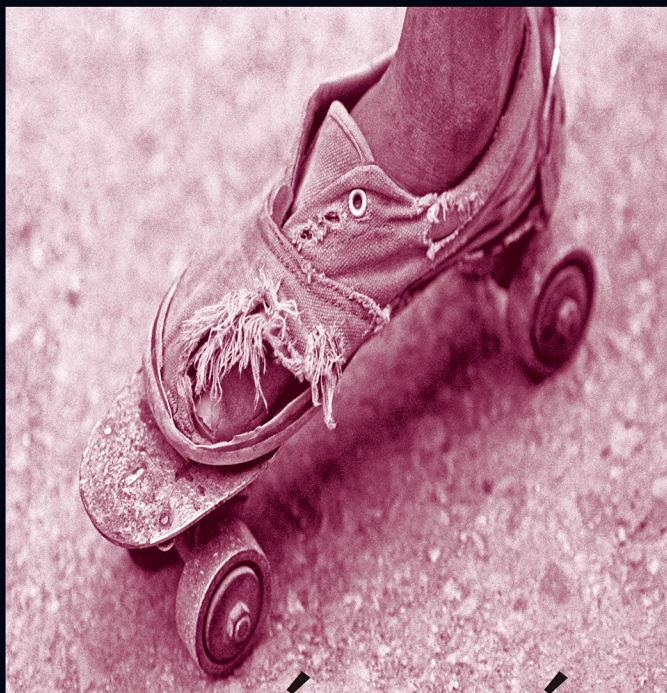


K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM



SZEGÉNYSÉG

■ 2013 OKTÓBER ■



XXII. ÉVFOLYAM, 2013. OKTÓBER

T A R T A L O M

- 3 **GREDEL LAJOS** _____ ■
Utazás a semmi felé (regényrészlet)
- 8 **KARÁTSON ENDRE** _____ ■
Állványzaton (novella)
- 15 **PÉTERFY GERGELY** _____ ■
A majom és a barbár (regényrészlet)
- 27 **KESZTHELYI REZSŐ** _____ ■
27 Mielőtt
27 Ágyazáskor
28 Ágyazás után
28 Semmikor (versek)
- 29 **DERES KORNÉLIA** _____ ■
Bódéváros
Bermuda (versek)
- 30 **KELECSÉNYI LÁSZLÓ** _____ ■
Angyalszárnyak (regényrészlet)
- 36 **ORCSIK ROLAND** _____ ■
Quattro mille baci (regényrészlet)
- 41 **KŐRIZS IMRE** _____ ■
Három pont (vers)
- 44 **RÁCZ BOGLÁRKA** _____ ■
44 Azt
44 Ebben a havas
45 Nyolc hinoki (versek)
- 46 **KUPA JÚLIA** _____ ■
46 Mikulás
47 Ágota és a szeretők
49 nincs ott (kisprózák)
- 51 **SIGMOND ISTVÁN** _____ ■
51 Este nyolckor találkozunk
54 Gyilkosok között (novellák)
- 58 **PÉTI MIKLÓS** _____ ■
A marslakó (novella)

61 SZEGÉNYSÉG

62 SCHEIN GÁBOR

Amikor irodalmárok a szegénységről beszélnek (tanulmány)

68 TVERDOTA GYÖRGY

Anapesztsók a kenyérlopásról (tanulmány)

74 DEVESCOVI BALÁZS

A szegénység ábrázolása Eötvös József irodalmi munkáiban (tanulmány)

79 GYIMESI EMESE

Szegénységfogalom néhány 19. századi útinaplóban (tanulmány)

85 NORVÉG SAROK

85 GABI GLEICHMANN

Hétszáz éve született az olasz Giovanni Boccaccio. Szafatosan erotikus mesterművével, a Dekameronnal lefektette az európai regény alapjait, és a földrészen mindenhol élő klasszikusként olvassák. De Magyarországon manapság nincs nagy tülekedés a munkásságáért

87 BENYOVSZKY KRISZTIÁN

Test, beszéd, iszonyat (egy Poe-novella tényszerű és képszerű szemiotikai megvilágításban)

97 TÓTH-CZIFRA JÚLIA

Hinni (Esterházy Péter *Egyszerű történet vessző száz oldal* – *A kardozós változat* című kötetéről)

98 NYERGES GÁBOR ÁDÁM

Utcára tett fájdalom (Erdős Virág *ezt is el* című kötetéről)

101 SÁNTHA JÓZSEF

Nyakkendő vagy nyalóka (Kemény István *A királynál* című kötetéről)KALLIGRAM
Művészet és GondolatFŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.huSZERKESZTŐK:
Beke Zsolt
kalligram@kalligram.skKukorelly Endre (versovat)
qkorelly@yahoo.comSzilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.comGRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea

FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:

Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:

Csehly Zoltán,
Hizsnay ZoltánSzerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028Levélcím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.
Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:

A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2013)

Nemzeti Kulturális Alap

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony
és Kalligram Polgári Társulás
(OZ Kalligram, Mikszáth u.
1984/10, 929 01 Dunajská Streda/
Dunaszerdahely, IČO 42 291 810).Nyomja: Expresprint spol. s r. o.,
Partizánske
Példányszám/Náklad: 1000 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénnytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap 1-jén



UTAZÁS *a semmi felé*

6.

Legelőször arra gondolt, hogy baleset volt. Zoli szeretett játszani a sorssal, mondhatni, provokálta a sorsot. De ez egyszer ráfizetett. A negyedik napon megjött Magdi, és összezavarta Attilát és Csöpit is. Már nem volt olyan egyértelmű a Zoli balesete, mint korábban. Magdi beszélt a részletekről, és ezzel kétségeket ébresztett Attilában. Magdi rendet teremtett a fejében? Jobban mondva, egy másik rendet, ami az első rendetlenséget homlokegyenest tagadta? Illetve hát rend volt ez is, meg az is, de az egyik rend megsemmisítette a másikat. „Homályosan beszélék? Csakhogy ez az egész história homályos” – mondta Attila a pszichiáternek. És melyik rend volt az igazi? Az előző, a balesetes, vagy a második, Zoli öngyilkossága.

Magdi ugyanis kitalált. Az ég fátyolfelhős volt, de a zivatar itt más, mint az alföldön. Egy pillanat alatt csap le. Harmadik fokozatra állították a viharjelzőt, a közönség tapasztalt része már kijött a vízből, és csomagolni kezdett. A strand bal szélén négy csónak állt üresen. „Még van egy kis időnk” – mondta Zoli, és Magdit is magával hívta. De Magdi öltözködni ment. „Ne menj messzire” – mondta. Miután előjött a kabinból, megállt a vér az ereiben. Zolit úgy fél kilométerre a parttól látta, pontosabban látta, hogy ül egy pasas a csónakban, a szalmasárga kalapja után Zoli, de az arca nem volt kivehető a nagy távolság miatt. „Ez megőrült.” Hirtelen beborult az ég, sokkal gyorsabban, mint a síkságon. Az egyik percben süt a nap, a másikban szakad az eső. Zoli meg fél kilométerre meg sem mozdul. Hiába kiáltana, a hangját elvinné a fölerősödő szél, vagy összeolvadna más zajokkal. Egyik pillanatról a másikra sűrű zápor kerekedett. A Balaton vize egybemosódott a széllel és viharral. A tömeg fölszaladt az eszpresszóba, aki késett, beszorult a fák közé vagy bebújt a kocsijába. Húsz percig tartott a nagy vihar és az irtózatos szél, mely fágakat tépett le, és lesodorta a viharjelző táblát. „Én beszorultam a jegyszédők közé. Körülöttem úgy álltak az emberek, mint a szardíniás dobozban. Hiába akartam hátramentni, a tömeg nem engedett. Se ki, se be.” Nagy volt a pánik, a szüntelen dörgés és villámlás még okozta is. Ahogy a vihar enyhült, úgy erősödött benne a bizonytalanság. Zoli eltűnt. „Egyszerűen fölfoghatatlan volt. Egyszerűen nem akartam elhinni. Az előbb még beszéltem vele... Azt hittem, hogy megtévelyedtem.”

Na, jó, gondolta húsz és valahány év után, eltelt azóta, alaposan eltelt az idő, már a híre sem maradt Zolinak abban a szobában, amely most a csipkeverőké. Attila is öregebb lett egy-két évtizeddel, meg bölcsőbb is egy évszázaddal. Ha megöregedett, és nem lett bölcsőbb: ez a legrosszabb lehetőség. És Tomi? Tomi nem lett bölcsőbb? Ezen hosszan elgondolkodott. Pedig egyszerű a dolog. Tomi behunyja a szemét, ha nem akarja látni, amit mindenki nyilvánvalónak tart. De akkor... Akkor még fiatalok voltak, és Attila is óvatosabb volt, hiszen lehetett a véletlen műve is. Azt mondta Tominak:

– Egyszerűen nem értem. Vakmerőség volt csak úgy, a vihar közepébe menni.

– Hja! – felelte Tomi. – Ő mindig első akart lenni... A legrettenthetetlenebb.

Attila óvatosan előjött azzal a feltevéssel, melyről biztosan még maga sem tudta, hogy hogyan bizonyítsa. Tudta, hogy Tominak nem fog tetszeni.

– Emlékszel arra a mondására, hogy az idő nem fog ki rajta?

– Ezt mondta Zoli? – És Attila nem hitte, hogy Tomi elfelejtette volna. Annyira mégsem hülye.

– Igen, ezt mondta.

– Nem emlékszem rá.

– Lehet, hogy szándékosan ment a viharba – mondta Attila.

– Hülyeség – mondta Tomi, ráadásul még el is nevette magát, annyira képtelennek tartotta a feltételezést. – Hogy öngyilkos lenne? Ez kizárt dolog.

És valami volt ebben. Aki ismerte Cicuskát, bolond lett volna elhinni. Attila fokozatosan értette meg, hogy szó sincs itt Cicuskáról. Zoli filozófus alkat volt, és háromszor meg gondolt mindent, és csak aztán cselekedett. Régen leszámolt magával? Hát, az Isten tudja... Attila szerint a viharra sem készült, a vihar váratlanul jött. És egy szempillantás alatt jött az elhatározás: megpróbálja a lehetetlent? Ez is a hajánál fogva előrángatott érv. Még Magda is ezt mondta: „Olyan nyugodt volt négy napig, mintha az ereiben aludt tej folyna. A vihar közeledtére azonban megbolondult. A harmincéves felnőttből tizenöt éves gyerek lett.” Attila még inkább zavart lett. Ha ballábbal kelünk fel, mondta, bizonyosra vesszük, ami tulajdonképpen bizonytalan. Mert igazából bizonyosságra vágyunk, miként a Nap kel föl öt óra öt perckor, és a Holdat sem lehet leparancsolni az égről. Mert rendnek kell lennie. Éjszaka, amikor alszunk, elrendeződnek a gondolataink, és ha reggel fölbredünk, olyan tisztán látjuk a tényeket, mint a tízparancsolatot. Tomit nem lehetett kihozni a sodrából. De valahogy Zoli ügyében megmakacsolta magát, mintha a legszemélyesebb ügye volna.

– Teneked ez rögeszméd lesz – mondogatta. – Nem vagy te paranoiás?


Máskor meg csak dühösen legyintett:

– Pusztá véletlen. Nem kell belőle rögtön ideológiát csinálni.

És gúnyosan:

– Ha nem foglalkoznál annyit vele, még karriert is csinálhatnál. Azt hiszed, mindent meg lehet magyarázni?... A legtöbbször a véletlenül múlik az egész. Csak mindig akadnak olyanfélék, mint te vagy. Utólag belemagyarázzák, ami egyáltalán nem létezik.

Egyébként még mindig jól kijöttek Tomival. Barátok voltak, ami azért becsapós dolog. A nyolcvanas évek nyugodtan teltek, már nem voltak fiatalok, de még nem voltak öregek. Ideális kor, mondta Attila. Zoli fiatalon meghalt. Még mindig azt gondolta, hogy ez így nem természetes. Vajon ha Cicuska életben marad... Nos, már nem esküdött volna meg rá. Valami azt súgta neki, hogy már gyerekkorában eldőlt az ember sorsa. De aztán



elhessegette a Zolit érintő gondolatait. Nem foglalkozott politikával sem, csak a kert alól. Holott hírszerkesztő volt. Csöpi szült egy gyermeket, a Bandi nevet kapta, a többi gyermeket jégre tette (vagy zárójelbe; ha úgy adódik, még szül egyet vagy kettőt, de ez az egy untilg elég volt egyelőre). Attila úgy vélte, a normális család egy gyerek vagy kettő. Hármat szeretett volna, de hamarosan rájött, hogy azokat fel is kell nevelni. Azonkívül, ha egy órát játszott vele, úgy kimerült, mintha nyolc órát a bányában dolgozott volna. Bandi ugyan is hiperaktív volt. De Csöpi bírta. Fáradság, ha volt is benne, olyan jóleső, mint aki élete legnagyobb koncertjét adta, és az öröm, amit előlött érzett, eltöröli a fáradságot. Az egyre cseperedő Bandié, és Csöpi türelme és gondossága, ahogy minden Bandit érintő kérdésre odafigyelt! Nyilvánvaló volt, hogy Zolit a perifériára szorította. Nem szándékos volt ez, inkább szükségszerű. Bandi élt, elsőrendű volt, Attila meg másodrendű. Attila szerint ez megbocsátható, ilyen az élet természetes menete. Majd újabb gondok jöttek, szaporították az előzőeket. Bandi iskolába ment, és Csöpi teljesen elfoglalta magát a gyerekével. Szinte kisajátította őt. Attila megsejtette, hogy Csöpi nem óhajt már még egy jövevényt.

– Egy gyerek is gyerek – tréfálkozott Csöpi. És eleinte tréfának is gondolta.

Nos, egy dolgot mégis el kell mondania Attilának, bármilyen szemérmertlenség vagy meghunyászkodás is áll mögötte. Hogy a kommunista rezsim örökké megmarad. Nem szívesen beszéltek róla, de csöndben lehajtották a fejüket, hogy igen, ez így van, nem tehetnek semmit ellene, a bolhafing nem hallatszik az égbe. Szóval berendezkedtek, volt, aki így (belépett a pártba), és volt, aki úgy (hogy nem lépett be a pártba, de amúgy hűséges szolga maradt). Az egész életre rendezkedtek be, nemcsak ideiglenesen. Nagy tévedés vagy inkább csőd volt, most már látszik. De akkor ez nem volt olyan nyilvánvaló. Aztán jött a rendszerváltás, és mindnyájukon kifogott. Boronkay nem érte meg, és egyáltalán nem igaz, hogy az alkohol vitte el. Grotosz volt a halála, az szentigaz. Jégre lépett egy reggelen, elcsúszott, és a lakótelepi lakása előtt olyan szerencsétlenül esett, hogy megrepedt a koponyája. Fél évig volt kómában. Ez közvetlenül a rendszerváltás előtt volt, 1989 januárjában. Voltak, akik nagyon csúnyán estek. Attila nem nevezte meg őket. De, például, P. úr (vagy jobban mondva, elvtárs) egyenesen a párt központi bizottságából ment nyugdíjba, holott még nem töltötte be az ötvenet. De még így sem ő járt a legrosszabbul. B. úr egyik napról a másikra munkanélkülivé vált, pedig a vasút feje volt, rettenthetetlen pártkatona, csak éppen nem volt összekötetése a megfelelő helyen, magyarán, a másik oldalon, a „forradalmárok” oldalán. „Na jó, erről ennyit” – mondta a pszichiáternek Attila, és csodálkozott, hogy egyik napról a másikra forradalmárnak nevezték. De ez csak néhány hétig tartott. Végtére a „forradalmároknak” is volt miről hallgatni. Százból kilencvenkilenc sunyított, amíg csak lehetett.

A lelkiismeret? Rég történt mindez, már majdnem el is feledkeztek róla. Azóta megöregedett, és a lelkiismerete egészen más helyen fúrta. Mert lezajlott a rendszerváltás, de



a legtöbb ember csak szorongva örült neki, mint Attila. Nem volt ez felszabadulás, legföljebb megkönnyebbülés, a bűnök továbbra is bűnök maradtak. Hetven százalékban töredelmesen bevallották, akárcsak Attila, de a harminc százalék, az szégyen maradt. A legszabadabb ember sem volt teljes mértékig szabad, ahhoz előbb ki kellett volna irtania a világot, s köztük magát is. Attila hírszerkesztő volt, s az is maradt, mert elfelejtett kiabálni, hogy ő már akkor is a régi rendszer ellen volt, amikor a többiek beléptek a pártba és 1989 után sietve kiléptek belőle. „Úgy van. Nagy mamlasz voltam. De hát istenem, nem lehet mindenki forradalmár.” De a forradalmárt egy csöpp gúnnyal mondta, mint aki nem is nagyon hisz benne. Úgyhogy, végül is, a forradalmár a huszadik század végén egy fantom. Tomi ügyes volt, egészen más pályát futott be. Mérnök lett, egyike a tapasztalt vegyész-mérnököknek. Kezdetben a mohi atomerőművön dolgozott, később jobb állást talált Pozsonyban, ellenőr lett, keveset dolgozott jobb pénzért. Megérezte, hogy itt a nagy pillanat? Tomi a ráció helyett az intuícióira támaszkodott. És nem bánta meg. Két-három hónap telt el a rendszerváltás után, és új alapra helyezte a „sínjeit”. És, persze, magát is. Politikus lett. Attila csóválta a fejét. Aztán már nem csóválta. Tomi olyan ügyesen tanult bele az új „szakmába”, mint akinek a vérében van a mesterség. Csak ő és néhány bennfentes tudta, hogy eredetileg mérnök volt, és az is maradt volna, ha nem következik be a rendszerváltás. Persze a nála jóval fiatalabbak olyannak tartották Tomit, amilyen valójában volt. Aki zseniálisan kihasználta a 89-es fordulatot, és karriert épített a semmiből. Mert igazából már régóta kóklernek tartották, és a merészebbek, persze jól becsomagolva, meg is mondták neki. Igen! Amolyan szimpatikus kóklernek tartották, mint akinek nincs ki mind a négy kereke, de annál nagyobb a szerencséje. „Kókler, de alapjában véve rendes ember.” Attila úgy vélte, semmi, de semmi nem változik körülötte. A huszonegyedik században minduntalan előjön a tizenkilencedik század. És Tomi zseniálisan ráérezett, hogy a tizenkilencedik századot kell folytatnia, mert még nem ért véget. Eleinte megbabonázta az embereket. Minden szava aranyat ért – de ha jobban meggondoljuk, még a fele sem, de az emberek mindig csak később józanodnak ki, amikor már késő.

Száz évvel ezelőtt is így volt, és száz évvel ezután is így lesz. Valaha németek lakták Pozsonyt, a magyar és szlovák kisebbség együtt sem volt annyi, hogy a város német jellegét meghatározta volna. De a történelem döntött, a történelem, melynek célja és rendeltetése kifürkészhetetlen. Ezer évig német város volt, és egyik pillanatról a másikra egy német sem maradt. Beköltöztek a szlovákok. Ötven-hatvan év telt el azóta, hogy belakták a várost. Idegen volt számukra, mert Liptószentmiklóson, Rózsahegyen vagy Zólyomban születtek, és visszavágytak a szülőfalujukba vagy a szülővárosukba. De az ő gyerekeik meg az unokáik már pozsonyiak voltak. És pozsonyi volt Attila és Tomi gyereke is, noha Attila Komáromban született, Tomi Léván, Zoli Rozsnyón. Igen, Tomit áhítatosan hallgatták, vagyont szerzett és a gyerekeit drága amerikai cuccokban járatta, de közben lenézték, mert nem tudott viselkedni, és túl szabadon járt a szája. Attila most megesküdtött vol-

na már, hogy Tominak kifele áll a szekere rúdja. Egy-két év, és a vagyonnal egyedül marad. (Még jó, de mennyire jó.) Tomi szlovák iskolába adta a gyerekét. Mert, a pozíciójára tekintettel, úgy illett.

– Nézd, meglehet, hogy hülyeséget csinálok, de ez az iskola ötven méterre van. Az egyetlen magyar iskola meg öt kilométerre.

Igen, hát eltelt néhány év. Tomi úgy lebegett a szokásos hétköznapi cselekvéseiben, mintha tévén nézte volna. Nem szólt bele Attila és mások sorsa alakulásába, mégis, ott volt a vízjele láthatatlanul minden egyes mozdulatukban. Mert, fogalmazott Attila, a politikus közszereplő. Ugyanakkor belátta, hogy nem lehet egy barátságot kettétörni, csak mert ő úgy dönt, hogy vége van. Attila dühös volt. A legjobb lett volna elfelejteni Tomit, ez pedig nem ment, ezer meg ezer szál kötötte hozzá. Boronkayhoz nem kötötte semmi. Meghalt, meggyászolta és már aznap elfelejtette. Nem volt Attila számára semmi jelentősége. „Kiment az életéből, és soha többé nem jött vissza.” De Tomi más volt. Egy darabig meggyőződése volt, hogy befolyásolhatja az életét. Aztán rájött, hogy ez nem megy. Tominak volt akarata, és persze van is. És szinte felröhögött, persze kínjában. Ahogy múltak az évek, és Tomi profi politikus lett, elidegenedett tőle. Már nem az a közvetlen ember volt, akinek megismerte, és hát mi tagadás, megszerette. Ha a tévében szerepelt, egy pillanatra a régi szép idők jutottak eszébe – de az csak egy pillanat volt. A következőben hallgatta a vezércikk dumáit, és elöntötte az epe. Gúnyos célzásokat tett rá, de úgy sem hallotta meg. A gyerekeik pedig nőttek. Az ő egy gyereke, Bandi, és a Tomi két gyereke, Dóri és Norbi. Szinte nem is ismerték egymást. Attila úgy döntött, hogy jó ez így. Egy városban élnek, de a város már akkora lett, hogy nem is lett szükségük egymásra.

Bandi épp betöltötte a tizenegyet. Magyarán tinédzser lett. De ez csak utólag jutott Attila eszébe. Még mindig megfoghatatlan, ami történt. Egy baleset, mondta az orvos, és szédtően semleges volt a hangja, mintha csakugyan mindennapos dolog lett volna, hogy egy tizenegy éves gyereket simán elüt az autó. Az első pillanatban még föl sem fogta. Csak állt a baleset színhelyén, mintha vissza lehetett volna csinálni. Amit, persze, ezt tudta a mélytudatával... Igen, hogyne tudta volna... Hogy az idő visszacsinálhatatlan. De még a tudatáig nem ért fel, valami blokkolta, hogy el ne ájuljon vagy meg ne örüljön. Valami, ami minden ember életében megőrzi a józan esztét, holott józan ész nincs is... Csak a sokk! Arra gondolt, hogy egy ájulás sokat segíthetne. De Attila volt nem ájulós típus. Állt a baleset helyszínén, és annyi ereje sem volt, hogy egy pihét elmozdítson, mely a jobb kezére tapadt. Lassan jutott el a tudatába, hogy örökre elvesztette a fiát. Az autó sofőrjének, tulajdonképpen, semmi köze nem volt a halálához. Bandi volt a hibás, mert elgondolkozott. Lelépett az útestre, amikor a lámpa még pirosat mutatott.

– De hát miért – kérdezte. – Miért az én gyerekemet ütötte el az autó? ■ ■ ■

■ XXXXXXXXXX
Grendel Lajos (1948): író, esszéíró. Legutóbbi regénye: *Az utolsó reggelen* (Kalligram, 2013).





Állványzaton

Állványzaton

Ideje. Ideje. Ideje. Nem várhatok vele. Helyre kell állítani ezt az épületet. Hámlik, porladozik, rohad szét valamennyi fala. Az utcai, az udvari, a hátsó sori. Legkormosabb a homlokzat. Ha egy madár hozzásúrlódik, lecsap az első pocsolóba tisztálkodni. Meleg időben a rátelepülő legyek sem bírják sokáig. Minden részletében látják a szutykot, próbálják hátsó lábukkal átlátszó szárnyukról lepiszkálni, gurgula szemükbe kiül az undor. Nehéz az ilyesmit túllicitálni. Azt viszont nem lehet szó nélkül hagyni, hogy az utcában rókázó részek éppen erre a felületre borítják gyomruk tartalmát, s az éjszaka orvul kakkolók is épp ide rondítanak, holott rondíthatnának bármelyik falra a szomszédságban, de nem, nem, be kell látni, hogy az ürülék mágnese lett a szóban forgó fal, s így maguk a szavak sem ússzák meg tisztán. S akkor még nem is említettem a tömény hűgyszagot, beveszi magát az erre járókelők ruhájába, minekutána megszűnik a különbség a gondozatlan büdösek és a példásan szappanillatúak között.

Igaz, ami igaz, én rittyentettem ide e rusnya házat, s azt sem tagadhatom, hogy nem ilyet akartam. Melléfogtam, vannak az embernek balkezes napjai. Nem végzetes, persze. Azt írok, amit akarok, és hely is van elég. Azt se bánom, hogy megdolgozom érte. A homlokzattal kezdem, az a legsürgősebb, a külalakat az határozza meg. Generálvakolás mindenképpen szükséges, ahhoz pedig előbb részletesen fel kell térképezni a fal állapotát, az omlások, repedések, beázások méreteit. Vagyis nem úszhatom meg a tetőszerkezetig emelkedő állványozást. Szerencsére ma már forgó, fix, és toldó bilincsek, valamint szemes csavarral merevített kikötőhorog segítségével alucsovokból idővesztés nélkül fel lehet húzni a kívánt magasságot, olyat mégpedig, amely sima és tagolt felülethez egyaránt felhasználható. Még egyszerűbb lenne guruló állványzaton bérelni, csakhogy annak a szilárd dúcolásával ellentétben az egyensúlyát erősebb szellőkések veszélyeztetik, sőt éjjeli őrök távollétében garázda sihederek akár az egészet a szomszéd utcába tolhatják. A bírságot viszont reám vetnék ki. Stabilitás kell, s a büntetés pénzét inkább a nagyobb teljesítő képességű betonkeverő gépre, mázsás terhelésű gyorsfelvonóra költöm, nem is szólva arról, hogy a csúszástól védő fémtérítésen veszélytelenebbül lehet közlekedni, mint a deszkapallókon, és arról sem, hogy hatósági előírás szerint az építkező köteles alkalmazottainak hólyag- és bélürítéshez műanyag euro fülkét, kétszázharminc literes vizeletgyűjtő tartályt és hasonló köbtartalmú, szellőzőnyílással ellátott veytantot rendelkezésre bocsájtani, melynek elmulasztása szintén költséges büntetés kiszabását vonná maga után.

Az ember piszkít akkor is, ha tisztít. Tanúskodik erről a földrengésszerű robajjal működő sitt csúszda vagy a gejzír hangon sívító ipari magasnyomású Kärcher falmosó, amely porlasztott kőlepedéket fröcsköl a közelében haladókra. No, meg munkaruhára, emberbőrre merevítőn tapadó betonsár sem kutya a keverőgép közelében. Nyilvánvaló, hogy egymagában a közönséges kezelábas nem nyújt elég védelmet a tatarozóknak: műanyag sisak, tűzálló kesztyű, dróthálós szemüveg nélkül manapság munkást egyetlen vállalkozó sem eresztene fel az állványokra. A süketüléstől is óvni kellene őket, s a füldugó kivétel nélkül meg is felelne erre a célra, csak, sajnos, a füldugós melósok nem hallják meg az oda-lentről rikoltott utasítást. Ilyenformán a munkavezetőnek kell eldöntenie, hogy rekedtre ordítozza magát, vagy feltornázza magát fellépőn, hágcson, netalán férfiasan húzódkodva, kiteve magát annak a veszélynek, hogy a melós közben magától is elvégzi a feladatot, s akkor mire volt jó a nyaktörő erőfeszítés.

Ami engem illet, ilyen ügyben kényesnek tartom a döntéshozatalt. Mert a munkások pofákat vágnak akkor is, ha üvöltve kapják az utasítást, és akkor is, ha a főnök közjük tolakodik, vagyis a körmükre közvetlen közelből néz. Cselhez kell folyamodnom. A reggeli eligazításnál kiosztom a feladatokat, majd közlöm velük, hogy egy másik építkezésnél kell felügyelnem, de van ott egy jó emberem, akiben megbízom, ő jön helyettesíteni. Bízbanak meg Jocóban. Ha van valami hézag, őt kérdezzék, ő majd áttelefonál nekem. Ja, igen, viselkedjenek tisztességesen, nehogy panaszt halljak a lakóktól, és ne is bámészkodjanak az ablakoknál. Ezzel rájuk bízom a feladat elvégzését. Senki se fog rám ismerni parókásan – én kopaszodó vörös vagyok, a vendéghaj pedig bozontos barna lesz – és kopott, olajos overallban fogok érkezni, amelyet a Retyezátiak viselnek. Senki nem fog irigykedni rám, bevándorló segédmunkás leszek a saját szövegemben. Nem hétköznapi státus. A tetejébe teljhatalmú. Igazában ez mindig így van. Csak sokan visszaélnék vele. Azon leszek, hogy én ne. Ígérem.

Úgy intézem, hogy már az állvány felhúzása után érkezzek. K-val, hogy elkerüljem az irodalmiaskodás gyanúját. A hatodik emeleti magasságban, vagyis legfelül négy szaki tartózkodik. A Sanya, aki a szórópisztollyal lövell, a Jaki, aki a robbanómotoros pumpaegység működését igazgatja, a Lufi, aki biztosítja a víz- és az üzemanyag-ellátás folyamosságát, s Kukonya, aki ügyel arra, hogy se víz, se törmelék, se a szaktársak ne hulljanak az utcai járókelők fejére. Rólam azt tudják, hogy a fegyvelmező összehangolás mindenese vagyok: egyfajta spicli. Már csak ezért is bizalomgerjesztéssel érkezem. Rájuk kacintva. Persze összekacintásról nincs szó, azt ki kell érdemelnem, de kezdeti kedvcsinálónak nem vagyok rossz, úgy érzem. Megkérdem, kinek lenne kedve rágyújtani, mert annak a helyére szívesen beállok, amíg ő lent rontja a tüdejét. Bajtársias az ajánlat, ám egyben rosszaló. Csapdától tartanak, úgy foglalatostkodnak, mintha nem hallották volna. Mert én épp most rontottam, teszem hozzá. És megtoldom:

– Sajnos, itt fenn nem lehet, pedig de szeretnék slukkolni kukkolás közben.

– Az király lenne – vigyorodik el Jaki, és rövidesen a többiek is amondók.

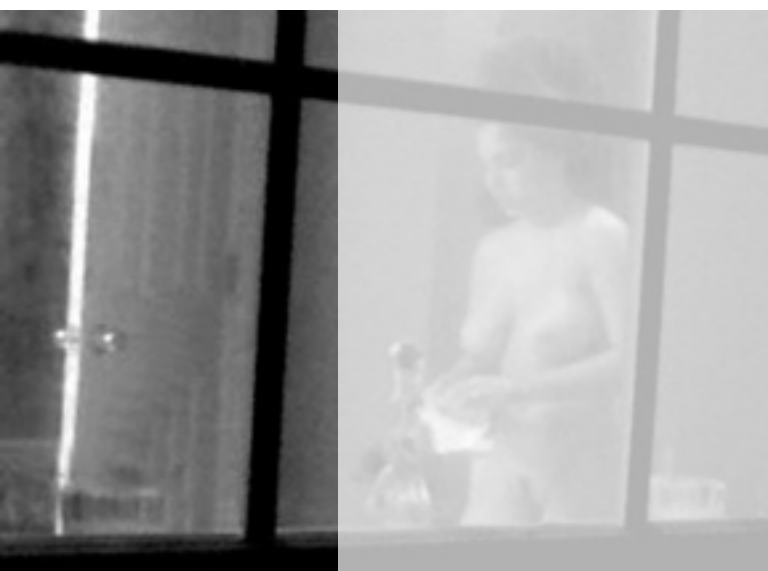
– És slukkolás nélkül mi kéne, milyen lát-nivaló?

Kitör a röhögés:

– Pornó, persze, hogy pornó. Mért, neked más kéne?

– És milyen pornó lenne jó? Milyen itt a kínálat?

– Elég hitvány – értékel Lufi, aki peremvárosból bedolgozó kőműves. Elmondja, hogy ő bizony kanos, türelmetlenül kanos, már reggelizés közben megdugja a kertben nevelt kendermagosát, s itt aztán látványban sok öröme nincs, mert a lakók alig vannak otthon, vagy dolgoznak, vagy menekülnek



a tatarozás ricsajától. Különben is ő természetbarát, a szabadtéri mutatókat bírja, egyszer járt külföldön, egy híres állatkertben a medvék vermében két macsó kúrt fergetegesen, s körbe a korlátok mögött a sok néző, mind zöld, magánkívül biztatta őket, az egyik még az ernyőjét is, egy zöldet, ledobta hozzájuk biztatásul, de ezt már csak a numera után vették észre. A nőstény akkor miszlikbe tördelte, amit a zöldek, köztük ő is elismerő ujjongással fogadtak. Hogy íme, sikerült kifejezésre juttatniuk a medve iránti érzelmeiket, s ezeket a tényértalpu tüstént viszonzta. Ígéretnek tekintették várható elmélyültebb beszélgetésre. Ő személy szerint pásztorórát is el tudott képzelni, s előre élvezte a dús bunda sörtés közelségét.

– Hű, de parázna dög vagy, te Lufi – így hozzá Kukonya láthatóan irigykedve.
– Medvét hoznál az állványzatra. Táncoltatnád, az kéne?

– Miért ne? Ha nincs más pornó.

– Aki keres, az talál – gúnyolódik Kukonya. – Az ott mi, odaát?

Szemközt, az utca másik oldalán, nyitott konyhaablakban sárgarépát pucol egy menyecske ügyesen mozgatva a zöldséghámozóját.

– Neked az pornó? – hökken meg Lufi. – Hiszen az ennivaló.

– Van ennivaló pornó is – rázza meg szórópisztolyát Sanya. De hiába rázza, Lufi csak a répát látja, amint dinsztelve fogja köríteni a főtt marhahúst. Vita kerekedik a felfogás különbségből, melynek során a motoros Jaki földhözragadt pornópártinak minősíti a zöldeket.

Elégedetten hallgatom őket: nem sandítanak felém gyanakodva, és alig jelentek meg az állványon, máris éreztetik, hogy önálló véleményt adok a szájukba. S ha már így van, népszerűsége is törekszem. Az tud dolgoztatni, akiről elhiszik, hogy a kedvükben jár. Vagyis, hogy lógáson jár a feje. Annál az ablaknál, ahol Sanya a falat mossa, gyorsan az üveg mögötti szobára hívom fel figyelmüket, ahol két gyerek rajzfilmet néz a tévében. Csak lopva nézzék ők is, nehogy megjijessék a kicsikéket.

Zaci néni guggol az örökzöld fűben. Gilisztát keres a férjének, aki horgászni készül. Megragad egyet, melynek épp csak a csücske látható. Lassan, érzéssel, húzogatja. A giliszta nem ellenkezik, hagyja magát cibálni. Egyre hosszabb. És még mindig nincs vége. Kicsit vastagodik azért, de továbbra is feketés rózsaszínű. Zaci néni meghökken. „Laci, gyere már, még ilyen hosszút sose láttam!” Laci is húzza. Egyszer csak a felesége felsikolt. „Ne húzd! Fáj!” Feldől a guggoló asszony, és Laci a lába között látja, amit lát.

Cérnahangon ujjonganak, tapsikolnak a kicsikék. Én is mutatom, hogy jól szórakozom. Nem úgy az én igényes társaságom. Fanyalognak ezek a fenegyerekek, hogy pornónak ugyan pornó, amit látnak, de nincs benne öröm. Akkor már inkább vissza a falmasáshoz. Ráadásul csalódásában Kukonya leejtett egy vödört az utcára, és most nekem kell közbelépnem a közlekedők védelmének érdekében. Kukonyát leküldöm a vödörért, hogy ha esetleg valaki megsérült, legalább a bűnjel tűnjön el. A másik hárommal pedig nekiállok kisebb szélességű, konzolos védőtető kialakításának. Rögzítés végett le kell másznom egy emelettel lejjebb. Magammal viszem Sanyát: ő a legügyesebb, ő a legfelvilágosultabb. Miközben a tartóelemeket hurkoljuk, mutatom neki, hogy ezen a soron igenis van élet,



csak alaposan elfüggönyözték az ablakokat. Azt hiszem azért, mert itt egy kupleráj működik, ennek szüksége van a homályra. Ha a karnis és az ablakkeret közti résen be tud lesni, valamit azért láthat a fizetős pornóból. Kérem, hogy közölje velem is érdekesebb megfigyeléseit. Nehogy rajtakapják, közben azért a konzolokkal bíbelődjön.

Elég lassan tanul bele, hogy egyik szemével a védőtetőre fölfelé, másik szemével a függöny réseibe lefelé célozzon. Öt percbe is beletelelik, amíg hírt ad egy testi görbületről, ami lehet vádli, segg vagy csöcs. Helyesbítene kell, mert a görbület egy kopasz, kövér fejé, amely lehet a főnöké vagy egy kuncsafté. Észrevétlenül megnövelem a rést. Kiderül, hogy egy szmokingos krupieról van szó, akinél a nyereszamosok soron kívül mehetnek szobára, akkor is, ha egy előző nyelő már benn van. De mi van a szobában? Ki van a szobában? Csak egy széles, üres ágy látható bordóbársonnyal leterítve. Biztos ingyenélők jönnek ilyenkor délelőtt munkanapon.

– Más bútor nincs?

– Két zsöllyefotel, szintén vörös huzatú. Egy metszett tükör s egy tusoló fülke. No, meg egy éjjeli szekrény, rajta egy doboz jó minőségű koton és egy illusztrált Káma-Szutra.

– Nő?

– Mondom, hogy sehol. De várj csak. Nyílik az ajtó. Egy overallos faszi.

– Vízvezeték-szerelő?

– Óvatosan lép, valósággal lopakodik.

– Mit csinál?

– Körbejárja a szobát. Megnyomogatja az ágyat. Leolvassa a koton márkáját. Félrehúzza a tusoló függönyét. Belenéz a tükörbe. Az ajtó felé fordul.

– Jön be valaki? Biztos a nő.

– Tévedsz. Egy másik overallos óvakodik be. Meghökkenve nézi a bennlevőt. Az is meghökkenve bámul vissza.

Maga Sanya is elképed.

– Hú, badmeg, árulás. Figyuzz te is be!

Figyuzok és látom Lufit és Jakit. Sanya szerint Jaki érkezett elsőnek.

– Neki már a neve is rossz ómen – mondom oda se figyelve, hogy túl választékosan fejezem ki magamat. De Sanyát leköti a váratlan látvány s a méltatlankodás.

– Milyen kurvák. Otthagyták a munkát.

– Otthagyni otthagyták, de nem kurvák, hanem kliensek. Lássuk, milyen lesz a parti. Milyen lesz a nő.

Várunk. Ők is várnak. Összebeszéltek? Úgy fest, hogy nem. Fizettek? A krupié mit sem sejtve gördíti golyóbisát. Ha nem fizettek, akkor belógtak. Akkor mégis összebeszéltek. Csak másra számítottak. Egyelőre várnak. Sanya szerint nem tudják, mitévők legyenek. „Micsinájának”, hogy pontosan idézzem. Ülnek a két zsöllyefotelben lesütött szemmel. Ahogy múlik az idő, kicsit nevetségesen. Nő, sem egy, se több, sehol. Egymással pedig nem tudnak mit kezdeni. És persze bemelegedéshez sincs érkezésük. Egyszerűen nem melegek. Kínosan pillognak, s egyszer csak Sanya megbök: – Te Jocó, a Jaki látja, hogy látjuk.

Négy vegyes érzésű szempár mered egymásra. A mienk a munkaerkölcs lábbal tiprását kárhoztatja, az övék a kémkedést. De valamennyiben ott az elmaradt pornó fáj-



lalása, a végignézettben a vérbőség hiánya. Ejnye, valami hézag van itt. Torpan a lendület. Meghasonlunk.

Ekkorra ér vissza Kukonya a vödörrel, melybe egy ismeretlen személy belepöcsölt odalent. Kutyafuttában, de azért bőségesen, habosan. Méltóan ehhez a mocskos, minden álmodozásra fittyet hányó épülethez. Klityó ez, olyan, mint a róla szóló történet.

Nehogy pártütés, meddő perlekedés szülessen az elterjengő undorból, központonra vezérlő jelszavakat mormolok mintegy magam elé, úgy azért, hogy a többiek is meghallják.

– Aki nem dolgozik, ne is pornózzon! Egységben a pornó!

Megkérem Kukonyát, vigye le a vödört és ürítse tartalmát vizeletgyűjtőbe. Aztán jöjjön vissza a negyedik emeletre, mi majd ott dolgozunk szépen mind az öten együtt. Mozgolódik egy hátsógondolatom, de egyelőre azon vagyok, hogy a pisztoly szórjon, a robbanómotor pumpáljon a víz- s az üzemanyag-ellátás folyamatoságával. Haladunk is. Kicsit komoran, aztán egyre komorabban, hiszen pornónélküli munkát végeznek. Már az utolsó két ablakmélyedésnél tartunk, mikor visszaér Kukonya, és vihogva közli, hogy érkezik az utánpótlás. Egy kasa spinkó és egy szőrös csávó fordult be az épületbe.

– Nyomjátok akkor, rögtön jön a jutalom.

Úgy nyomják lelkesen, mintha észre se vennék, amit látnak. Mintha észre se vennék, hogy azok ketten egymásnak esnek, mihelyt a kicsiny lakásba belépnek. Tépik le egymásról a ruhát, nem gondolják, tépik, és markolásszák egymás pornó szempontból szájba vehető testrészeit. És nyalják-falják, harapdálják, ordítva, sikitva marcangolják egymás selymes, ruganyos bőrét. És ahol van, a szőreiket is tenyérrel, ujjbeggyel, körömmel borzolják, és mivel a csávónak jóval dúsabb, ő lassan olyan, mint egy gépi autósósó, mely hosszában és széltében kefél.

Sanya begerjed, szinte trappol a fémterítésen, úgy kell lefogni, nehogy odabent felfigyeljenek rá. Így is rázza a pisztolyt minden irányba, s egy másodperc alatt csuromvizesek leszünk. A váratlan zuhó eltereli figyelmünket az ablakról, s amikor végre megint belesünk, már bejött egy pörge kalapos ficsúr és láthatóan meghökken a szertelen tépázáson.

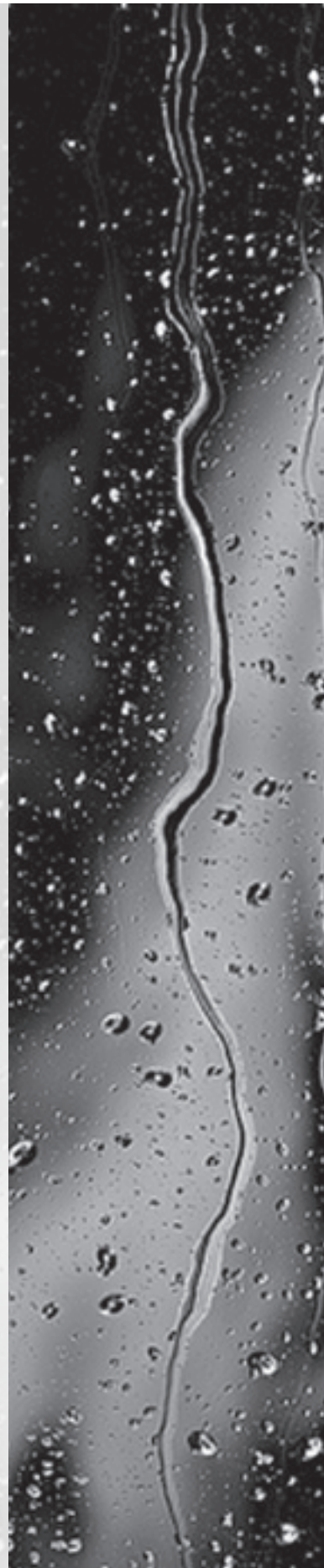
– Ki ez? – hökken meg Kukonya, aki csak a csávót látta odalent, a ficsurat nem. Azon tépelődik, hogy vajon melyik is a férj. Mondom neki, nézze, van-e jegygyűrűje, én is csak abból következtetek. Mindannyian fixáljuk, de gyűrűt újján nem látunk, viszont a másíknál sem. Sőt a nő gyűrűsujja is csupasz. Ráadásul egyik férfi sem idősebb a másíknál, mindkettő aránylag jóképű, nem pohos, nem is olyan elfásult, aki hirtelen ráébredne valami alattomos árulásra. Legfeljebb az új vendég szörzete némileg ritkásabb és göndörebb, mint a szoba közepén a nővel tépázódóé. A ritkább és göndörebb szörzet azért hiteles állítás, mert a tulajdonosa egykettőre letépi magáról az öltönyét, kalapját meg ügyesen felpenderíti a fogaásra.

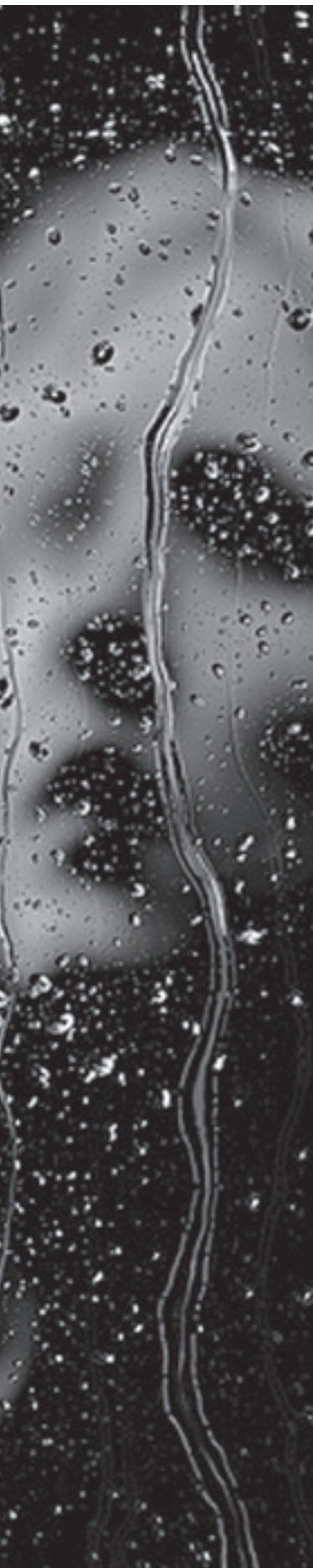
– Itt a pornó – ujjong fel Jaki. Alig bírom akadályozni, hogy odanyomja mohó pofáját az ablakhoz. Látnivaló van így is. A pár ugyanis abbahagyja a tépázást, és megindul meztelenül a szomszéd szobába, az új meztelen kíséretében.

– Szaktársaim az ígérkező partit a jó munkáért elnyert jutalomként nyugtázzák. Vigyáznom kell, nehogy észrevegyék, hogy markomba nevetek. Mert nem akármilyen a meglepetés. Nádpálca jelenik meg a két hím kezében, magasra emelt nádpálca, mely lecsap a felhevült nőszemély fenekére. Nem egészen egyszerre, de ugyanolyan magasról csap le megint mindkettő ugyanoda, folyamatosan. A nő, aki nem számított páholásra, feljajdul, ficáncol, megpróbál ráülni a tángált testrésze, mely egy-kettőre vörösödik. Felrántja azonban hol az egyik, hol a másik verő, és botozzák ugyanott hevesen, áldozatuk számára keservesen. Egyhangú munka: várom, hogy ki fog először ráunni. Hát a lelkiismeretes üzemanyag-adogatóban, a Lufiban támad fel a rossz érzés.

– Hogy nem szégyellik magukat. Ketten egy ellen.

Azok ott benn egyáltalán nem szégyellik magukat, és láthatóan élvezik a túleljüket.





– Egy védtelen nőt – háborog Kukonya is.

A pontosan célzó Sanya mondja ki a mozgósító szót.

– Ez biz’ a nem pornó. – Egyből a többiek is azt kifogásolják, hogy nem azt kapják, amit várnak. Nekibőszülve zörgetik az ablakot.

– Hagyják abba. Dugjanak békében.

Nem is tudják, hogy miért kap ki a nő, csak a jussukat követelik. És összhangot a látványban – ezek a túlérzékeny laklik. Ha nem ügyelek, felháborodásukban rátörnek az ablakot a bentiekre: olyat tesznek, amit tilos a tatarozóknak. Nógatom őket, hogy tatarozzunk arrébb. Bent megzavarodva abbahagyják, észrevéve kint a viharos közönséget. De mi már messze járunk, az állványzat végén. Úgy vélem, most, hogy lekászálódunk a harmadik emeletre, hiánypótlóként betekintést nyerhetnek az összhang látványába. Pornóra hangolva.

Elég poros ablak körül kezdünk tevékenykedni, a piszok illik az épülethez, csak helyenként enged belátást, és a szemközti épület tömege is növeli a homályt. Mire a tekintet itt eligazodik, váratlanul gazdagon berendezett irodában nézhet szét. Már ami a Regency stílusú mahagóni íróasztalt, rugalmas bőrpamplagot és süppedő bőrkarosszékeket illeti, hozzá egy természetes asszonyosság szárnyas szobrát, melynek aranyozott mellét páncéling juttatja érvényre, húsosan kígyózó karja pedig, ha a vilány be van kapcsolva, a fényt foltosan szűrő, pergament-lámpaernyőt tart. Egyelőre nincsen bekapcsolva, de azért a tekintet, mind az ötünké, észreveheti, hogy a kényelmes gondozottság könyveket keretez. Válogatott köteteket, melyekhez nem tartozik zsúfolt gyűjtemény, mint amilyen rendezetten sorakozik neves jogász, illetve jó módú beteget vonzó szakorvos tékájában, vagy rendetlenül halmozódik tanárok polcain torlódó észjárásukat testesítve. Kis mennyiségű, finom hártyába kötött olvasmányokról van szó, melyet gyakran vesz kézbe az olvasójuk el-elgondolkodva pörgetve lapjaikat. Pap lesz ez, vagy bölcselő, netalán bölcselő lelkipásztor.

Persze ez az elvont csendélet nem ígér olyasmit, ami a szakikat izgatná.

– A látszat csal – suttogom, mintha magamat bátorítanám. – A hit is lehet kéjes.

Nem különösen ígéretes figura lép be. Ábrázata petyhüdt és írósan túrósínű, rosszul tartja magát, hangja olyan kásás lehet, mint a tekintete, melyet karikák árnyékolnak.

– Lehetni lehet – válaszolja gúnyosan Jaki, s mint akit a továbbiak nem érdekelnek, beindítja robbanómotoros pumpaegységét. A benti szereplő is beindítja a maga jelenetét. Aránylag frissen, ahogy munkanap kezdetén szokásos az írástudóknál, kiválaszt egyet az asztalon heverő könyvekből és süpped vele a bőrfotelbe. Magas nyakú celofángalléros zakót visel, foglalozásához illőt, és hozzá fűzőld pizsamanadrágot. Talán még nem is mosakodott, és láthatóan nem borotválkozott. Sanya próbálja kibetűzni a könyv címét, majd sikertelen igyekezetét tréfával üti el:

– Kotonba van kötve, nem átlátszó.

A benti olvasó megáll egy passzusnál, s a kiszemelt szöveget hangosan, vagy legalábbis félhangosan olvassa, esetleg suttogja. Kintről mindezt némafilmként lehet csak követni. Kukonya veszi észre, hogy az olvasás nem folyamatos, mert a klerikus, ő így nevezi, tekintetével nem mindig a sorokat követi, hanem révedezik, főleg a lámpát tartó, szárnyas asszonyosság irányába, ajka viszont megállás nélkül mozog. Szóval, hogy kívülről tudja, ami a nyomtatásban áll. Más szóval ismétél. És hogy az ismétlés lelki rúgókat hoz működébe. Elevenedik a petyhüdt arc, és áhítat ömlik el rajta. A magasztos érzés pedig felgyorsítja az ajkak mozgását, egyúttal színezi és fényezi ezeket.

– Nézzünk csak oda – vihogja el magát Jaki.

Hívó ez az ember, az látszik. Bal kezébe veszi a könyvet, jobbával kipakolja a faszát, s a könyvvel kialakított, mormoló kapcsolatát meg nem szakítva, neki lát e terebélyes ivarszerv megdolgozásának. Húzza és vonja látható gyönyörűséggel. A fasz kiáltó vörösen meredezik a zöld pizsamanadrágból. Egyébként semmi más nem harsány ott: a fehér ujjak békés munkája párhuzamos az írott sorok szelíd lüktetésével. Vajon mi ez a mű, mely kikelti az összhang jelenlétét?



– Vajon mi a pornó eme szent írásban? – veti fel Sanya, akit a látvány bölcslő kedvre hangol.

– Ha-ha – nyilatkozik Lufi minden bővebb fogalmazástól elzárkózva.

– Ez a hittankönyvek titka – rezeg be Kukonya.

Jaki viszont nem enged anyagelvűségéből, amit lát, azt nevezi meg:

– A Tőkéről van itt szó. Biztos az ígéret benne a pornó. Hogy előbb-utóbb minden jó lesz. Csak hinni kell és meglesz az összhang. Szorgos munka árán, tartós imádság közepette.

A fasz elsül. Belefröcsköl a nyitott könyvbe.

– Nesze semmi, fogd meg jól – nyilatkozik Lufi lenézően.

– Itt az összhang, fuss el véle – helyesbíti Sanya gúnyosan.

A petyhüdt arcú folytatja memoriterét. Nem pakolja vissza a munkaeszközt, kásás tekintetét a lámpát tartó, páncélinges szobron nyugtatja.

A szakik meg órá meresztk szemüket megütkezve, el is szontyolodva és mégis kíváncsian.

– Újrakezdi hamarosan – bizakodik Kukonya és letelepszik az állványra. A másik három mellékuporodik.

Megriadok. Jövőképük már van, de a munka nem halad. Ha így folytatják, mi lesz ezzel a szurtos, kormos, leprás, alapjaiban többszörösen lepisált épülettel? Rádásul a szemközi házból megbotránkozottat a rálátás erre a pornós semmittevésre. Még majd tárcsázza onnan valaki az erkölcsrendészetet. Felelősségérzetem is riadozik, hiszen én rittyentetem ide ezt a rondaságot.

Jocó tehát odamegy a kukkoló szakikhoz, és felfedi nekik aggályát a szemközi rálátást illetően. Azt mondja nekik selmásan:

– Gugulnék én is összhangban veletek, csak előbb jó volna rejteni és fedni magunkat.

És kifejti nekik a megoldást. Egy hatalmas kültéri reklámponyváról van szó, amellyel teljesen beborítják a homlokzaton emelt állványzatot. Ő pedig, Jocó, szerkeszt erre egy ugyanolyan méretű fotógrafikát magáról az állványzatról, amelyen Sanya, Lufi, Kukonya, Jaki és Jocó képmása szorgoskodik az épület tatarozásán. Hallani lehet majd napi nyolc órán át az ipari magasnyomású Kärcher falmosó sívítását DVD-ről, mely megtakarítja a robbanómotoros pumpaegység üzemanyag-fogyasztását.

Fölösleges részletezni a roppant PVC molinó beszerzését és felagatását, nem tettem ezt a szennyezett épület idetelepítésekor sem. Elég annyit tudatni, hogy a valóságos Sanya, Lufi, Kukonya, Jaki és Jocó most már háborítatlanul és időtől függetlenül várja, hogy a poros ablak mögött az ő zöld pizsamanadrágjában mormoló hívó ismét felállítsa az összhang jövőképét. ■ ■ ■



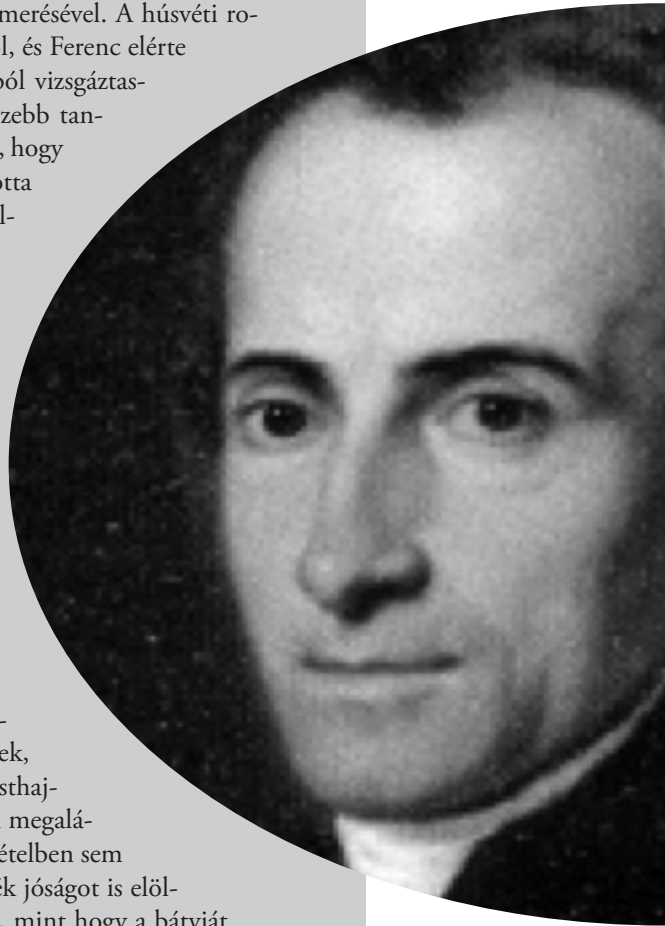
A MAJOM és a BARBÁR

Dienes élete már kisgyermekkorától azzal telt, hogy bizonyítsa az anyjának és a világnak, hogy különb, mint a bátyja. Szörnyű sérelemként élte meg, hogy másodikként jött a világra, és ezt a méltánytalanságot minden erejével igyekezett megtorolni. Se szeri, se száma nem volt a gyerekkori – akkor még – csínyeknek, amelyekkel igyekezett letromfolni és megelőzni a bátyját, de miután belátta, hogy sem számolásban, sem latin-tudásban, sem rajzolásban, sem testi játékokban nem tud fölé kerekedni, rájött arra, amit a gonoszak hamar felismernek: nem önmagát kell jobbá tennie, épp elég, ha a bátyja érenyeit befeketíti. Az anyjuknál a legválogatottabb hazugságokkal árulta be Ferencet, megvádolta, hogy lop, hogy káromkodik, malackodik, hogy a szomszédságnak a nagyságos mamáról terjeszt rágalmakat. Titokban beosont a szobájába, a rajzait elrontotta, belefirkált, elkente, elmaszatolta. A fogalmazásain pacát ejtett, kisatírozta az ügyes retorikai fordulatokat (persze nem mindig ismerte fel, mi a jó, s gyakran olyasmit rontott el, ami mellékes volt). A nagyságos mama a vádakait hitte is, meg nem is. A gyanakvás ellen azonban nehéz védekezni. Ferenc minél jobban bizonygatta, hogy ártatlan, annál gyanúsabbá vált. Lassan már az is gyanús volt, ha nem csinált semmit. Akármerre ment a házban, magán érezte anyja vádló tekintetét, s ettől valóban úgy kezdett viselkedni, mint akinek takargatnivalója van. Dienes hamar rájött, hogy Ferenc két tűz közé került, s hogy elvesztette az anyjuk bizalmát, és fölényét kihasználva zsarolni kezdte. Részt kért az ételéből, a ruhában pompázott, elvette a kiskardját, és azzal dicsekedett, hogy megkapta ajándékba. Ferenc eleinte tűrte a zsarnokságot, és az egészet inkább játéknak érezte, s nem engedte meg magának, hogy harag ébredjen a szívében Dienes ellen. De az öcs hatalomvágya nem ismert határt, és Ferenc türelmének hamarosan vége szakadt. Két hónap alatt odáig jutott a dolog, hogy az anyja rendszeresen lecsapott rá, hogy nem művel-e épp valami illetlenséget. Ha a ház mögött nyílvesszőt farigcsált, zsebkésével hegyezve a végét, a nagyságos mama árgus tekintete az ütemes mozgást biztos, hogy rosszra magyarázta, és már cserdült is a pofon a nyaka közé. Dienes vádjai, hogy a tanulásban csal, puskázik, füllent és idegen tollakkal ékeskedik, annyira megfertőzték az anyja bizalmát, hogy Ferenc a leckefelmondásba végül már azért sült bele, mert maga sem hitte el, hogy képes felmondani fejből a tananyagot. Amikor új házitanító érkezett, a véletlen elhozta a bosszú lehetőségét is. A magyarul alig értő kassai fiú hamar észrevette Ferenc különleges képességeit és a testvérek furcsa viszonyát. Nem értette, hogy a nehézfejű, lusta Dienes hogyan uralkodhat okosabb és agilisabb bátyja felett, de mivel a fiúk, ha el akartak titkolni valamit, magyarul be-

széltek, a házitanító nem nagyon boldogult a dolgok kiismerésével. A húsvéti rokonlátogatáson a fiúknak számot kellett adni ismereteikről, és Ferenc elérte a házitanítónál, hogy ne az előre megbeszélte tudnivalókból vizsgáztassa őket a családi bizottság előtt, hanem egy másik, nehezebb tananyagból. Dienes abban a hitben futott neki a nagy napnak, hogy minden a megbeszéltek szerint zajlik majd – magára osztotta a mindent tudó jófiú szerepét, Ferencnek pedig az lett volna a dolga, hogy a megbeszélte pontokon belesüljön a válszokba, amit majd Dienes kijavít. A házitanító lepődött meg a legjobban, amikor az első kérdésénél felismerte, miféle csapdát állított Dienesnek Ferenc, de akkor már késő volt megmenteni a helyzetet. Leendő sógorom a felsülés olyan váratlanul érte, hogy szerepéből kiközkenve a méltóságteljesen hallgató keresztapák és nagybácsik szeme láttára nekiesett Ferencnek és kétségbeesetten csépelni kezdte, azt üvöltve, hogy „nem ezt beszéltük meg, te áruló!!!” Az uram hatvan évvel később is önváddal és önundorral emlékezett vissza erre az epizódra, s Dienes pünkösdi királyságának gyászos lezárulására, fölényének biztos tudatából a megalázott megsemmisülésbe taszított kis ember kínjára. Rémsálmáiban kísértette a szuszogó, izzadó, dundi pofa, a mente szegését markolászó, elfehéredett ujjak, a reszkető térdek, s a hirtelen előtörtő savanyú pánikszag, ami a kis ember testhajlataiból áradt. Annyira viszolygott az erőszaktól és mások megalázásától, hogy még a jogos bosszúban, a megérdemelt elégtételben sem lelte örömet. Dienesben azonban a megaláztatás a maradék jószágot is előltele. Én nem láttam benne soha semmilyen más szándékot, mint hogy a bátyját legyőzze végre: az egész nyomorult kis életét erre az igyekezetre tette fel.

Onnantól fogva a családban persze már senki sem hitte el Dienesnek, akármit gyalázkodott is Ferencről, ezért a kis ember életében először kénytelen volt elkezdni megdolgozni valamiért. Montesquieu-t és Rousseau-t kezdett olvasni, láthatóan azzal a szilárd elhatározással, hogy járatosabb lesz a francia irodalomban, mint a bátyja. Nem szalasztott el egyetlen alkalmat sem, ahol műveltségét fitogtathatta: kereste a testvére társaságát, behízelegte magát egynémely körbe, ahol Ferencet szívesen látták, Ferenc pártfogóit különféle indokokkal felkereste, s ezeken a helyeken, ha kellett, ha nem, francia idézeteket szótt a mondókájába, filozófiai, esztétikai, sőt, politikai összefüggésekre utalgatott, aztán várta a hatást. Mivel azonban előadásmódjából, s egész lényéből hiányzott az a különös valami, amit *charis*nak, kellemnek neveznek, az a sajátosan áldott állapot, ami a beszélő szavait mágiikus erővel érdekessé és vonzóvá teszi, felszajkózott mondatai mögül hiányzott a személyes érdeklődés, fűtöttség, szenvedély, beszélgetőtársai inkább átsiklottak a felkínált magasröptű társalgás lehetősége felett. Olyanok is voltak, akik provokátornak nézték a felforgató francia eszméket ismételtető köpcös kis földesurat. Ugyanígy járt aztán a költészettel, a német elégiákkal, a svájci bukolikával, az olasz pindarismóval, az angol metafizikai poézissal: egyikkel sem sikerült tetszést bezsebelnie. Ekkor úgy döntött, hogy sokkal inkább az irodalommal, ami most ráadásul végképp bebizonyította teljes használhatatlanságát és értelmetlenségét, irány újra az intrika, csak most okosan.

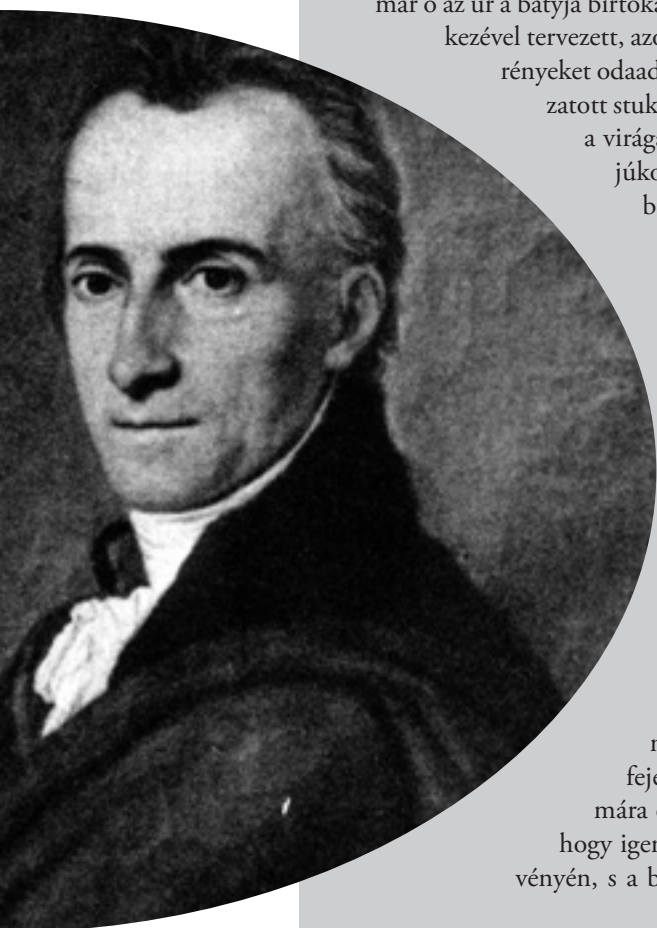
Amikor Ferenc iskolafelügyelő lett, s apámmal, aki akkor még csak pártfogója, a páholyban főmestere, s barátja volt, a felső-magyarországi városokat járták – és senki sem sejtette, hogy a hatéves kislány, aki akkor voltam, egy bő évtized múltán átrendezi majd a viszonyokat –, Dienes végigloholta az összes hivatalt, és szemforgatva, álságos körmönfontossággal figyelmeztetett mindenkit bátyja várható furcsa viselkedésére, mintegy előre bocsánatot kérve mindenkitől. Praktikusán azt sugallta, hogy a bátyja bolond, s erkölcsében laza. Szemét ájtatosan forgatva sóhajtozott, rejtélyesen célozgatott, az anyja szégyenét, családjuk fájdalmas titkát emlegette, majd újra Ferencre terelte a szót. Mint a pók,



betekerte nyálas fonállal. De mivel ő azért elvégre mégis *csak egy Kazinczy* volt, apám meg *gróf Török*, hát persze, hogy aki végül meg akart tudni valamit, a magasabb ranghoz fordult. Apám eleinte sehogy sem értette a dolgot, számára annyira idegen volt ez a vipei magatartás, hogy azt hitte, ilyesmi csak francia vígjátékokban létezik. Amikor viszont rájött a turpisságra, s megértette, hogy a Ferenc köré szövődött gyanakvó légkör mögött a kis ember mesterkedése áll, alaposan megrángatta Dienest, aki a grófi tekintélytől megszeppenve egy időre visszavonult duzzogni és bosszúterveket szőni. Sokat átkozódhatott ez alatt – ki tudja, talán a parasztok közt dívó rontásokhoz és babonaságokhoz folyamodott –, mert innentől tizenöt éven át minden úgy alakult, mintha a Dienest támogató démonok szabadultak volna rá a világra.

Ferencet elbocsátották állásából – Bécs arra hivatkozott: nem járja, hogy egy protestáns legyen a katolikus iskolák felügyelője; de ekkor már mindenki, aki egy kicsit jobban tájékozott volt a világ és az udvar dolgaiban, tudta, hogy az ok nem ez. József császár halálával az új hatalom egyszerre akart megfojtani minden veszélyesnek tekintett mozgolódást, s mivel nyílt titok volt, hogy Ferenc sűrűn látogatja a bécsi és budai páholyokat, s olyan emberek ismeretségével dicsekedhet, akik nem csak távoli lehetőségként emlegetik, hogy királyok, papok és háborúság nélkül lehet majd élni, hanem naponta cselekszenek is érte, a kancellária minden pénzcapot elzárt, amelyről csak a gyanú is felmerülhetett, hogy szándékaival ellenséges eszméket táplál. Ferenc, akinek az állami megbízatás nemcsak pénzt jelentett, hanem burkolt bátorítást is, hiszen protestáns és szabadkőműves létére tényleges befolyást kapott egy olyan fontos és jövőt meghatározó területen, mint az iskolaügy, elbocsátásakor azt hitte, hogy ez a legrosszabb, ami történhet vele. Nem csak a jól jövedelmező állását veszítette el, hanem magabiztosságát és a jövőbe vetett hitét is. Aztán persze kiderült, hogy ez még nem maga a vihar volt, csak afféle előszél az igazi, mindent elpusztító ítéletidőből.

Ferenc elfogatása napján Dienes disznót vágatott, csapra verette pincéje féltve őrzött, drága óborait, és egy álló hétig mulatott cigánnyal, lengyellel, kurvával, felvirágozott hintóval, félrecepott süvegben. Hajnalonként kukorékolva adta tudtára a világnak, hogy immár ő az úr a bátyja birtokain. A frissen felépült széphalmi házat, melyet Ferenc a saját kezével tervezett, azonnal megtette birkaistállónak, s a félig elkészült könyvszekrényeket odaadta a juhászoknak, hogy azzal tüzeljenek a télen. A frissen hozott stukkókat összetörte, falhoz vagdosta, s a törmelékkel feltöltette a virágágyások árkait. A széphalmi dombról, ahonnan az uram ifjúkori álmai szerint estéenként emelkedett tárgyakról folytatott beszélgetés, pohárcsengés és zeneszó hallatszott volna le a fűzesbe, most birkabégetés és a juhászok részeg káromkodása folyt lefelé, mint a trágyalé. Mintha a kis ember azért fízett volna most ezzel elégtételt, amiért ifjú korában sehogy sem fért a fejébe, miért sóhajt föl mámorosan a jövőbe tekintve Ferenc, valahányszor elkocsiztak az akkor még gazos dombocska mellett. Fantáziája akkor képtelen volt megragadni azt a képet, amit a bátyja eléjük vetített: timpanonos kastélyépület a domb tetején, mely szalonjának ablakaival a tágas völgybe tekint. Dühöngve, sírva zsarolta a nagyságos mamát, hogy ne adja oda Ferencnek azt a földet, s mikor Ferenc mégis megkapta, és a felpántlikázott építőcsapatot tánc lépésekben vezette a kiásandó alap cölöpjeihez, Dienes telesutyorogta a sátoraljaúj helyi papság fülét, hogy Ferenc az ördögnek épít odafenn templomot. Ábel füstjének érezte, hogy a bátyja börtönbe került, mielőtt még befejezhette volna a házat: úgy érezte, az Isten mutatott utat számára ezzel, s hogy most végre kézzelfoghatóan bebizonyosodott, hogy igenis ő járt a helyes úton, az ősök, a biblia, az igaz ember ösnyénén, s a bátyja a gonosz hatalmak hitvány szolgája volt csupán. El-



pusztíthatott egy álmot, s ezzel Dienes nyomorult lelke megtelt elégtétellel, hogy végre minden visszáért a normális kerékvágásba, s a borzalmas epizód, ahol költészettel, művészettel, német és francia írókkal kellett vetélkednie, csak rémálom volt, amely véget ért.

Hét évig élvezhette a győzelmét: hét évig, amely idő alatt a széphalmi ház szalonjában méter magasan rakódott le a birkaszar, a hálószobákban lakó juhászok üstje alatt ropogó könyvszekrények enyves füstje átítatta kátránnyal a vakolatot, a kerti ösvényeket, a virágágyásokat, a kardvirágok, jácintok, tulipánok drága hagymáit kitúrták a disznók, a szilvafákat, a platánsort, a ház mögé ültetett jegenyét kivágták és szétkasabolták tanulatlan kezek, ami meg valahogy túlélte, azt úgy megrágták a kecskék, hogy csak néhány csökött hajtást eresztettek, miniatűr levelekkel, mint a hullán növe borosta.

Dienes biztosra vette, hogy a bátyja nem jön ki élve a fogságból. Talán valami kezdetleges szómágia is volt abban, hogy a nagyságos mamát nem restellte hónapról hónapra „felkészíteni az elkerülhetetlenre”. „Vigasztaló” leveleiben, amelyek többnyire szó szerinti Seneca-idézetekből álltak, a halál feletti bánat értelmetlenségét taglalta hosszasan, és minden második mondatba beleszötte a „Ferenc” és „halott” szavakat, s időnként még a feltételes módról vagy a jövő időről is megfeledezett. A királyi kegyelem hírére először nem volt hajlandó elhinni, a vármegyéhez, majd a Helytartótanácsához szaladt cáfolatért, ahol mosolyogva erősítették meg a hamarosan elkövetkező szabadulás tényét. Dienes hisztérikusan nevetett és sírt egyszerre, a megáradt Dunának szaladt, végül belegabalyodott a halászok hálójába, akik kirángatták és elagyabugyálták. Egy rövid időre úgy tűnt, megbolondul. De talán a megbolonduláshoz is kell valamennyi szellem és fantázia, Dienes elméje ezért aztán a rémület ellenére ugyanolyan szikkadtan és fantáziátlanul ép maradt, mint annak előtte volt, és nem védte meg a kis embert attól, hogy szembe kelljen néznie a valósággal. Amikor elmúlt az első rémülete, elhatározta, hogy taktikát változtat. Az anyósomhoz szaladt, és a kétségbeesett és tanácstalan özvegynek azt kezdte magyarázni, hogy hiába nagy öröm, hogy Ferenc kiszabadul, ez mit sem változtat azon a tényen, hogy a család gyalázata majd csak most kezdődik igazán. Mert ami folt esett a Kazinczy néven, azt Ferenc halála úgy-ahogy lemoshatta volna, elvégre minden valamirevaló családnak jól jön egy mártír. Ez a felemás helyzet viszont, hogy mártír is, de nem teljes jogon, hiszen azt csak a halállal érdemelte volna ki teljes egészében, megoldhatatlanul zavaros helyzetet eredményez. Ferencet el kell dugni valahogy, el kell nála érni, hogy húzódjon vissza. Legjobb lenne, ha a nagyságos mama magához venné, a saját házába, és fogadna néhány embert, hogy örködjenek fölötte, nehogy valami galibát csináljon. A nagyságos mama erre azért már felmordult, hogy az azért mégsem járja, hogy frissen szabadult fiát újra börtönbe vesse. Na jó, mondta erre Dienes, nem is úgy gondolta, nem is úgy gondoltam, csak arra céloztam ezzel, hogy Ferenc-től nem várható el, hogy úgy viselkedjék, ahogy illendő, s ahogy a családjához méltó. Azt nem is mondom, hogy úgy, ahogy az a családjának előnyös, mert arra boldogtalan bátyám mindig is képtelen volt. De ha már nem nézi a mi érdekünket, legalább szánt szándékkal ártani ne hagyjuk! Legalább a könyvektől el kellene tiltani, nehogy megint teleolvassa magát valami német vagy francia zöldséggel, és megkerüdjön itt nekünk. A Biblián kívül ne legyen könyv a házban, anyám, könyörögve kérem! Mert minden baj a könyvekből származott, s abból, hogy Ferenc elbizakodott, és elfordult az ősei szokásaitól. Az istentelen szabadkőművesek között zsidókkal, afrikai négerekkel, sárga bőrű ázsiaiakkal, indiánokkal, és csak az ördög tudja még miféle népségekkel barátkozott. Még jó, hogy valami betegséget be nem hozott a házba! Vagy ki tudja, már be is hozta, s nemsokára kitör! Az istentől szabott rendet, amelyben az erényesek és az igazak élnek, izgága sü-





letlenségekkel fel akarta forgatni. A családja ellen fordult! Az osztálya ellen! A nemzete ellen! A királya ellen!

Királya az a rossebnek, morogta erre a nagyságos mama, de csak a látogatás kedvéért, elvégre mégiscsak protestáns asszony volt, aki Rákóczi emlékezetén nevelkedett. De Dienes már látta, hogy győzelmet aratott. Elmosolyodott a szája szögletében, és azzal folytatta, hogy valóban, igaza van nagyságos Édesanyámnak, nem vethetjük újfent fogságba. Nem lenne emberséges dolog, s meg is szólának érte. Akkor viszont az lesz a legjobb, ha még nagyobb szabadságot adunk neki, mint amit itt hon élvezhetne. Történetesen, nocsak, hát nem most jut eszembe, ismerek én hallomásból egy özvegyasszonyt lent Zalában. Nagyon férjhez szeretne menni az a szegény jó asszony.

Hogy hívják, kérdezte a nagyságos mama.

Báró Antalóczyné, mondta Dienes. Báró Antalóczyné, Özvegy Báró Antalóczyné.

Özvegy Kazinczyné hallgatott egy darabig, aztán bólintott. Jó lesz.

Ezzel el volt intézve a dolog. Dienes innentől csak arra figyelt, hogy jól az anyósom eszébe vesse, mik azok a birtokrészek és vagyontárgyak, amelyeket Ferenc megkaphat. Tegnap felmentek a birkák, amik majd a Ferencé lesznek, a hegyi legelőre, mondta, és hosszan nézett az anyja szemébe. A harmincöt birka a semlyéni akolból. Vagy: vágatni kell fát a kólyi erdőből, ami a Ferencé lesz. Ferenc disznáiból kettő megellett. Ferenc szőlejét tönkretették a seregélyek. Ferenc malmában meghalt a molnár. Így rajzolta körbe lassan Ferenc leendő jussát, amelyek persze egytől egyig értéktelen, gyenge minőségű földek, erdők, szőlők voltak, sovány legelőn tengődő hitvány állatok, korhadt, zihálva, utolsó erejükkel dolgozó malmok, és olyan kocsmák, ahol a bérlők az utolsó fillérig mindent elloptak. Anyósom pedig, aki talán valóban azért viselkedett Ferencsel mindig olyan ziláltan, kiszámíthatatlanul és szenvedélyesen, mert őt szerette a legjobban az összes gyereke közül, lassan maga is úgy érezte, hogy a Dienes sugallta kiosztás a saját eredeti szándéka volt. Sokat kellett hazudnia magának, hogy úgy érezhesse, igazságosan bánik a fiával. Az megint csak az ő zűrzarvaros és anarchikus természetére jellemző, hogy végül nem egészen úgy alakultak a dolgok, ahogy Dienes belésúlykolta.

A szabadulás napján Dienes kiadta az utasításokat, hogy tegyék rendbe a két hátsó szobát a regmeci házban, és június elsején, ahogy később hangsúlyozta: *felvirágzott* hintóval megjelent a munkácsi börtön kapujában, hogy hazavigye Ferencet. Ami a virágokat illeti, a kocsis kalapjában valóban lengett néhány szál árvalányhaj, de Ferencről merőben független okokból. A kocsi oldalán pedig állítólag rózsák voltak, de erre később Dienesen kívül senki sem emlékezett.

A börtönkapitány nem kerített nagy feneket a dolognak: a papírokkal egykettőre végeztek, a két közepes méretű utazóládával két legény kettőt fordult, és gyakorlatilag még alig volt reggel kilenc óra, az uram szabályszerűen és papíron is szabad volt. Ahogy az ezt megerősítő mondat elhangzott, szó nélkül félrelökött mindenkit, futásnak eredt lefelé a júniusi virágokkal tarkított hegyoldalra, a legelő tehenek között, mint egy kicsikó, és bukkáról bukkára szökdelve-bukfencezve ünnepelte szabadságának első perceit. Dienes fülig vörösödve állt a megértően hümmögő börtönszemélyzet és a kuncogva összesűgő mosónők és parasztlányok gyűrűjében, és összehajtogatta a csak az imént széthajtogatott, ez alkalomra írt üdvözlő beszédét, amely tele volt gonosz célzásokkal és burkolt fenyegetésekkel. Amikor Ferenc már hosszú percek óta nem mutatkozott, Dienes intett a két legénynek, hogy induljanak utána: a fűben oldalt heverve, fájdalomtól eltorzult arccal találtak rá, mindkét lába görcsöt kapott, a bokája kifcamodott. Hét éve nem szaladt tizenhét lé-

pésnél többet: ekkora volt az udvar, amelyen hetente egyszer sétálhatott, s ha az őr megszánta és félrenézett, még futhatott is egy kicsit.

Még akkor sem tudott lábra állni, amikor a szekér bekanyarodott a regmeci ház udvarára. A nagyságos mama a küszöbön állva, bordó mentében, méregzöld, vastag ruhában, fején fekete brokátkendővel, kezét, pontosabban: mutatóujján a frissen csillogóra dörzsölt rubint csókra nyújtva várta Ferenc közeledését, majd amikor látta, hogy a kocsis és a legény hozza befelé a hóna alá nyúlva, s kiderült, hogy az ok nem egészségének általános állapota, hanem valami banális baleset, türelmetlenül toppantott, és hátat fordított. Túlságosan eltervezte ezt az eposzi pillanatot, s most nehezére esett lemondani róla. Az első ölelés így csak később történhetett meg köztük, amikor Ferencet már ágyba fektették, és az anyósomban felolvadt az eltervezett helyzet meghiúsulása miatt befagyott jég.

Másnapra az uram szinte újjászületett, és összeírta a listát, hogy kiket akar meglátogatni. Türelmetlenül toporgott felöltözve, már háromszor utasította az inast, hogy hozza a kocsit, de nem történt semmi. Végül, amikor már nem lehetett tovább odázni, Dienes toppant be, és közölte, hogy egy szabad kocsi sincs, az összes munkában van, meg lesz is, és egyáltalán, Ferenc jobban tenné, ha nem kockáztatná az egészségét, hanem szépen otthon maradna galamblevesen, zsíros malacsültön, párolt káposztán. Ferenc kiment az istállóba, a színbe, a karámhoz, és tényleg, egyetlen ló és egyetlen szekér nem volt sehol. Dühöngve, de megadta magát a sorsnak, s az öccse lelkére kötötte, hogy másnapra mindenképpen gondoskodik kocsiról és lóról, különben forspontot lesz kénytelen kérni. Másnap Dienes lefizette a környék összes kocsisát, hogy ha Ferenc hozzájuk fordulna, valamilyen ürüggyel mondjanak nemet. Erre az én uram még mindig sántikálva, gyalog vágott neki a hegyeknek, hogy átmenjen Kassára. A nagyságos mama sírógörcsöt kapott, széttört néhány vázát és poharat, majd a fia után penderítette Dieneskét. Az öcs dühöngött és ordított Ferencsel, aki még mindig nem értette, mi is a probléma lényege. Azt hitte, hogy féltik, hogy túlságosan meg akarják óvni a veszélyektől, ezért csillapítani igyekezett a testvérét, hogy nyugodtan menjen csak haza, ő igazán szívesen gyalogol most akár napokat, heteket is. Dienes fogcsikorgatva vette maga mellé a kocsi, és elvitte Kassára, de megígértette vele, hogy estére hazamennek Regmeci. Ferenc úszott a boldogságban, barátától barátig szaladt, a főtéren ölelgette az embereket, és még az sem zavarta, hogy a jó részük megpróbál láthatatlanná válni és elrejtőzni az ölelése elől, nehogy a hatalmasok fülébe jusson, hogy nyílt utcán egy frissen szabadult státuszfogollyal barátkozott.

Másnap Ferenc mindenképpen Kázmérra akart látogatni, mihozzánk. Valakitől hallotta Kassán, hogy hazajöttem a zárdából, és azt is tudta már, hogy apám betegeskedik. Dienes elöntötte a hideg verejték. Ez volt a legrosszabb, amitől csak tartott, hogy Ferenc megint a Török grófékkal áll össze, a vén aranycsinálóval és a boszorkány lányaival, akikről oly sok gúnyolódást és csipkelődést kapott, nem is beszélve a grófi sétapálcáról, amely a háta közepén csattant egyszer Budán, amikor apám rájött, hogy Ferencet rágalmazza. A gonosz kis ember gondoskodott tehát, hogy a kocsi az út harmadánál keréktörést szenvedjen. Koradélutánig rostokoltak, amíg előkerült egynéhány paraszt, estére lett csak új kerék. Fogadóban aludtak, ahol Dienes beborozva nekiesett Ferencnek, hogy vegye tudomásul, azok után, amit a családjával tett, nincsen joga önállóskodni, meg ide-oda flangálni, meg összevissza olvasni mindenféle istenverte nyelven, meg könyveket rendelni drága pénzen, meg festményeket venni Bécsben, nem, ennek vége, mostantól rendes emberhez méltó életet fog élni, megházasodik, pocakot növeszt, szakállat ereszt, délutánoként a méhesben olvassa az Énekek Énekét, és legfeljebb a megyegyűlésbe jár el néha, de ott sem szólal fel. Punktum.



Jól van, aludjunk, mondta Ferenc. Még ekkor sem fogta föl, hogy másodszorra is börtönbe került.

Másnap csak eljutottak Kázmérba, ahol apámmal sokáig szótlánul ölelték egymást és zokogtak. Akkor még nem értettem, mit jelent ez a hosszú ölelés. Akkor még nem tudtam, hogy a korán árvaságra jutott Ferenc második, s az elsőnél igazibb apját tisztelte apámban. És azt sem tudtam még akkor, hogy teltek a nyolcvanas évek, születésem és apró gyermekkorom ideje, amikor apám bevezette Ferencet a Rózsakereszt testvériségébe, s ketten kutatták a lélek és az anyag rejtelmét. És így azt sem tudhattam, hogy apám bűnösnek érezte magát abban, hogy segített Ferencnek arra az útra lépni, amely végül a börtön rettenetes hét évében ért véget: csak azt láttam akkor, hogy mélyen, az elképzelhetőnél mélyebben szeretik egymást. Három napot töltött nálunk: én tulajdonképpen akkor láttam őt először. Persze emlékeztem rá kislánykoromból, de az a Ferenc egy másik Ferenc volt. Én huszonegy éves voltam ekkor, Ferenc negyvenkettő. Tizennégy éves koromból, amikor utoljára láttam, egy tüzes szemű, lobogó, csupa kacaj és derű fiatalemberre emlékeztem, most egy töprengő, fanyar, titokzatos férfi állt előttem, aki bátortalanul nyújtotta a kezét, majd után fogadta az ölelésemet. Később tudtam meg, hogy akkor már értesült arról, hogy jegyben járok, s ráadásul volt a legutolsó, hét évvel korábbi találkozásunkban valami olyan különös, szokatlan zamat, ami most úgy látszik, mindkettőnknek feljött a torkába, s ettől szinte meg sem tudtunk szólalni. Pedig azt hittem, erre a zamatra csak én emlékszem.

Az új század, amelybe annak az évnek januárjában léptünk, még mielőtt elérkezett volna, maga alá temette az előzőt. Akkor már hetedik éve tartott, Ferenc bebörtönzése és apám műhelyének megsemmisülése óta. Lehet, hogy a gyerekkort keverem tévesen össze a tizennyolcadik századdal, pontosabban a gyerekkorom derűs levegőjét vetítem rá az egészre, mégis meghatározta a századforduló évét az a felismerés, hogy valami, aminek nem is voltunk egészen tudatában, visszavonhatatlanul elsüllyedt a múltban: erre akkor jöttem rá, amikor megöleltem Ferencet. Hiába törték össze az évek, hiába vészett el csillámló jókedve, hiába vált minden tündöklő játékosága negyvenkét éves korára titokká, az ölelésében, a levegőjében, de talán még pontosabb, ha azt mondom, a teste illatában ott rejtőzött mindaz, amire a múlt századból emlékeztem. Gyerekkorom százada

da jött vissza általa – és vészett is el szinte rögtön, mivel Dienes gondoskodott róla, hogy valamilyen ürüggyel már másnap távozásra bírja.

Három hónapig nem láttam ez után – három kínzó feszültségben, álmatlanságban töltött hónapig, s mint kiderült, ez a három hónap kis híján mindkettőnk számára végzetes volt, mint ha megint csak valami különös, szimmetrikus átok lépett volna munkába a sorsunk szövedékében.

Amikor Ferenc hazatért, az özvegy már ott volt Regmecen. Mivel mit sem sejtett az anyja és a testvérei által tervezett hadműveletből, hódolattal és megkülönböztetett udvariassággal üdvözölte özvegy Antalóczyt, mert, mint később kiderült, első pillantásra összekeverte az egyik harmadfokú nagynénjével, akit gyerekkorában látott utoljára, és már akkor is szánnivalóan csúnyának talált. Az özvegy vacsorára is maradt, az uram sajnálattal állapította meg, hogy mióta legutoljára látta, még meg is sántult szegény. Vagy mindig is sánta volt? Ez az a nagynéni, akit az egyik lába születésétől fogva rövidebb, s a cipészek hajukat tépik, amíg megfelelően aszimmetrikus lábbelit tudnak készíteni neki? De ezeket a kérdéseket akkor még nem lehetett megnyugtatóan tisztázni. Másnap mindnyájan elutaztak Félixfürdőre.

Az utazásra névleg Ferenc egészsége miatt volt szükség, bár az időpont nagyjából egybeesett azzal, amikor a nagyságos Mama amúgy is fürdőre szokott utazni, hogy fájdalmas ízületi gyulladásai, ami főleg a csípőjén és



a könyökén kínozza, enyhüljenek valamit. Ferenc örült, hogy emberek között lehet, és előre boldog volt, hogy régi ismerősöket üdvözölhet majd. Mint a kölyökkutyát, minden érdekelte, a szagok, a színek, a hangok, az arcok, s reggeltől estig nyugtalanul koslatott. Anyósom leginkább azzal volt elfoglalva, hogy minduntalan jelét adhassa, hogy rangban és tisztességben nem tartja magát egyenrangúnak özvegy Antalóczyt, aki olyan pironkodva, zavartan viselkedett Ferenc jelenlétében, mintha sosem látott volna közről férfit. Szegény asszonynak még arra sem volt érkezése, hogy észre vegye, milyen megalázóan bánik vele „leendő anyósa”. Dienes volt azonban négyük közül a legnagyobb izgalomban, és pedig jó okkal. Neki ugyanis nemcsak azzal volt gondja, hogy megszerveze az özvegy utazását, előkészítse a terepet, s közben a szerető testvér áruhájába bújva kisemmizze és száműzze a család közeléből a bátyját, hanem szövevényes és hisztérikus szerelmi ügyei is a körmére készültek égni. Pruszkay Antónia, akivel már évek óta heves és igen zűrzavaros viszonyban állt, szokásához híven már megint bizonytalanságban hagyta, hogy vajon eljön-e a fürdőre, avagy sem.

Ez a bécsi kisasszony, aki alig pár szót gagyogott magyarul (sosem tudtam eldönteni, valóban elfelejtette-e a nyelvet, vagy csak a mi bosszantásunkra, na és persze jól kiszámított ravaszságból tesz úgy, mintha csak németül értene), szemmel láthatóan (kivéve persze Dienes szemét) abban lelta a legnagyobb örömét, hogyha zűrzavart, bizonytalanságot, viszályt és ellenségességet kelthetett az emberek között. Az ördög tudja, hogy nem volt Dienesben annyi életöztön, hogy megszabaduljon tőle, mert nem úgy tűnt, mintha különösebben élvezné, hogy állandó érzelmi zűrzavarban kell élni, de az is lehet, hogy ennek az érzéketlen és tompa eszű embernek épphogy erre volt szüksége ahhoz, hogy úgy érezze, él egyáltalán. Úgyhogy bőven volt minek kirobbannia a félixfürdői kiránduláson, mintha csak löporos hordókon utaztak volna.

A fürdőházat és a hozzá tartozó szállást, amelyben két szinten huszonvalahány szoba volt a vendégek számára, három évvel azelőtt fejezték be, de tavasszal megint vakolni és festeni kellett, mivel egy földrengés csúnyán megrongálta a falakat. Ugyanennek a földrengésnek azonban egy másik, meglepő és örömdetes következménye is lett: a víz, amely addig langyosan tört föl, váratlanul forróvá változott és sárgás árnyalatot öltött. A szaga enyhén kénessé változott, és még napok múlva is megérzett a bőrön. Az ősz hajtincseket befogta, az ezüstöt megfeketítette, az orvosok szerint azonban gyógyító és üdvös tulajdonságai tovább szaporodtak, s immár nemcsak az ízületi és gerincbántalmakra javallott, hanem a bélrenyheség, a gyomor baj és a máj kezelésére is. A vízkóros, elefántlábú öreg alkoholista literszámra hörpölték az ivókútnál, ahol egy mosogatóasszony állandóan gondoskodott tiszta ivóalkalmatosságról.

A nyári forróságban sokan nem bírták a testmelegnél is magasabb hőfokot, s kádat hozattak, melyet kihűtött forrásvízzel töltöttek meg, és azokban heverésztek a deszkakorláttal körbevett, kikövezett medence szélén, hogy társalgási távolságban maradjanak az izzadást választó társaikkal, ugyanakkor a víz jóteknony hatásait se kelljen nélkülözniük. A vendégház falai mellett itt-ott még malterosládák, meszesgödrök álltak, a tetőn még kopácsoltak az ácsok. Olyan üde és reményteli volt az egész, mint a kezdete valaminek. Csak a medencét körbevevő hársfák és tölgyek álltak őszi sárgán, élettelenül, kivágásra várva: gyökereik nem bírták a forróvá változott talajt, amelyet a hangyák, vakondok és a csúszómászók is messzire elkerültek.

Amikor Ferencék megérkeztek, Dienes tívé tette a környéket Pruszkay Antónia után, de nem járt sikerrel. Csüggedten, dühösen, átkozódva ért vissza, és gorombán leteremtette Ferencet, aki bekérezkedett volna





hozzá hálótársnak, és fel nem foghatta a visszautasítás okát, amikor pedig világosá tette mindenki számára, hogy képtelen egyedül aludni. Dienes még akkor is dörmögött, öklével verte a falat és dobogott a padlón, amikor özvegy Antalóczyné kezében egy szál gyertyával, rózsaszín köntösben, ezüsthímzésű brokátpapucsban besurrant Ferenc szobájába. Az én drága jó uram annyira azért nem volt mulya, hogy ezt meg ne értesse, és óvatosan elhúzódva az asszonytól egy karosszékben keresett menedéket. Sallustiusról kezdett beszélni, aztán áttért a történetírás általánosabb, elméleti jellegű problémáira. Az özvegy udvariasan hallgatta egy darabig, még egy viszonylag helyénvaló megjegyzést is tett, ami arról tanúskodott, hogy hallott már Hérodotosz és Thuküdidész történelemfelfogásának különbségeiről, aztán az arcán eluralkodott az unalom és a tanácstalanság. Az egy szál gyertya fényében az arca ettől még aránytalanabbnak és rútabbnak tűnt: horgas, ferde (talán valamikor törött) orr, penge ajkak, hegyes áll, mélyen ülő, szűk szem, előreugró, erőteljes homlok, sűrű, bozontos szemöldök. A zavarodottság azonban csak egy pillanatig tartott, aztán özvegy Antalóczyné felállt a díványról, és villámgyors, szinte észrevétlen mozdulattal kigombolva rózsaszín köntösét, Ferenc mellé lépett, és mellét az arcához lendítette. És akkor kimondta azt a mondatot, amit az uram később olyan sokat idézett kuncogva nekem. *Nézzé, milyen szépek a kebleim, Ferenc*, mondta, s megragadva a mellére tette az uram kezét.

Nagyon sok minden futott át ekkor az uram fején. Elsősorban is az, hogy az asszony mellei bizony szépek, bár a görög szépségideálhoz képest talán túlméretesek. És az is, hogy a rövid kassai kitérőt leszámítva, amely egy jól ismert melékutca jól ismert épületébe vezette, nem érintett nőt lassan már nyolcadik éve. Majd rögtön ezek után belecsapott a felismerés, hogy ha most belemegy ebbe a játékba, holnap az öccse, az anyja, s vélhetően Antalóczyné egész, lesben álló rokonsága kórusban fogja követelni, hogy haladéktalanul vegye feleségül az özvegyet, vállalja tette következményeit, viselkedjen férfiként, ne tiporja meg egy asszony becsületét, és így tovább. És egy pillanatra a jövőbe is belelátott, látta magát örök másnaposságban tántorogni a bikaistállónál, látta magát hajnali erdőn kocsikázni az asszonnyal, aki „fiam”-nak szólítja és a hideg lábát a kabátujjába süllyeszti, látta a sógorait véreshurkát enni januárban, bajszukon csorgó zsírral, s ezektől a látomásoktól végül egészen kijózanodott. Megsimogatta az asszony mellét, megdicsérte a formáját, a terjedelmét, és biztosította a meghökkenett özvegyet, hogy harci díszei bizonyára nagy örömet okoznak majd egy arra méltó, megfontolt és tiszta múltú férfiúnak. Egy ilyen börtönviselt, rosszéletű ember azonban, amilyen ő, nem lehet méltó egy ilyen nagyszerű asszony bájaira.

Özvegy Antalóczyné nem volt különösebben eszes asszony, és nyilván halálosan meg is volt sértődve, összegombolta tehát a köntösét, bozontos szemöldökét összehúzta, és jéghidegen közölte, hogy ebbe az egész bolondságba kizárólag a nagyságos mama kérésére ment bele, s Ferenc az ő ízlésének amúgy is könnyűcske és cingár. Ha verekedésre kerülne a sor, akár egy ütessel leterítené, neki ilyen férfi nem kell. Nagy dérral-dúrral ment ki a szobából, de arra azért ügyelt, hogy ajtócsapkodással ne adja az egész fürdőház tudtára a fiaskót. Egy perc múlva újra benyitott: ellenőrizni akarta, Ferenc nem gondolta-e esetleg meg magát. De mondani csak annyit mondott, hogy reméli, számíthat a diszkréciójára. Ferenc megígérte, hogy úgy fog viselkedni, mintha az égvilágon semmi nem történt volna közöttük. Erre az özvegy megint megsértődött, és most már véglegesen távozott.

Ezzel az éjszakával azonban Ferenc vesszófutása még nem ért véget.

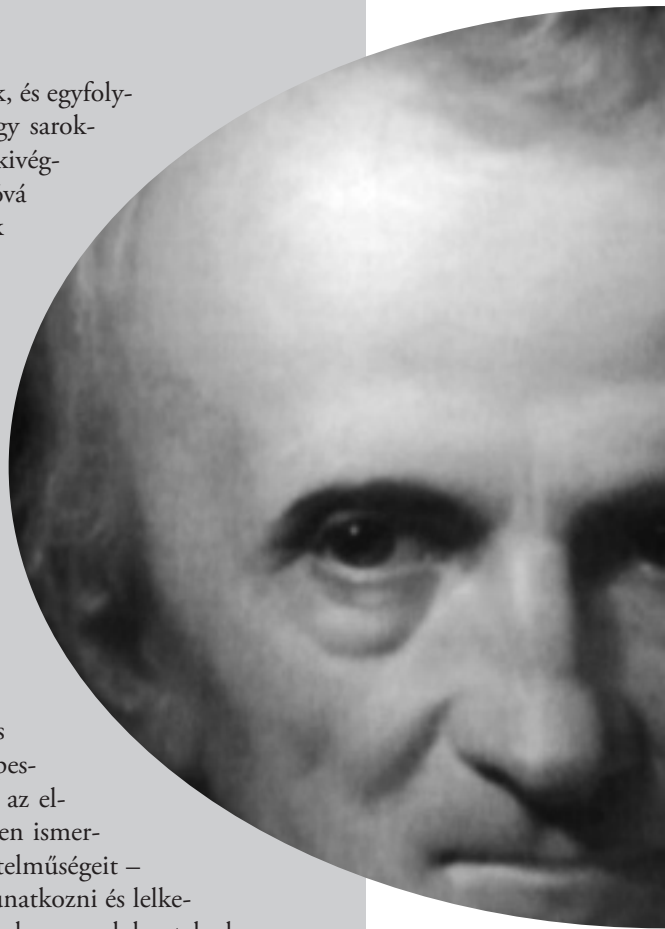
Másnap reggel megérkezett Pruskay Antónia, akkora kalapban, hogy oldalvást kellett csapnia a fején, hogy beférjen vele az ajtón. Négy, méretes utazóláda is érkezett ve-

le, valamint egy francia kisasszony, akinek egérfogai voltak, és egyfolytában vihogott valamin, még akkor is, ha egyedül ült egy sarokban. (A hölgy, Girault kisasszony, a forradalom idején kivégzett Antoine François Girault márké hűga volt, földönfutóvá vált, s Bécsben élt kegyelemkenyéren. Akkor még egyikőnk sem tudhatta, hogy éppen ő lesz az, aki olyan fontos szerepet játszik majd abban, hogy felbomlik a jegyességem francia vőlegényemmel, s hogy Ferenczel végül összeházasodunk.)

Pruszkay Antóniának minden képessége megvolt arra, hogy magába bolondítsa a férfiakat. Már megérkezésének reggelén felpezsdítette az ellustult fürdőéletet. Minden épkézláb férfi neki igyekezett feltűnni, sőt, a halál szélén tébláboló öregurak is erőre kaptak a közelében. Pedig Antónia – ahogy az uram később leírta – nem volt szép. Közönséges viszont igen: feltűnő, harsány, szabadszájú és exhibicionista, aki úgy parádézott a lenézett, bárdolatlan magyarok társaságában, mint egy angol hercegnő a hamuban kuporgó indiaiak között. Nagyvilági rutinja, társasági éleselműsége és intrikus természete fel volt vértezve az összes szükséges képességgel. Képes volt az első szempillantásban feltérképezni az ellenfél gyengéit, s szavai – már annak, aki kellő mélységben ismer- te a bécsi városzéli kuplerájok sajátos szókincsét és kétértelműségeit – elevenbe találtak. Zseniálisan tudott hízelegni, sértődni, unatkozni és lelkesedni. Ráadásul ezek a tulajdonságai, amelyek nyilván Bécsben sem lobogtak alacsonyabb lángon, itt a messzi idegenben, más szokású, tétovább, lassabb emberek között kétszeres nagyságúnak tetszettek, és saját magukat táplálva, napról napra hevesebben égtek, mint a bányatűz. Kisugárzása olyan erős volt, hogy Ferenc később mindig benne vette a példát, ha a kirkéi varázst, a megmagyarázhatatlan, falakon és tereken áthatoló, holtakat a földből visszaparancsoló nőstényi erőt akarta jellemezni: mi magunk között csak *antonizálásnak* neveztük. Egyszóval: Dienes és Félixfürdő férfilekőit Pruszkay kisasszony alaposan megantonizálta.

A nagyságos mamát Antónia érkezése meglepetésként érte. Pontosabban: eleinte nem lehetett meglepetésről beszélni, mert az asszonynek fogalma sem volt arról, hogy Dienes és a bécsi lány viszonyban állnak egymással. Mint bármilyen hasonló esetben, valahányszor társadalmi rangban nála alacsonyabban álló személy került a közelébe, Bossányi Zsuzsanna arca megkövült, szeme a felhőket kémlelte, és az egész magatartásán látszott, hogy semmit sem hajlandó meghallani, sem meglátni abból, ami körülötte történik. Csak akkor mutatott valamiféle élőkéhez hasonló reakciót, amikor észrevette – akárhogy is próbálta ezt Dienes megakadályozni –, hogy a kiszáradt tölgyes törzsei közt bújócskázva Antónia legyezőjével Dienes kezét csapkodja, amikor az illetlen helyekre nyúl kál. Ferenc számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy Dienes még nem avatta bele az anyját a történetbe, sőt, úgy tűnt, az a terve, hogy megússza, hogy bárkivel is beszélnie kelljen a dologról. Valahogy úgy érezhette magát, mint a gyerek, amikor a tenyere mögé bújik, és azt hiszi, hogy ha ő nem lát, akkor a többiek számára is láthatatlan. Antónia azonban vitálisabb és bajkeverőbb hajalmú volt annál, semhogy meg lehessen vele úszni egy ilyen kísérletet.

Rejtélyes és mágikus érzékének első nyilvánvaló jeleként már az első napon összebarátkozott özvegy Antalóczyneval, pedig mint később kiderült, még senki sem említette neki, hogy Ferenc és az özvegy összebörönálására milyen hadmozdulatokat végzett már el a család. Sőt: Dienes nem, hogy nem avatta be ebbe a történetbe, szemmel láthatóan még azt sem döntötte el, hogy Ferencnek bemutatja-e egyáltalán. Ferencet azonban persze nem kellett félni. Rögtön észrevette, hogy a bécsi kisasszony Dienes miatt érkezett, és amint megfelelő pillanat adódott, bemutatkozott. *Gyors szélroham a kiszáradt tölgyesen, őszi lombvihar.* A nő gúnyos mosollyal mérte fel, hogy nem tetszik Ferencnek, s okos or-



rával azt is kiszagolta, hogy a férfinak valami tágasabb összefüggés miatt van szüksége arra, hogy az öccsét megelőzve tegyen szert az ismeretségre. *Áh! A halott ember!*, dűnyögte, miközben hanyagul nyújtotta kesztyűs kezét. *Egész jó színben van!* Ferencnek nem tetszett a nő hetykesége. Nem azért, mert a fogságán gúnyolódott – azzal már megbékült, mint palackfogságával a dzsinn. Az árulás lehetősége miatt nem tetszett, amelyet a nő titkon felajánlott általa. Nem akart egy Pruszkay Antóniával összekacsintani Dienes háta mögött (pedig ekkor még nem tudhatta, hogy az öccse a fogsága alatt hogyan áskálódott ellene, hát még, hogy a jövő mit tartogat).

Miközben jól mulatott a nő szabadszájúságán és pimaszságán, nem tagadhatta le maga előtt, mennyire félti Dienest. Az erősorrend nyilvánvaló volt, s talán csak egyedül az öccse nem vette észre, hogy gúnyos mosolyok kísérik, s a háta mögött összesúgnak pipogyságán. Mint egy lihegő kiskutya, koslatott a nő körül, aki közben leplezetlen élvezettel fogadta a legkülönbözőbb hódolók udvarlásait, és ügyet sem vetett arra, ha ezzel a kiskutya farkára hág. Egy tüzérkapitány azzal szórakozott, hogy valahányszor megpillantotta Antóniát, ruhástól belevetette magát a vízbe: néha meg se száradt két ugrás között. Egy másik tiszt, aki mankóval érkezett, s egyik lábából egy jókora darab hiányzott, ahogy összetalálkozott a rózsaszínben és sárgában pompázó, virágkehelyforma nővel, eldobta mankóit, s bicebócán futásnak eredt, mutatva, micsoda varázserőt áraszt ki rá a szépség. Egy brasói patríciuscsemete, aki bizonyára kísértethistóriákon nevelkedett, éjjel sírt ásott magának a parkban, s amikor Antónia reggel arra sétált, földet prűszkölve támadt föl halottaiából. Antónia csengő-bongó kacaja és turbékoló gerlehangjai visszhangoztak a pavilonok között. Mások kacsintgattak, leveleket írtak, öngyilkossággal fenyegetőztek, és felajánlották a vagyonukat. Éjszaka sűrű volt a jövés-menés Antónia lakosztálya körül, ajtók és ablakok nyikorogtak. Dienes fortyogott, dúlt-fúlt, füstölgött és egyik részegségből a másikba itta magát, hogy valahogy elviselhesse a féltékenység kínjait. Ferenc pedig tétovázott, hogy mit tegyen: hagyja, menjenek a dolgok a maguk útján, vagy próbáljon tenni valamit Dienes védelmében. Akkor döntötte el, hogy nem hagyja tovább, hogy a testvére megalázza magát, amikor egy uzsonna alkalmával Antónia Dienes németjén gúnyolódott. Annál is bántóbb volt a dolog, mivel a szerencsétlen kis ember kínosan ügyelt arra, hogy a legválasztékosabb bécsi kiejtést használja, selypegett, csücsörített és szójátékokkal próbálkozott, amelyek persze sosem sikerültek viccesre. Ferenc szerencsére épp néhány perccel az előtt volt fültanúja annak, ahogy a nő Girault kisasszonnyal beszélgetett, ezért aztán biztosra ment: *ha a kegyed úgy beszélne franciául, mint az öcsém németül, akkor egy párizsi szalonban érezném magam.*

Antónia felhúzta az orrocskáját, ajkát összcücsörítette, nyilván valami éles ríposzton törte a fejét, aztán jobbnak látta, ha megadja magát. Megvonta a vállát.

– Örülök, ha egyáltalán megértetem magam ezen az ördögi nyelven.

És mélyen Ferenc szemébe nézett, ahogy csak egy ilyen bordélyban felnőtt lány tud. És villant a tekintetében valami, amiből az uram megérezte, hogy részéről ennyivel nincs befejezve a dolog. Ferencnek nem volt kedve a további szócsatához, és irtózott a gondolatától, hogy ellenségeskednie kell, ezért aztán, ha csak tehet, elkerülte a találkozást. Félixfürdő azonban aprócska hely, és nem mindig sikerült kitérni. Pruszkay Antónia nyíltan vállalta az ellenségeskedést, még szorosabbra fűzte a barátságát Antalóczynéval, karonfogva sétálgattak, és ha összetalálkoztak Ferencsel, kuncogva összesúgtak. De eközben hadmozdulataik másik irányát sem hanyagolták el: a vízbe ugráló katonaezernél hamarosan Antalóczyné hálójába került, lelkesen kísérgette a hölgyeket és igyekezett szövetségesre lelni a mogorva Dienesben. A kompánia hamarosan egy újabb férfival is kiegészült, a nagy-

hangú brassói patrícuscsemetével, aki azzal szórakoztatta a társaságot, hogy esténként néhány gyertya, tükör és lepedő segítségével a jelentkezőkről árnyrajzot készített, amelyben Girault kisasszony volt a segítségével, aki, mint kiderült, igen ügyesen bánik a rajzolóeszközökkel. A nagyságos mamánál is megpróbálkoztak, Bossányi Zsuzsanna azonban az ötletet egy lendületes nyaklevessele honorálta, amely a brassói fiatalember nyakába zúdult. Talán maga is elcsodálkozott a hirtelen indulaton, mintha egy álomból ébredésnél fel ez a váratlan kitörés: ekkor nyílt ki a szeme arra, hogy mi is zajlik körülötte. Különös módon ugyanezen a napon érett meg Pruszkay Antóniában is a szándék, hogy közelebb kerül leendő anyósához, akivel eddig egyszerűen átnéztek egymáson, mintha a másik ott sem volna. A délutáni kánikula idején mindenki a napernyők árnyékában üldögélt, és még a legbátrabbak sem merészkedtek a forró vízbe. Dienes az egyik hűtött vizes kádban hevert részegen. Antónia egy könnyed farmozdulattal az anyósom mellé huppant a padra, s levegőjét kecsesen billegtetve egész mosolyával rázuhant, drága mamának szólította, és az egészsége felől érdeklődött. Anélkül, hogy szemtanú lettem volna, pontosan el tudom képzelni a mozdulatot (hiszen később eleget láttam magam is), amellyel Bossányi Zsuzsanna felszegett fejjel méltóságteljesen felállt, és hátat fordítva a kisasszonynak, szó és köszönés nélkül elvonult. Ferenc épp akkor ért oda a kiszáradt fasorból befordulva, és azonnal észrevette anyja segítségkérő tekintetét. *Modortalan banya...* – sziszegte Pruszkay Antónia feléjük, biztos lévén abban, hogy Ferenc nem akar majd botrányt, és nem szól vissza. Tévedett. Megkapta a nyakába mindazt, ami Ferencben napok óta sűrűsödött: hogy erkölcstelen kerítő, cselszövő ribanc, pimasz és álszent, ostoba és kapzsi, aki kizárólag a férfiak pénztárcájára utazik, és bizonyára azért vadászik mostanában erre felé, mert Bécsben már nem akad férfi, aki hagyná magát még egyszer megkopasztani. A bécsi nő felhúzta a szemöldökét, elfintorította az orrát, és kimondta a mondatot, amellyel ha nem is határozta meg Ferenc egész későbbi sorsát, de nagyban hozzájárult az események alakulásához:

Barbár magyarok!

És kalapját megigazítva elrobogott.

A nagyságos mamának ezek után nem volt maradása, másnap reggel összecsomagoltatott, és Ferenc kíséretében elhagyta Félixfürdőt. Csak hónapokkal később tudták meg, hogy a brassói fiú felakasztotta magát, az átlőtt lábú katonatiszt azonban – akár a víztől, akár Antóniától – visszanyerte egészségét, és mankó nélkül utazott vissza állomáshelyére. Dienes és Antónia viszont még hetekig ott maradt – egészen az augusztusi hűvös beköszöntéig, amikor a vastagabb pénztárcájú férfiak elfogytak a környékről. Akkor Antónia az állapotos Girault kisasszonnyal együtt visszatért Bécsbe, Dienes pedig sápadtan, felpuffadt hassal, bevizesedett lábakkal, lidércnyomástól gyötörve hazaérkezett Regmecre. A legjobban kétség kívül Özvegy Antalóczynénak sikerült a félixfürdői kiruccanás: ő diadalmas zsákmányként vihette magával Zalába a vízbe ugrálós tisztet.

Ferenc lelkében egész ősszel izzott a tű, amelyet Pruszkay Antónia beledöfött. Hiszen ez ugyanaz a tű volt, amellyel ő is kínozta önmagát: a barbárság vádja. Attól a pillanattól kezdve, amikor gyerekkorában apja kezét fogva először ment végig a Grabenen, ott parázslott benne a megaláztatás fájdalma, amiért a magas, pirosposzgás, elegáns és magabiztos németek undorral mérték végig a magyar mentéjükben félszegen álldogáló két magyart, s a rettegés attól, hogy valóban kisebbségben azoknál, akik lenéznek. ■ ■ ■

Péterfy Gergely (Budapest, 1966): író, irodalomtörténész, egyetemi tanár, szerkesztő-műsorvezető. Legutóbbi kötete: *Örök völgy* (Kalligram, 2012).

Mielőtt

A rózsák augusztusában is
ézelmes hülye,
sírdogáló lényegtelenég.

És hogy cirpelnék a tücskök?
hangfüzéreik csupán a lélek
elpusztuló hallhatóságai.

Ilyenkor még célozgatnunk
sem illik a fájdalomra,
a csillagtépdeste Lőrinc-napra,

és arra: a szeretkezés
száraz testek
szomorú hajlama.

Idétlenül egyszerű
nézésünk
csupán ösztönös lehet,

és az annyi lombzúgás,
meg jövés-menése a madaraknak:
fogmosás, vetkőzés,

miként életveszélyes
unalmában is élhet
a szenttelen félelem.



Ágyazáskor

Az érdektelenül tragikus
sors várható
fordulatai

ám nagyon jó lesz
nélkülözni
a beteljesülést,

éppúgy egy váza virágot,
és közönségesen
betakarózni.



Ágyazás után

Hová is lehetne,
mikor szenvtelenül
akarja a szenvedést;

elborítani árnyékokkal a vérét
és az úgynevezett rózsákat,
madarakat a szeme mögött?

Bonyolult szeszek,
gyolcsfehér altatók,
egy kevés idő.

És máris – be furcsa –
súlyos, vakító-
kő;

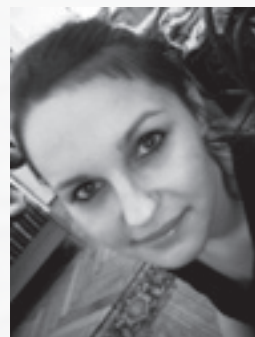
átzuhan,
zuhan
át a szív helyén,

és csak
folytatja, folytatja
útját.

Semmikor

Igaz valóságomba
ritkán jutok –

a Mindenható mosolyának
foglya vagyok.



Bódéváros

Ez a túlélített városrész az agy érzelmi központja.
Az itt lakók naponta szívják el egymás elől
a levegőt, a rozoga kunyhók füstöt okádnak.
A ködbe burkolt kolónia nő.
Most mégis konganak az utcák, mintha
mindenki egyszerre ment volna szabadságra.
A lelakott idegpályák között szellemállatok
legelésznek: csámcsogó emlékképek.
Nincsen sírás, bődület. Csak a lakhelyektől
zsúfolt utcakép mutatja, végül hogyan veti
szét magát a Bódéváros, ez a szürke negyed.

Bermuda

Már hetek óta ez a veszteglés az agyvizekben.
A zsilippel elzárt azúrkéket medencényi lyukba
szorítják. Nincs szabad hullám, nincsen dagály,
határsértés. Az itt nyaralókat karanténba zárták.
Most napozóágyakon nyúlnak ragacsossá, bőrük
bronzzá kopik a déli fényben. Limonádék zöldje
ivódott szemükbe, onnan világít tovább:
neonreklám egy izzadó tájon. Lassan elfelejtik,
hogy a tengert akarták. Nem ezt a bizarr Bermudát.
Hogy élénküljön a szél, az agyhullámok fröcsköljenek
föl, és jöjjenek végre a vad, fehérbőrű, izmos szörfösök.



ANGYALszárnyak

ANGYALszárnyak

Nem figyeltek ránk. Elvesztünk, bizony elvesztünk mind a ketten, azaz csak én. Később anyu fűnek-fának mesélte a családban. Fanny csak irult-pirult, mert ebben az ártatlan csínyben ő volt a hunyó. Vasárnap délelőtt már kiöltöztettek, hogy induljunk a templomba, a nagymisére. Amikor készen lettünk, fehér cipőben, ugyanolyan színű térdzokniban, rakott szoknyában, beültem szépen a kocsimba. Bár kinőttem már, de szerettem, ha tolnak, Fanny pedig azt szerette, ha engem tologathat. Játszottuk ezt akkor is, ha nem készültünk sehová. A templomba persze nem lehetett betolni a kocsit, de annál inkább beleültem. Fanny meg elindult velem, le a járdán, át az úton, a túloldalra, ahol elfogyott a kövezet, a házak is, az erdő peremén jártunk, előtte kis játszótér, hintával, forgóval, padokkal. Mégsem álltunk meg ott, tolt tovább, befelé a zöld homály mélyére, a fenyők közé, aztán már nem is tolt, otthagyt, és elkezdte a frissen hullott tobozokat szedegetni, pedig már egy nagy zacskóra valót őrzött otthon a játékszekrény tetején, anyu nagy bánatára, aki minden takarításnál megjegyezte, hogy a következő alkalommal úgysis kidobja az egészet.

Violetta!

Hangosan kiáltotta valaki a nevemet – nem anyu hangja. Megijedtem. Azt hittem, a kiserdő belsejéből jön a hang, és nem értettem, hogy ki lenne az, aki a félhomályból engem szólít. Fanny eltűnt, semerre sem láttam hajladozó alakját. A vörösfenyők mindent sötétbe borítottak.

Fanny!

Most már őt keresték, és mintha többen kiáltoztak volna. Megpróbáltam válaszolni, de félelmemben nem jött ki hang a torkomon; a kocsiból nem akartam kiszállni, mert attól tartottam, hogy összepiszkítom a fehér cipőmet, és kikapok miatta. Csak ültem és vártam. Vártam, hogy Fanny előkerüljön, és visszatoljon innen, ki az erdőből, az útra, a házunk elé, ahol anyu már keres minket, hogy mehessünk a templomba.

Mentünk együtt, sokszor, sokfelé. Például iskolába, amikor már én is betöltöttem a hatot, és anyu rám adta a kézzel varrott köpenyét, amit egy kicsit átigazított, mert Fanny már hordta egy évig, de jó anyagból készült, mert az osztrákoknál vették. Fogta a kezem, vitt magával, hogy az első csöngetésre odaérjünk. Az évnitóra még a régi autóval mentünk. Apa akkor már kijárt dolgozni Bécs közelébe, hogy nekünk több legyen, hogy el tudjon tartani minket, és épüljön tovább a ház, meglegyen az emeletráépítés, ahol majd nekünk lesz lányszobánk.

A tanító néni örömmel fogadott. Amikor anyu bekísért az osztályterembe, odasúgta neki, Kintsesné, ez a lánya még szebb, mint a nagyobbik. Büszkén kihúztam magam, úgy ültem be a padba egy görnyedt hátú, szemüveges fiú mellé.

A szünetekben mindig megtaláltam Fannyt, jobban mondvá ő keresett meg, hogy a tíz-percekben együtt lehessünk. Odavitt az udvaron álló vadgesztenyefa alá, onnan néztük a többieket. Tanítás után megvárt, és együtt mentünk haza, hacsak nem kellett maradnia még egy órára. Akkor is várokztam, mert anyu a lelkünkre kötötte, hogy soha ne induljunk el egyedül, csak együtt.

Később is közösen mentünk mindenhová. Amikor nyolcéves lettem, anyu mindketőnket beíratott hittanra. Kézen fogva vitt az orsolyákhoz. Azt hittem, csupa nő lesz ott, apácák, de tévedtem; Rudolf atya várt ránk, egy kedves, ősz férfi, akinek a szeméből valami nagy-nagy kíváncsiság áradt. Nemcsak minket fogadott így: ez a figyelem mindenkinek járt. Hetente kétszer mentünk hozzá, anyu később már egyedül is elengedett. Fanny fogta a kezem, amint elhaladtunk a Sziszi-kert mellett, és nemsokára elértük a belvárost, a fura kis teret, melynek a közepén egy földgömbszerű akármin Szűz Mária szobra áll, karján a kiseddel.

Minden kedden és pénteken négytől hatig ültünk a sekrestyében Rudolf atya védőszárnyai alatt. Telente, mikor korán sötétedett, anyu értünk jött, és úgy vitt haza, mint féltve őrzött kincseit.

Jönnek a kis angyalkáink, lelkesedett a nagy, mikor a kertkapuban álldogálva meglátott.

Bizony, ideje már, hogy hittanra járjatok, nemcsak azért, mert már lehet, de főként, mert kell.

Az atya mindannyiszor mosolygó szeretettel fogadott, és a hittanórák végén elénekel-tetett velünk valamilyen szent éneket. Mikor egy nagy fekete zoltároskönyvet kezdett lapozgatni, már tudtuk, nemsokára vége lesz az órának.

Mindig megdicsért, hogy csodálatos hangunk van, Isten adománya, érdemes lenne képeztetni. Meghívott a templom énekkarába, és attól kezdve vasárnaponként felmehettünk a Szent György karzatára, mert ott működött a kórus.

A következő évben jártunk elsőáldozási oktatásra, hogy méltónak bizonyuljunk az első szentség befogadására, amit később követhet a többi. A nagy örömeben készített nekem egy erény-ingecskét. Rózsaszín selyempapírból kivágott egy blúz formájú alakzatot, amelynek a széleit rojtszerűen bevagdosta. Ha valami jócselekedetet műveltem, behajthattam egyet a zongora-billentyűszerűen sorakozó csikocskák közül. Feltámadásra el kellett készülnie az erény-ingnek, azaz mindegyik rojtnak felhajtva lennie. Győztem tenni a jót, Fanny néha súgott, mert a nagy korábban őt is megajándékozta ilyesmivel. Hát csak meglettem vele nagypéntekre! A nagy megsimogatta a fejem, és jelentette anyunak a sikert. Olyan boldognak látszottak.

Húsvétvasárnap egy pompázatos baba társaságában ébredtem. Feketén csillogott a haja, és ugyanolyan fekete szemekkel bámult rám. Lehetett öltöztetni, vetkőztetni, és gombnyomásra sírni is tudott, de azt nem szerettem. A mai napig fáj, hogy később elveszítettem egy kiránduláson. Soha többé nem lett ilyen játékom. Fanny irigyelte is tőlem, nem mondta, de éreztem. Ő sosem kapott ilyet. Neki viszont igazi babaháza volt, szobabútorral, konyhával, kis edényekkel, ahogy illik.

Anyu videózott minket, amint a plébániatemplom oltárra előtt térdepeltünk, mint elsőáldozó lányok. Hófehér ruha rajtunk, homlokunkon mirtuszkoszorú, mintha kis menyasszonyok volnánk, mind Isten menyasszonyai, hogy osztozzunk a többiekkel a szentségben, amelyet befogadunk a lelkünkbe. Néztük aztán sokszor a filmet, és mindenki mindig meghatódott rajta.

Kinőttük ezt a boldogságot. Fanny befejezte az általánost, és középiskolába kezdett járni; egy



éven át egyedül jártam haza a suliból. Néha egy-két fiú is utánam jött, de amikor Fannyval találkoztam a Sziszi-kertnél, elmaradoztak.

Gyávák, jegyezte meg Fanny. Eleinte nem értettem, miért mondja ezt. Aztán már együtt neveltünk, mintha tudnánk valamiféle titkot, amit mások nem.

A tizennegyedik születésnapomra anyu bulit rendezett. Kaptam egy új ruhát, mert már nem járhattam a nővérem átalakított gönceiben. Meghívhattam volna az iskolai barátnőimet, de ilyenek nem akadtak. Fanny volt a legjobb barátnőm. Egy-két lánynak szoltam, hogy jöjjenek, és mutatóba egy fiút is beszerveztem. Fanny súgott, ő választott, kit hívjak, kit ne. A buli kellős közepén beállított egy srác, akit nem ismertem. Eleinte Fannyval sugdolóztak az előszobában, aztán bejött közénk. Bemutatkozott, hogy ő Kornél, és leült, de csak a nővérkémet bámulta, ő viszont kimenekült előle a konyhába. Anyu bedugta a fejét, megnézett minket, és kissé idegesen nyugtázta Kornél jelenlétét. Fanny többé nem jött elő, Kornél letörtén távozott.

Nem értesz még ehhez, nyugtatgatott, amikor faggattam. Így kell bánni a fiúkkal, jobb, ha megjegyzed, válaszolta, mert nem szálltam le róla.

Később sokat tanultam tőle. A korkülönbség egyre zsugorodott. Tizenhét és tizenhat és fél között már nincs akkora távolság.

Éppen Fanny ballagására készültünk, amikor beütött a krach. Anyu mondta így, meg mindenféle mást is arról a szemét gazemberről, akit addig apánkként tiszteltünk. Egy levelet lobogtatott, amiben azt írta anyunak, hogy ő bizony nem jön a ballagásra, mert nem kaphat szabadnapot a munkahelyén. Ez nem Magyarország, írta, itt nem lehet bármilyen ürüggyel lelépni a melóból. Ő keményem dolgozik, hogy minden hónapban küldhesse az eurócskákat. Karácsony óta nem járt itthon, pedig csak negyven kilométer választott el tőle, meg egy jelképesen létező határ.

Nő van a dologban, jelentette ki anyu a leghatározottabban.

Ha ő kimondott valamit, az szentírásnak számított a családban. Biztos igaza lehetett.

Ne féljete, olyan válópert zúdítok a nyakába, hogy koldus lesz. Engem nem lehet ki-semmizni. Majd eltarthatja a szeretője!

Minden úgy történt, amint anyu megjósolta. Apu ugyan hazajött még néha, hozott nekünk ajándékokat, próbált kedveskedni, de anyu nem bocsátott meg. Elment hát, végleg eltűnt az életünkéből. Azt hallottuk, hogy inni kezdett, amit nem akartunk elhinni, mert itthon egy korty nem ment le a torkán. Lehet, hogy csak azért füllentette ezt anyu, hogy ne hiányozzon, ne fájjon nekünk.


Fanny jelesen érettségizett, még matekból is ötöst kapott. Nyáron jött a papír, hogy felvették magyar-ének szakra, a tanárképzőre. Boldogtalanul járt-kelt hetekig, hogy ő nem megy innen sehová. Vigasztaltuk, hogy nem távolság az ötvenvalahány kilométer, minden hétvégén hazajöhet, de ő csak szomorkodott, éjszaka nem aludt, forgolódott mellettem a heverőn. Aztán gondolt egyet, és mindannyiunk számára váratlanul munkát vállalt egy önkiszolgáló közértben. Rakosgatta a kosarakat a várkörúti bevásárló-központban. A főiskoláról nem beszéltünk, tabutéma lett az elutazása.

Amikor megjött az értesítés a kollégiumi elhelyezéséről, zokszó nélkül készülődni kezdett. Úgy viselkedett, mint aki Amerikába megy, és egy csomó ruháját rám testálta. Anyuval csak kapkodtuk a fejünket. Mi lesz ebből?

Persze mind ott szorongtunk az évnayitón, a tornaterem-szerű hodályban, és figyeltük a mi kis hősnőnk, amint az első sorban állva jó hangosan mondja az eskü szövegét. Írtam neki egy kis kártyát, mintha névjegy volna. A szívéhez szorította, amikor a tenyerébe csúsztatam. Aztán a nyakamba borult, és úgy suttozta: „Vio, te drága, kis fekete bogár!” Mindig így hívott, ha boldognak éreztük magunkat.

Hiányoztak a közös reggeli ébredések: amikor vasárnaponként kinyitotta egyikünk a szemét, min-





dig odabújt a másik mellé a heverőre. Susmorogtunk, ábrándoztunk, fantáziáltunk, mi lenne, ha nem a másikunk feküdne az ágyban, hanem esetleg egy srác? Fannynak még nem akadt senkije. Járt utána egy-két fiú, de ő csak legyintett, ha szóba kerültek. Mumákok, súgta, és nem mertem megkérdezni, mit jelent ez a szó. Azért el tudtam képzelni. Így lazítottunk vasárnap reggelenként, míg anyu ki nem hirdette, hogy kész a reggeli. Mindig kalácsot kaptunk, mézzel vagy lekvárral, és mindig kakaót, néha tejszínhabbal. Falatoztunk, morzsáztunk, szétszórva a párnákat, takarókat, magunk alá gyűrve a kispárnát, ami az alvás nélkülözhetetlen kellékének számított, én legalábbis nem tudtam elaludni anélkül, hogy ne szorítottam volna magamhoz a tollpíhéket.

Ennek most vége lett. Fanny azért hazajött minden hétvégén, vagy majdnem mindig, de mégsem volt már olyan bizalmas, mint addig. Csak néztem értetlenül, hogy mi van. Továbbra is mentünk énekelni a nagymisére. Rudolf atya várt minket. A sekrestyében az egyházi naptár megfelelő színébe öltözve vette tudomásul, hogy megjöttek az ő kis báránycái, akik színéssé varázsolják hangjukkal a szertartást. Felsétáltunk a karzatra, a hívők megbámultak, elégedetten nyugtázva, hogy ma sem marad el az énekszó. A fiúk is bámultak, de Fanny megvetően pillantott rájuk. Egyszer azonban, mielőtt az orgonista nő rázendített a credóra, Fanny halkán odasúgta, hogy van egy fiú. Lenéztem a karzatról, de nem láttam senkit. Nem itt, te buta! A fősuliban. Többet nem hallottam, mert megszólalt az orgona. Énekelnünk kellett, de egész idő alatt furdalt a kíváncsiság. Milyen fiú, kiféle, miféle? Ha egyszer Fanny figyelmét fölkeltettem, nem lehet akármilyen.

Azt hiszem, le fogok feküdni vele.

Ezt éppen a közös gyónás idején közölte.

Mea culpa, mea maxima culpa!

Én vétkem, én igen nagy vétkem!

Csengettyűszó, háromszor.

Csak bámultam rá, csodálkozva.

Már ő is nagyon akarja.

Odalenn, a hajóban most tápázkodott föl térdepléséből a vasárnapi mise gyülekezete. Néztem őket, meg Fannyt. Az jutott eszembe, hogy ők is csinálják, legalábbis a többségük csinálja. Meg az elődeik is, hiszen akkor ez az ünneplőbe öltözött sokaság nem lehetne itt. Anyu meg apu is, mert mi sem volnánk enélkül.

Miért is bambulok annyira Fanny bejelentésén? Talán, mert titok. Ezt nem mondja ki az ember. Én bizonyára nem mondanám neki, talán csak utána, de így, előre bejelentve, fura.

Énekelnünk kellett, jött a Kyrie, aztán nemsokára következett a mi kis produkciónk, amire Rudolf atya betanított.

Ez egy sláger, lányok, Olaszországban felkerült a sikerlistára.

Tényleg remek kis dalocska. Ha nem itt énekelnénk, hanem egy diszkóban, ott is teteszene mindenkinek.

Megtalálatalak.

Így kezdődött. De kit? És mikor és hol? Jó lenne találni valakit, ha már Fanny így van vele.

Rudolf atya mesélt nekünk egy példázatot a bűnről és erényről, amikor elsőáldozási oktatásra jártunk. Mutatott egy kötélrészletet, aztán elővette a zsebkését. Nem hittem volna, hogy egy papnak ilyesmi lapul a reverendája alatt. Kezdte szétbogarzni a kötél fonatait, és közben beszélt, beszélt.

Látjátok, ugye, hogy milyen biztonságos ez a kötél, milyen sok szálból van összeállítva? Képzeltétek el, hogy egy szakadék fölött lógtok rajta, de nem lehet semmi baj, mert



erősen tart titeket a derekatokra kötözve. De incselkedik veletek a kis ördög. Próbaképpen elváltok egyet a sok szál közül.

Halálos? Dehogyan. Szó sincs róla. Lógtok tovább, biztonságban. Aztán megint elváltok egyet. Nem lehet semmi baj, mert a kötél még mindig erős. Megtart titeket. Nem féltek. Nincs mitől.

Valami játékos kedv lesz úrrá fölöttetek. Elváltok még egy szálát. A kötél picikét megremeg, de semmi gond, kitart tovább.

Nagyon fellazultok. Ha eddig simán ment minden, miért is ne folytatódna így tovább?

Vagdossátok, vágjátok a fölöslegesnek tetsző szálakat. Aztán egyszerre csak nem tart tovább.

Lezuhantok a semmibe.

Nem tudom, miért is jutott eszembe Rudolf atya példázata? Ott állt a kijáratnál, a templom kapujában, és minden szokás ellenére kezét fogott a híveivel, az idősebb nőknek kezét is csókolt. Fanny ragyogó mosollyal haladt el mellette. Én a nyomában.

Angyalok énekeltek nekünk, szólt utánunk, mire anyu még jobban kihúzta magát, és diadallal lépkedett előttünk, mutatta az utat, merre kövessük. Ilyenkor, jó időben, mindig kapunk fagyaltot a kaszinóval szembeni cukrászdában.

Mogyoró, málna, vanília – memorizáltam a kedvenceimet, mert Fanny után én következtem a sorban, anyu csak utána csomagoltatta be a nyolc darab franciakrémest, a vásárnapi ebéd utáni csemegénket. Mentünk szépen hazafelé, de nem mertem kérdezősködni a fiú felől, mert anyu nyilván nem tudott róla.

Az esti fogmosásnál anélkül, hogy kerestem volna, rátaláltam egy kis gyógyszeres dobozra. Ott rejtőzött a tamponok mögött a pipereszekrénykében. Tudtam, hogy mi az, hogy mit tartalmaz a fényes ezüstborítású csomagolás. Izgató még megfogni is, hát még arra gondolni, amire használják, elképzelni, hogy nemsokára nekem is kell ilyesmi. Fanny állt meg mögöttem, észrevette a kezemben szorongatott dobozt.

Igen, felíratam. Szükségem lesz rá. Szabolccsal már nehezen lehet bírni. Hát akkor legyen meg neki...

Talán elpirulhattam, mert megsimogatta az arcom.

Ne aggódj, majd beszámolok róla, ha megtörtént. Gyere, kezdődik a sorozatunk a kettesen.

Ezzel megszakadt a beszélgetés fonala. Mégsem nyugodtam bele, hogy csak így, ilyen egyszerűen megy ez. Kíváncsi lettem volna, szerelmes-e abba a Szabolcsba? Eddig nem beszélt róla soha.

Amikor vége lett a *Szívek szállodájának*, felvonultunk a hálókuckónkba. Fanny érezte, hogy magyarázattal tartozik. Csöppet sem jött zavarba attól, amit megosztott velem.

Tudod, Szabi a gólyabálon nagyon határozottan lépett föl. Alig bírtam vele. Sarokba szorított az énekkari próbateremben. Nagyon akarta, hogy jó legyen neki. Akkor döntöttem úgy, hogy felíratom a pirulákat. Kíváncsi vagyok, milyen lehet az igazi, kapukon belül.

Kapukon belül, ezt a két szót ismételtettem magamban, amikor leoltottuk a villanyt. Milyen lehet kapukon belül? Nyugtalanul forgolódtam, magam alá gyűrtem a lepedőt, zavaros álmaim lettek, de végül semmire sem emlékeztem belőlük.

A következő hétvégén Fanny nem jött haza. Sejtettem, hogy akkor történik meg az a dolog. Alig vártam a legközelebbi pénsteket. De csalódnom kellett, nem mesélt semmit. Megrándította a vállát, s csak annyit vetett oda, hogy nem olyan nagy etvasz. Látszott, hogy más lett, én legalábbis meg mertem volna esküdni rá. Anyu szerencsére valamilyen továbbképzésre utazott a megyeszékhelyre. Nem láthatta Fannyt, csak egy hét múlva, amikor viszont eljött vele Szabolcs is, hogy bemutatkozzon.

Fura kis fazonnak látszott. Nem volt magasabb nálunk, pedig egy fiúnak illik nagyobb-
nak lennie, hogy fel lehessen nézni rá. Aztán a hangja is olyan férfiatlannak hatott. Mint-
ha folyton rekedt volna. Anyu a nagy szobája mellett ágyazott meg neki. Azt persze nem
sejthette, hogy éjszaka fellopózik hozzánk, és Fanny nagyon szépen megkér, hogy menjek
le Szabi helyére. Csak anyu meg ne tudja! Kis ideig ácsorogtam a mi kis paradicsomunk
csukott ajtaja előtt. Hát ennek most vége?

Hajnaltájt felosontam az emeletre. Meztelenül aludtak egymásba gabalyodva. Fanny
nyúzottan bámult rám, amint kinyitotta a szemét. Nem fordultam el, csodálkozva legel-
tettem a szememet: Szabi volt az első fiú, akit ruha nélkül láthattam. Nem ébredt föl, csak
a vágya látszott, de az nagyon. Fanny csak kuncogott elképedésemre.

Nem tudtad? Reggel mindig föláll nekik.

Rettentő nagyok láttam. Már-már félelmetesnek.

Menj le, mindjárt felébresztem.

Aznap nehezen csúszott le a mazsolás kalács a torkomon. A nővéremre gondoltam, mi-
lyen lehetett „kapukon belül”?

Szabi eljött a templomba is. Föl, velünk együtt a karzatra. Onnét bémésködött az
egész szertartás alatt. Hol a lent térdeplő sokaságot nézte, hol a nővéremet. Én mintha
ott sem lettem volna.

Nem mentünk a cukrászdába. Mise után hármásban indultunk el, de fölösleges lehet-
tem a számukra. Összebújva bandukoltak, mintha ott sem lettem volna. Az ebédnél vé-
letlenül leejtettem a kanalamat, s mikor lehajoltam érte, láttam, hogy Szabi talpa Fanny
combjai között mozog.

Ez így ment az egész télen át. Szabi jött, vagy Fanny maradt a koleszben. Néha fel-
utaztak Pestre, Szabolcs szüleit boldogítani, de a nővérem nem szerette a fővárost. Unal-
mas, közölte, amin nagyon csodálkoztam. Hogy lehet unalmas az, ahol annyi hely van?
De Fanny váltig állította, hogy uncsi. Mikor faggatni kezdtem, kiderült, hogy csak a West
Endet meg a Margitszigetet látta. Szabi még egy diszkóba se vitte el, mert baromira fél-
tékeny. Igaz, mondta is Fanny, hogy ott állandóan megbámulják az utcán. Téged is meg-
néznének, vigasztalt. Mióta megtörtént az a dolog, itthon is bámulgatták az utcán, most
már nemcsak a vele egykorú fiúk, de az idősebb férfiak is.

Egyszer meghívtak Pestre. Anyu nehezen engedett el, de aztán Fanny győzködésére be-
adta a derekát. A legnagyobb élményem az lett, hogy a pesti Duna-part egy része, szem-
ben a Margitszigettel, föl volt szórva homokkal, és mindenféle zenés bulikat tartottak es-
ténként. Nagyon élveztem. Fölkért egy harmincas pasi táncolni. Először nem mentem el
vele, mire Fanny jelezte, hogy süsü vagyok. De visszajött a fickó, és nem szállt le rólam.
Mégis táncoltunk. Megpróbált fogdosni, és hívott, hogy menjek vele, a BMW-jén elvisz
kocsikázni. Hallgattam.

Mi az, kicsim? Szájzárad van?

Nem tudtam, mit válaszoljak. Kíváncsi voltam ugyan, mi lenne, ha, mi történne, ha...
De nem mertem megtenni. Mire a pasi otthagyt, és egy cefetül kifestett csajt kezdett
fűzni. Rövidesen el is tűntek; még a nevét se tudtam meg.

Ezt jól elszúrtad, szólalt meg a hátam mögött az én édes nővérkém.

Utána is el-elszúrtam a fiú-ügyeimet. Nem léphettem Fanny nyomába, aki miután ki-
rúgta Szabit, egy kis papnövendékkkel kezdett ki, majd egy drogdílerbe botlott. Attól fut-
nia kellett, ha nem akart rendőrségi ügybe keveredni. Futott is, egészen az Atlanti-óce-
án partjáig, ahol most egy szállodában mindenés, és háromszor annyit keres, mint én az
óvónői diplomáskámmal. ■ ■ ■

Kelecsényi László (1947): Balázs Béla-díjas író, filmtörténész. Legutóbbi kötetei: *Csáth és a homokember* (2009), *Álmodozók és megszállottak* (2010), *Aki az életével játszott: Latinovits* (2011). A Kalligramnál megjelenő Krúdy-életműkiadás szerkesztője. Regénye, melyből ez a részlet való, *Szivárványgömb* címen a Téli könyvvásárra jelenik meg. Budapesten él.



Quattro mille baci

He-he, figyeltem ám, hol lakik a kis galád, nem menekülhet el tőlem csak úgy. Hi-hi, előbányásztam a pincéből a hőlégballonomat, s utánuk eredtem. Utána még napokig, sőt hetekig, sőt hónapokig köröztem nemcsak a város, de az egész földgömb körül. Sőt, tervezem, hogy egészen a háború bolygójáig, a Marsig repülök, s ott is telepítek majd egy náci-kolóniát. Mert a háború mindennek a hip-hip-hurrája, egyeket győztesse avat, másokat csúszómászókká tapos. Hát persze, hát persze, hogy engem uralkodóvá! Há-há, Néró, Napóleon, Ceaușescu, Rákosi, Hitler, Sztálin mind kutyafüle hozzám képest, majd túlszárnyalom őket mind a hőlégballonommal!

No de biztos azon jár az eszetek, hogy miként jutottam a kis barátom házába. Egyszerű a történet, az anyuka egy délelőtt felhúzta a redőnyt, kinyitotta az ablakot, nagyokat nyújtózkodott, majd kiment a hálósobából. Az ablak viszont nyitva maradt, s akkor én egy ugrással bent is voltam a házban. Hiába meresztgette szemét a padlásablakból az apa, nem vett észre, olyan ügyesen kommandóztam át a kerítés résein, he-he. A hálósobában az ágy alá bújtam, mellettem volt a leghűbb testőröm, a vadászpuskám, zsebemben pedig szotyí és gumicukor, azt ettem egész nap. Az éjszakát vártam, a sötétség az én örök barátom, minden kincsemet az éj leple alatt szereztem. És akkor, he-he, amikor elaludt az öreg pár, megkötöztem őket, a szájukat is bekötöttem kendővel, hogy ne kajabáljanak nekem reggel, hogy jaj, jaj, segítsé! Há-há, aztán reggel szépen kimásztam a vadászpuskámmal az ágy alól. Nagyot nézett az apuka és az anyuka, hogy ki vagyok, mi vagyok, én pedig mélyen meghajoltam előttük, birizgáltam a hófehér szakállamat, s büszkén mondtam: hahó, én vagyok az utolsó náci! Hi-hi, akkorát csodálkoztak, csak forgott a szemük, mint a ringlispíl, alig bírtam ki, hogy hangosan fel ne nyerítsek! De visszafogtam magam, mert meglepetéssel készültem a kis fiuk számára.

Óvatosan ajtót nyitottam, hangtalanul beslisszantam a gyerekszobába. S mit láttam?! Fúj, hát a barátocskám mellett ott aludt egy lány! Pih! Egymást öelve szuszogtak! Majd kitéptem a bajszom mérgemben! Úgy felidegesített a fiatal párocscsa, hogy egészen az államig lehúztam a sapkám! Ajaj, de akkor nem láttam semmit! Pih! Fúj! Még idegesebb lettem! Nervosa maximalis! Hát visszahúztam a fejemre a sapkát, így újra láttam a kis enyelgőket! Huh! Ah! Lábujjhegyen hozzájuk settenkedtem. Szinte meghatódtam, ahogy bámultam őket, elsőre elfordultam, majd nem lemondtam a küldetésemről, de gyorsan észhez tértem, s a kis barátocskám fülébe sugdostam az ébresztő szavakat. Hát azt látnotok kellett volna, mekkorát nézett Spenótka!

– Jó reggelt, felkelni gyorsan, jó reggelt, jó reggelt! – énekeltem csodaszép hangomon. Barátocskám meg csak dörzsölgette a szemét, azt hitte álmodik. A másik oldalára fordult, azt remélte a kis tuskó, hogy elhessegethet engem. He-he, de a rémálom csak most kezdődött! Megböktem a testét a hideg puskacsővel. Amikor erre sem reagált, felhúztam a kakast, klatty! No, ettől már kinyílt a picinyem szeme!

– Furcsa, úgy álmodom, hogy tudatában vagyok mindennek! – dörzsölgette szemét a palimadár.

– He-he, lehet, hogy azt hiszed, hogy álmodsz, de ha belelőnék a csajocskádba, akkor meglepődnél, ha többé nem ébredne fel!

Majd a torkának nyomtam a hideg puskacsövet, ohohó, s máris felrázta a puskapor-szagú való.

– Hogy a fenébe jutottál be? – képedt el a kis dög.

– Egyszerűen, hókusz-pókusz, s máris bent voltam! Hi-hi, azt hitted, megszabadultál tőlem, mi?

A hangom, az a gyönyörű tenor felébresztette a kis nőt is a barátocskám mellett. Irigységet éreztem iránta. Nem, nem is irigységet, hanem féltékenységet! Vagyis jobban mondva utálatot! Egészen pontosan: megvetést! Ő lopta el tőlem barátocskámat, akivel együtt akartam várni a világ végét. Ezért azt a büntetést találtam ki számára, hogy az oroszánok közé dobom, mint a római imperátorok a rabszolgákat! Hi-hi!

– Nocsak aranyoskám, fölébredtünk?! – szóltam a lányhoz, aki Spenótkához hasonlóan először álmképnek vélt. A feje fölött leadott puskalövessel tagadtam meg csipás hipotézisét.

– A náci??? – kérdezte csodálkozva.

– Jaj de unom már ezt a fantáziátlan kérdést! – sziszegtem.

– Hol vannak a szüleid? – kezdett hisztizni Spenót.

– Ne aggódjál, jó helyen vannak. Könyörögtek, hogy kötzzem le őket, mert annyira elégük van már a mindennapi felkelésből! És én örömmel teljesítettem a kívánságukat! – mondtam kacagva.

– Rohadék! – vartyogott a lányka.

– He-he, a kedvenc becenevem!!! – vágtam vissza.

– És most mit akarsz? – kérdezte a fiú.

– Nagyon egyszerű barátocskám, segítesz nekem feldarabolni a szüleidet és a barátódet, mert éhesek már az állatkáim – válaszoltam vidáman.

– Te örült vagy! Soha nem fogok neked segíteni, inkább lőj le! – kiáltotta a fiú.

– Oh, ne is ábrándozz arról, hogy téged én megöllek! Különben is, vicceltem az előbb! Azt hittem van humorérzéked! Hi-hi! – mondtam neki.





Láttam a srácon, hogy lenyugodott. Az az idióta csaj pedig hozzábújt, fúj, mennyire utáltam abban a pillanatban!

– Húzd meg a hátrébb, cicuskám! – kiáltottam, a lányra szegezve a puskámat.

Ekkor azonban a kis rohadék barátom egy hirtelen mozdulattal kirántotta kezemből a fegyvert, s a kocka máris fordult: most ő parancsolgatott nekem. De nem rimáncodtam az életemért, nem ám, hanem büszkén vállaltam a hősi halált! Vaskereszt, Siegfrid!

– Na, mi lesz már, ne hezitálj, húzd meg a ravaszt! Dicsőbb a harcban meghalni, mint érelmeszesedésben! – kiáltottam és megpördörtem a bajszom.

– Te hülye vagy? Messze vagyunk még a doni katasztrófától! Toll, kötözd meg, aztán majd kitaláljuk, hogy mit kezdünk vele – mondta a fiú.

– A csajod hozzám ne érjen, különben beléharapok! – tiltakoztam.

– Én meg beléd ereszték egy golyót, ha nem maradsz nyugton! – mondta a kis galád.

Miután megkötözött, a lány beszélni akart velem. Előbb vitakoztak egy sort barátocskámmal, hogy én állítólag nem tudok senkit sem végighallgatni. Pih! Micsoda előítélet! Végül Spenótka belement, hogy nőcikéje szót váltson velem. Akkora sületlenségeket kérdezett, hogy majdnem kiszakadt a föld a naprendszerből!

– Spenót azt mondta nekem, vonzódsz a vadállatokhoz – kezdett bele mondókájába a lány.

– Az több, mint vonzalom! Misszióról van szó! Civilizációs átalakulásról! – vágtam rá büszkén.

– Na, máris kezdi – vetette közbe Spenót.

– Pofa be, takonypóc! – vágtam vissza.

– S mit érzel, amikor egy tigrisre nézel? – firtatta Toll.

– Mit? Semmit! Nem mindegy az neked? – mondtam.

– Semmi gerjedelmet? – csodálkozott a lány.

– Gerjedelmet csak akkor érzek, ha a jövőre gondolok! No, akkor aztán csupa izgalom vagyok! A jövő a tökéletesebb faj sorsa! S ennek a fajnak én leszek az atyja, a teremtője! Én, az utolsó náci túlélő a teremtés hulladékát, az embert! – szónokoltam elképesztő hatásosan.

– És neked ettől... – tette hozzá a lány.

– Nekem ettől szárnyaim nőnek! Mert az új világban megszűnik a rossz, s csak boldogság lesz. A rossz a ti világotok fosa. A miénk abszolút világ lesz, az abszolút jó univerzuma a földön, mindenkinek fizetése lesz, nem lesznek szegények és gazdagok, sánták és vakok, vének és magasak! És még tovább! Mert hőlégballonommal új náci kolóniát telepíttek majd a Marsra! Ott még azt sem kell kivárni, hogy eltűnjön egy ilyen beteg civilizáció, mint amilyen a tiétek! – prédikáltam.

– Értem. Igazad volt, ő nem segíthet nekem – mondta a lány a fiúnak.

– Sajnálom, hogy csalódnod kellett. De előre megmondtam – sóhajtott a pofátlankám.

A lány a barátocskámra nézett. Fúj, hogy utáltam mindkettőjüket ekkor! Mert rám soha senki nem nézett így, bennem mindig selejtet láttak, mindig gúnyolódtak rajtam. A leg-

szívesebben kitéptem volna a szívüket, s a sajátomat varrtam volna a mellkasukba, hogy érezzék át azt a jéghideget, amit én, amióta a világba lóktek! De fúj, még csak észre sem vették, mennyire rosszul esett az enyelgésük! Fúj! Fúj! Fúj! Nem hiszem el, nem hiszem el, nem hiszem el! Pih! Huh, de ideges lettem! S csak az nyugtat, hogy az egészet kitaláltam zseniális elmémmel! De ezt, he-he, egyedül mi tudjuk, a kis nyomoroncok nem is sejtik!

No de, mindjárt következik a fordulat! Mert amíg a fiatalok szinte elolvadtak egymás tekintetében, én kirángattam hátrakötött kezemet a madzagból, s kikaptam szerelmes barátocskám kezéből a puskámat! Hi-hi! És akkor pördült ismét a sors kockája!

– Nos, barátocskáim, most én nyargallak titeket, he-he! – mondtam kacagva. – Mondjátok csak szépen utánam, hogy ácsi-ácsi-ácsi, ez itt náci bácsi!

A lány és a fiú összenéztek, majd a hasukat fogva nevettek, jaj, mennyire utáltam őket! Feléjük böktém a puskámat, látták, hogy nem viccelek, azonnal teljesítették a parancsomat:

– Ácsi-ácsi-ácsi, ez itt náci bácsi.

– Ácsi-ácsi-ácsi, ez itt náci bácsi.

No de ez úgy hangzott, mintha telefonkönyvet olvastak volna föl. Fúj!

– Hangosabban, szenvedélyesebben! – kiáltottam rájuk. Ők pedig engedelmeskedtek:

– Ácsi-ácsi-ácsi, ez itt náci bácsi.

– Ácsi-ácsi-ácsi, ez itt náci bácsi.

– Ácsi-ácsi-ácsi, ez itt náci bácsi.

– Ácsi-ácsi-ácsi, ez itt náci bácsi.

Hi-hi, ez már jólesett, majd ezek után jókívánságot találtam ki magamnak:

– Rendben, szolgálk, most viszont azt követelem, skandáljátok minél hangosabban: Quattro mille baci fűr utolsó náci!

A vöröske szinte megfulladt a nevetéstől, fúj, de utáltam ezért, fúj, fúj, fúj! Mellé lőttem, s azzal fenyegettem, ha nem hagyja abba, a halálba küldöm mindkettőjüket, s a kis kurvapécérrel kezdem! Huh, de ideges lettem! Pih! Köptem egyet, köptem kettőt, köptem hármat, négyet, ötöt! Persze hogy megijedtek tőlem, persze hogy azonnal skandálták a jókívánságot nekem:

– Quattro mille baci fűr utolsó náci!

– Quattro mille baci fűr utolsó náci!

– Quattro mille baci fűr utolsó náci!

– Quattro mille baci fűr utolsó náci!

– Quattro mille baci fűr utolsó náci!

– Quattro mille baci fűr utolsó náci!

Hujajaj, de jólesett, úgy mosolyogtam az örömtől, hogy na! És akkor eszembe jutott, hogy pusztit kérek mindkettőjüktől. He-he, vártam, hogy mennyire féltékenyek lesznek rám, hu-hu, mert amikor az egyik megpuszil, a másik lesz féltékeny, amikor meg a másik puszil, amaz görcsöl majd! Hej, de jól kitaláltam! Quattro mille baci fűr utolsó náci! Hadd halljuk a pusztikat! Cmok! Cmok! Elsőnek a fiút kényszerítettem! Hi-hi-hi! És a lány sze-



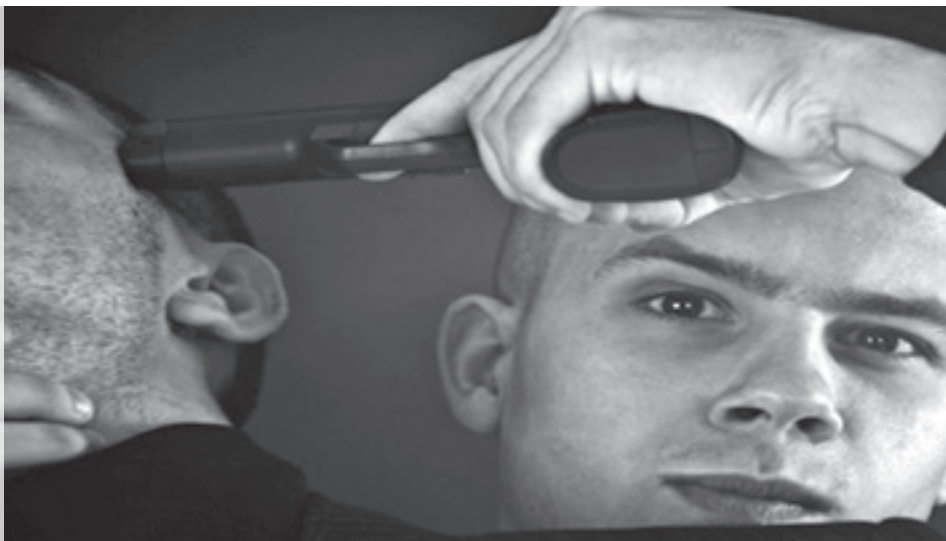
mébe néztem közben! A megcsalásának kukkolójává tettem! Ha-ha-ha-ha! Spenótka pedig felém hajolt, s homlokon puszilt! Cmok! Cmok! Hujujuju! Nagyon boldog voltam! Cmok! Cmok! De a lány szemében nem láttam féltékenységet! Pih! Hogy utáltam ezért! De nem is! Örültem! Mondtam is azonnal a buta srácnak, látod, nem is féltékeny, nem is szeret, hazudott, amikor téged csókolt! Hi-hi! Ezért most ő következik, kiáltottam! És akkor, jaj, jaj, akkor ő felém hajolt, hú, de izgatott lettem, elfelejtettem a fiú szemébe nézni, jaj, jaj, és akkor a lány homlokon és arcon puszilt! Cmok! Cmok! Ejha, mintha lázas lettem volna, fülig forrósodtam! És akkor, ajajajajaj, kiesett a kezemből a puska! Erre Spenót megragadta, s rám szegezte, jaj, jaj, jaj, de szerencsétlen voltam, rám szegezte a puska! És megint fordult a kocka!

– No kiskomám, elég volt a jóból. Kötzd meg a lábát és a kezét is! – mondta a bunókcska a lánynak.

Szoros csomó nyomta a kezemet, lábamat, ráadásul a gyerekszobába zártak, majd elmentek kiszabadítani a szüleiket. És akkor én, he-he, még ügyesebben, mint első alkalommal, kihúztam a lábamat, a kezemet a madzag szorításából. Résnyire felhúztam a redőnyt, kinyitottam az ablakot, és huss, itt a vége, fuss el vele, megszöktem! Hiába futottak a redőnyzajra a szobába, akkor én már az udvaron pattogtam, mint a labda! A kutyajuk pedig nem tudott elkapni, csak lihegett utánam! Mert hopp, ugrottam egyet, hopp, ugrottam kettőt, s máris az utcán futottam! He-he! Hiába rontottak ki utánam, mert én egyre nagyobb ugrásokkal pattantam tovább, több métert szeltem át, szinte repültem, lábam alig érte a földet! Ember engem nem kapott el még soha, kiáltottam nekik, ők meg csak néztek, néztek, egyre kisebbek és kisebbek voltak, teljesen eltörpültek a hátam mögött, míg végül pontokká zsugorodtak, a barátocskám, a lány meg az apa, s úgy álltak egymás mellett, mint egy félbehagyott mondat végén a három fekete pontocska.

Jaj de jó, hogy így történt és nem másként! Jaj, jaj, jaj, de jó! Kár, hogy nincsenek most itt velem! De utálom most őket ezért! Huh, de utálom őket! A sors a hibás! Vagyis hát a fensőbb akarat, mely az égi bogyókat is mozgatja! Az én akaratom, melyen kívül más a fejemben nincsen! Ih! Ah! Úgy unatkozom így egyedül! Jaj de unalmas várni egyedül a világ végét ebben a gyertyafényben, ebben a néma pincében! Jaj de unalmas, jaj, kár, fúj, pih! Quattro mille baci! Jaj! Homlokomat nem tudom megpuszilni! Homlokomat nem tudom megpuszilni! Kár-kár-kár! Pih! Hol vannak az állatok? Oh! Melyik vad vigasztal meg engem? Ho-ho-ho-ho! Nemsokára vérmocsár! Ha-ha-ha! ■ ■ ■

■ **Orcsik Roland:** költő, kritikus, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Mahler letöltve* (Kalligram, 2010). Szegeden él.





Három pont

Traktátus és kommentár

1. A kukorica nem tud nem tökéletes kukorica lenni,
ahogy a ponty is, külső defektus nélkül, tökéletes ponty,
és féregnek azok a férgek is tökéletesek,
amelyek az Escorialban ötvenhárom napig haldokló
II. Fülöp fekélyeiből másztak elő.

Az ember embernek tökéletes.
A buta, csúnya, feledékeny, lassú,
gyenge, gyáva vagy aljas ember is az.
Sőt, a kitalált emberek, az óriások, a törpék,
a rajzfilmfigurák vagy a mitikus hősök is.

Lelkesedsz egy néhány millió éves
ékcsont tulajdonosának fejlett szellemi képességeiért,
azaz csodálsz egy majmot,
miközben lenézed a szomszédodat,
csak mert túl sok hülyeséget beszél.

Mert a különböző pithecosok majmok,
akármit is mondanak a biológusok,
akik az emberről csak annyit tudnak, mint a sertésről.

2. Az ember ember volta a rosszal függ össze,
nem pedig azzal, hogy egyszer csak
szembe tudta fordítani egymással két ujját.

A rossz, vagyis a rossz tudása
tehát jobban hozzátartozik az emberhez,
mint a rondaság a pulykához
vagy a bűz a görényhez.

Emberként a leggonoszabb ember is tökéletes.

A szakócánál sokkal fejlettebb a számszeríj,
aminél sokkal fejlettebb egy AK 47-es,
aminél sokkal fejlettebb egy drón.

A Szépfenekű Vénusznál viszont
alig fejlettebb Bacon Ince pápája.
(Mindenesetre sokkal rondább.)
A rossznak egyre nagyobb az arzenálja
miközben a szépségé alig fejlődik.

Nem igaz, hogy
„az embernél nincs semmi csodálatosabb”,
Szophoklész tudta:
az ember megdöbbenő. (A „deinosz” ezt jelenti,
nem azt, hogy csodálatra méltó.)

Az emberfaj sárkányfog-vetemény.

Sokan tudták ezt (például a Biblia, Vörösmarty),
mindenki tudja,
de mégis újra és újra el kell mondani,
mert olyan szépen mondták,

3. mintha attól már nem is lenne egészen igaz.

*

Ez megint mi?

*Úgy látszik, mintha nem volnál
elég művelt, tehetséges vagy türelmes.
Valamelyik vagy valamelyikek.*

*Ezt a rossz-dolgot már eléggé körüljárta Conan Doyle,
az első Sherlock Holmes-kötetben
(a többi már csak ennek aprópénzre váltása),
és Teilhard is.*

Ez nincs kész.

*Tovább kéne dolgozni rajta,
vagy hagyni, hogy egyszer eszedbe jusson belőle
annyi, amennyinek értelme van.*

*Mint amikor tereptanulmány céljából
kaszinóba mentünk, és elvesztettél egy csomó pénzt
[persze, túl könnyű volt a golyó,
kiszámíthatatlanul pattogott,
nem úgy, mint a másik helyen,
ahol az egyik üres asztalnál
azt mondta az asztalfőnök a krupiének:
„Guríts egy hármast!” –*

és ha a hármas nem is, a zéróspíl bejött]
meg egy taxicsekket
[igaz; igaz; nincs összefüggés],
és az egészből végül ez a szókapcsolat maradt:
„karórátlan csuklójú krupiék zenészujjai”
[meg, ugyebár, ez itt].

Ez nem vers, hanem olyan, mint amikor
a kosaras az ujján pörgeti a labdát.
A rájátszás nagydöntőjének eredményét megfordító,
még a dudaszó előtt eldobott hárompontos,
az a vers.

Mert ilyet én is tudok:

*

Hónod alatt a motívumszerűségig obligát
huszonnégyes csomag vécépapírral,
hazafelé a Tescóból,
le akartál ülni a sínek közelében,
valamelyik piros padra
(a hely mindentől messze van,
gyalogos alig jár arra,
senki nem zavar senkit),
de egy ideje hajléktalanok vették birtokba,
úgyhogy arra gondoltál,
majd azon a háromszögletűen kiszigetesedő
füves, fás részen ülsz,
amit az utak metszenek ki a házak között,
de ott meg már rég leszédtek a padok vízszintes deszkáit:
biztos a szemközti családi házak lakói,
hogy ne bámulják őket a hajléktalanok,
ahogy december huszonnegyedikén délben
a Tescóban, az akvárium felé fordított
két bevásárlókocsiban egymás mellett ülő
kisfiú és kislány a maradék három,
fehér lepedékes hátú, hályogos szemű tükkörpontyot.

*

[...]

Azt

Azt mondja, ő Jacob Horner. Részben legalábbis.
Pedig nem érdeklik a nőügyek sem. Nem tudom,
mihez ért. Az első megszólalásáig eldönthetem.
Ha beszél, sem ismerem fel, mert lehet *teli és üres*

meg törpe meg óriás is. Egyikre sincs ellenvélemény.
Valahogy mindig túl szabályos, vagy rosszabb a
szabályosnál is. Mégis nehezemre esik nem
figyelni rá, ahogy mondjuk egy hajszálat elsimít,

nem őszül még, reggelente mindig megborotválkozik,
hogy komolyan vehesse önmagát. Mostanában nem
gondolok rá, félek, hogy holnapra végképp elfelejtem.
Ha jelen van, csak látható, de nem létezik mégsem.

Ebben a havas

Ebben a havas utcában követlek. Most egy férfi vagy,
valamelyik reklámból, túllontúl szabályos és tökéletes,
talán aszpirint, vagy egy menő autót is eladhatnának veled.

Olykor azt hiszem, egészen régen kezdődött, de nem
segítene a pontos évszám. Látod, még évfordulónk
sem lehet. Nem mérem be, ami folyton változik.

Majd nem mondom semmit, ha egyszer utolértelek.
Talán valami mást próbálok. Legalábbis elképzelem
többször a lehető legképtelenebbet.

Nyolc hinoki

Nyolc hinoki ciprus, szólt Genji herceg, és ők
nem tudták, kell-e vajon erre mondani valamit.
A fák különös szimmetriáját nézték, először
figyelték meg a kertet igazán, aztán beljebb
már nem kísérték, csak léptei zajára emlékeztek
még sokáig. Nem így képzelték, villant át rajtuk,
míg a hinokik árnyékában álltak egy darabig.



Rácz Boglárka (Losonc, 1986): a Selye János egyetem hallgatója, Budapesten és Komáromban él, szerepelt a *Szlovákiai magyar szép versek 2006 és 2007* antológiákban, két kötete jelent meg.



Mikulás

Jó lenne valami másról beszélni inkább, nem rólad. Például, hogy rászoktam a csokira. Már mint visszazoktam. Két hónap fogyókúrás után tegnap megettem egy csomó mikulást, kinder meglepetést (bár az ajándék újabban elég gagyi...), bountyt, túró rudit és egy tábla milkát. Na jó, három táblát. Aztán nem aludtam egész éjjel, úgy-hogy ma, bár utálok, a rosszulletéig ittam magam kávéval.

Veled is így vagyok. Letiltom magam vagy rád szokom, köztes állapot nincs.

Jó lenne valami másról beszélni. Ha itt lennél, nem érezném, hogy hasonlatokat kell keresnem arra, milyen szar, hogy nem vagy itt. Én nem vagyok költő. Nem is leszek. Mint amikor egy favágó kezébe vaslót adnak balta helyett, úgy érzem magam.

Nem értem, hogy ez most mi. Más mozdulatok kellene hozzád. Más mozdulatok, hogy bevágódjak nálad, mint amit eddig használtam. Más szavak, mint amiket megszoktam, mert azokat te is biztos megszoktad már, más lányoktól.

Megyek az utcán, meglátok egy száraz falevelekkel befagyott pocsolót, és te jutsz eszembe. Mert szép. Mert mégis szívesen beletaposnék, hogy törjön össze. Törjön meg legalább, szakadjon fel a jég. És mert én törnék össze persze, nem a jég, ahogy seggre esem a fagyott vízben.

Jó lenne valami másról beszélni, nem rólad. például a fagyiról. hogy végre kitavasodott, és megint lehet napi három gombóc fagyit enni, mint anno veled.

Nem. Ez így nem jó. Le vagyok ragadva, mint egy felolvadt, sáros pocsolóba a cipőm talpa. De ahelyett, hogy törölgethetném róla a sarat, inkább ki kéne vágni az egészet a kukába. A cipőt, a sarat, a pocsolót meg főleg ezt a hasonlatot.

Legyen inkább nyár, ne tavasz. Beszélhetnék a vitorlázásról. Egy jó barátommal, aki már nem te vagy, megbeszéltem, hogy elmegyünk körbehajózni a földet. Kettesben leszünk, egész nap ba... beszélgetünk.

Vagy legyen húsvét. Húsvéti csokitójások, a fogyókúra ismét megbukott, de legalább van mit várni. A Mikulás, a Jézuska és a nyuszi, ez biztos pont.

Te sem vagy költő. Az érzelmi nem, csak a mesterséges intelligencia érdekel.

Jó lenne valami másról beszélni inkább, például a Mikulásról. Hogy téged nem láttalak tavaly óta, a Mikulással meg mindennap találkozom egy hónapja, mert már november kö-

zepén kitétték az összes kirakatba a hülye kis csokifigurákat, hogy még véletlenül se bírom ki legalább a karácsonyi bejglizabálásig az édességmentességet. De a mikulásról legalább nem te jutsz eszembe, hanem az a vicc, hogy a „szádszéle”.

Amúgy meg persze nem érdekelsz. Ma is három buliba mehetek, ahol nem vagy ott, a Mikulás meg igen. És nem rólad beszélek, pláne nem hozzád, hanem csokit eszem, kivásárolom a papírját, és kiteszem az ajtóra a lakásban, ahol már nem laksz ott egy éve. És iszom kávé, hogy csak kettőt kelljen aludni karácsonyig.

Ágota és a szeretők

Óvatosan rákönyöklök a zongorára, úgy, hogy ne szóljon meg. Csak épphogy hozzáérek, nagyon lassan nyomom rá a könyökömet. Kezem a tenyeremben, nézem a kottatartót, a pianínó ereztét, ez a fa az enyém. Ülök és várok. Nem megyek sehová, nincs semmi dolgom. Szeretem a rendet, például a ruhásszekrényben, rövid ujjú pólók, hosszú ujjú pólók, ujjatlanok szín szerint stószokban, szoknyák, téli nadrágok, nyári nadrágok, kánikularuhák, otthoni meleg cuccok, farmernadrágok, pizsamák, hálóingek, bugyik és zoknik összehajtva, összepárosítva egy-egy fiókban, harisnyák típus és szín szerint különválogatva. A könyvespolcon csak szépirodalom, minden más könyvet fiókokban tartok, ábécésorrendbe rendezve persze. Cédék egy másik állványon, fülbevalók és kendők felakasztva a falon lévő nyakkendőtartóra, szintén szín és méret szerint rendezve. A polcokon semmi ne legyen, a sok kacat a rendtelenség hatását kelti, és fölösleges, folyton magyarázkodni kell, mi micsoda, honnan van, miért fontos. Szeretek takarítani és mosogatni, nézni, ahogy megtisztul minden.

Most nem ez van. Nem ülök a zongoránál, hanem pattogok. A szobámban minden összevissza van, bugyik és melltartók egy dobozban a kisasztal aljában, akasztóruhák gurlós fogason a szoba közepén, minden ékszerem a kisasztalon neszesszerben, kisdobozban, szétszórva. A zongorán kották, könyvek, papírok és a laptopom. Felállok, leülök, a darab közben megállok, megnézem, ki írt msn-en, visszaülök, folytatom vagy előlről kezdem. A zongorán nem szabad semmit tartani, mert rosszat tesz neki. A polcokon nincs fent minden könyv, üres helyek maradtak, a többi kötet a bugyisdoboz mellett egy kupacban. Nincs ábécésorrend. A földön mindenféle kacat, folyóiratok, zacskók, testápoló, naptej, képkeretek, körömcspesz, és az elmúlt heti ruháim.

Nem pakolok el rendesen, mindent oda teszek, ahol épp van hely. Így érdekesebb a szoba. Kimegyek napozni inkább, a kupac aljából előkerült a fürdőruhám és egy vastag pokróc, pont jó a kertbe. Nem szúr a fű, de érzem az illatát, hason fekszem, rajtam keresztül menetelnek a hangyák, viszik haza a kaját. Leejtek nekik egy morzsát a kiflimből, szá-





raz már, egy újság alatt találtam a szobában, de amúgy nincs baja, szeretem rágni a száraz kenyeret. Fekszem a fűben és olvasok, unatkozom, felülök, bekenem magam, visszafekszem, vizet locsolok a hajamra, jól néz ki, ahogy végigfolyik a hideg víz a hasamon, libabőrös vagyok, kánikula van, izzadok.

Nagyon sokat kéne még tennem, hogy az legyek, aki vagyok. Ez a mondat jut eszembe, egy blogon olvastam nemrég. Próbálok elképzelni, hogy valaki nem az, aki. Nem sikerül, alszom inkább, a könyvvel álmodom, továbbgondolok mindent, a vége ezek után nem is érdekel, pont úgy tetszik, ahogy álmodtam. Beállítom az ébresztőt a telefonomon, és visszaalszom megint. Este randim van, ki kell pihennem magam, minden este mással randizok egy hónapig, fogadásból. A mai fiúnak zongorázni fogok, ezért a gyakorlás. Mindenkit máshogy lehet meggyőzni, hogy aludjon ott, de ne akarjon többet. Ez a srác zenész.

Szeretem nézni, ahogy az emberek alszanak. Ezért a fogadás. Főleg férfiakat, néha gyerekeket, nőket nem nézek. A nőket nem szeretem, illetve ők nem bírnak valamiért. Tartanak tőlem. A kisfiúk ugyanúgy alszanak, mint a férfiak. Ha sokat nézed, nincs különbség. Szinte mind horkol, és reggel szomorkodik, amiért nem bírok miatta pihenni. Nem tudok idegenek mellett aludni, folyton felébrednék, inkább el sem alszom. Igyekszem nem mozdulni, egy pózt felvenni és igazodni a másikkhoz. Háttal fekszem, átölel, és jól vagyok. Kilégzés-belégzés, érzek mindent a nyakamon. Igyekszem úgy lélegezni, hogy pont ellentétesen mozogjanak a hasak, mintha egymásba vennénk levegőt. A nagy igyekezettől nem tudok elaludni, nem a horkolás miatt.

Utálok egyedül aludni, minden reggel más mellett szerettem volna ébredni, egy szőke, egy barna, különböző paraméterek, nem részletezem inkább, boldog vagyok mindegyikkel. Az egyik csak bebújik a paplan alá és elalszik csendben. A másik hangos, szuszog, köhög, izeg-mozog. Van, aki többször bepróbálkozik, hátha meggondolom magam és kap valamit, simogat, puszilgat, beletúr a hajamba. Nem szabad gyengének lennem, magamra kulcsolom a kezét, lassan és nyugodtan szuszogok. Van, aki megrázkódik, mielőtt mély álomba merülne. Fekszik nyugodtan, megrázkódik és elkezd horkolni. Az egyik fiú beszélt egész éjszaka, néha még kiabált is álmában, veszekedett valami lánnyal, azt hiszem. Egy magas, vékony, barna hajú férfi felvitt a lakására, és akkor derült ki, hogy van gyereke, két kisfiú, akik egy szobában alszanak vele. Ő csendben sírt a vállamon hajnalig, nem volt együtt ki-belégzés, csak néha szípigott hangosabban, és végig nagyon erősen szorította a kezem.

Egyszer-kétszer azért mégis elaludtam, például egy vörös hajú fiú mellett, náluk, a lakásában. Elzsibbadt a jobb kezem, mert magam alá fektettem, hogy hozzá tudjak simulni a sráchoz. Felébredtem reggel, próbáltam mozdítani a végtagjaimat, jobb láb megy, bal láb megy, bal kéz szintén, de a jobbat nem érzem. Felemelem a másik kezem segítségével, de mintha nem is az én testem lenne, hanem valami rám szerelt tartozék, amit kikapcsoltak. Mint egy gumikéz, billent ide-oda.

A nevem Ágota, huszonhat éves vagyok, és a barátaim szerint túl sok férfival voltam egyszerre, túl gyakran. Alapítottak egy bandát, Ágota és a szeretők a neve, eddig egy ugyanilyen című slágerük van. Csak férfinevekből áll, most inkább nem sorolnám. Kitalálták ezt a játékot, harminc napig együtt kell aludnom huszonkilenc különböző férfival vagy fiúval, de még csak nem is csókolhatom meg őket. Az első két hétben rendet tartottam a lakásomban, tisztaság volt, sehol semmi előpakolva, ne tudják meg olyan könnyen, ki vagyok, maradni kelljen beszélgetni. Egy hete máshogy van a rend, minden máshol van, mint ahol kéne lennie. Egy fiú szobájában láttam ezt, ott semmi nem úgy volt, ahogy lenni szokott. Az ágyat a szoba közepére toltá, körben ruhák, kanál, tányér, pohár, borotvakészlet, kábelek a földön, könyvek az italtuliban, cipők a könyvespolcon, a radiátorra egy

fadeszkát tett, azon tartotta a könyvek másik részét, a mosógép tönkrement alkatrészeit, üres sörösdobozokat, dezodort.

Tetszett a berendezés meg a fiú is, ezért rendeztem át a lakást én is. A harmincadik napon, ha sikerül megtartani a fogadalmat, újra találkozhatok valamelyikükkel. Ezzel a fiúval fogok. Ma van a huszonhat. Zenész, szőke, hosszú hajú, szépszemű.

nincs ott

Tényleg nem képzelek semmit, még csak egyszer találkoztunk. boldogság, szerelem, gyerekek, együtt vitorlázánánk az egészvilágon át. szép, barna haja van és magas. hosszú a haja, szakállas. régebben nem volt szakálla, úgy kisfiús, ezt a neten talált képeiből tudom. fiatalabb nálam egy évvel. az unokahúgom egyéves, nagy haja van, szőke, ötcentis haj. nem beszél, semmit nem mond, csak hogy nem és hogy baba.

néha olyan emberek hiányoznak, akiket nem is ismerek. távol vagyok mindenkitől, egy vitorlášajón ülök. vitorlásan egy olyan emberrel, akibe szerelmes tudnék lenni. közben egy másik fiú pontosan ezt írta meg tegnap sms-ben. hogy bármikor belém tudna szeretni. ő nem magas, nincs barna haja és szakálla. öreg. jól ismerem, régóta. két gyereke van és nincs felesége. sosem házasodtak össze.

nem képzelem el, hogy elhagyja értem a majdnemfeleségét. meg azzal a másikkal sem képzelem el, nevezzük f-nak, a teljes nevét még nem tudom, az egész életemet. egy vitorlásan ülnék ketten, világkörüli út, és tökéletesen megérteném, amit magyaráz. egy nyelven beszélénk. tudna magyarul, én meg franciául. vagy inkább nem is beszélgetnék. ülünk a vitorlásan, nem ketten, hanem sokan, barátokkal, ismerősökkel, tízen. akkora vitorlás, hogy van rajta zongora is, meg két srác hozott gitárokat, esténként zenélünk. improvizálok, ők is, f. énekel. angol, román, német, kínai, szlovák, francia, japán, olasz, osztrák, magyar. mindennap főzünk valami különlegeset, otthoni ízeket, paprikás krumplit, ratatouille-t, sushit, mindig más van soron. sok évig úton vagyunk, megtanuljuk egymás nyelvét, mire visszaérünk, keverjük mindet. a magyarba véletlenül kínai szavakat olvasztok vagy szlovákokat. azt mondom, je t'aime. azt mondom, ja, natürlich. azt mondom, mille grazia vagy minchia, quant'e bella la mafia. azt mondom, je ne suis pas ta mère. azt mondom, itadakimaszu. azt mondom, xie xie. egy darabig viszont nem nagyon beszélünk, csak angolul, franciául és németül, de főleg zenélünk. a kínaival és a japánnal elmotogtatjuk egymásnak, mit szeretnénk. kezek a fej alá, a pohárra mutatok és nemet intek, aztán a kezemmel úgy teszek, mintha menne egy pici emberke, majd integetek, annyit tesz, mint: álmos vagyok, nem iszom több bort ma este, jó éjszakát. kikötünk a világ különböző pontjain. mauritius, cook szigetek, réunion, tonga, tokelau, nlue, kiribati, jarvis szigetek, madagaszkár, hawaii, fokföld, taiwan. ha elsüllyed a vitorlásunk palmerston atollnál, átkéredzkedünk egy másikra.

nem süllyed el.

inkább mégsem vagyunk sokan. kicsi a vitorlás, alig férünk el ketten, nem kell a zongora, nem kellene gitárok. f. főz, én mosogatok. esténként filmet nézünk vagy felolvassuk egymásnak a világirodalmat. útikönyveket nézegetünk, ha'apai szigetéről meg dél-ázsiaról. megtanítja, hogyan kell kiszámítani az útvonalakat. Északi szélesség negyvenhat fok tíz perc, nyugati hosszúság egy fok tíz perc. elindulni nehéz, utána már megy minden magától, ha fúj a szél, visz a hajó. ketten vagyunk, beszélgetünk, elmeséli, volt egy ukrán barátja, akivel együtt játszottak egy filmben. az ukrán srác elmenekült, hogy ne sorozzák be ukrájnában, gondolta, szerencsét próbál németországban, de aztán beleszeretett egy francia lányba, átköltöztek együtt bordeaux-ba, és most német ss-tisztet játszik egy francia sorozatban. f. nem színész, hanem.

egyszer találkoztunk, kelljen más is, nem tudom, ki ő. nem kell más. f. sem érdekel, csak akit elképzelek belőle. hegyet mászik, autóversenyez, ejtőernyőzik, motorozik, biciklizik, repül. beszél franciául, portugálul, spanyolul, angolul és egy kicsit olaszul. magyarul nem. igazából. szerintem beszélhetne inkább magyarul, lehetne magyar, félig osztrák anyával, esetleg francia apával. vagy mondjuk kiköltözött franciaországba még kiskorában, de megtanult magyarul. ez reálisabb, igen, tud magyarul, mert az anyja osztrák-magyar, és franciául-magyarul egyszerre beszélünk, megtanítjuk egymást. meg persze a gyerekeinket is, akik öt év múlva születnek. vagy hat.

az unokahúgom igazából már két és fél éves. azt is tudja mondani, hogy eltűnt a fejed, mert kikapcsoltam a képernyőt.

az ile de ré egyik kikötőjében csak pár centi víz van a csatornában apálykor. bemenni be lehetett a többi vitorlás közé, akkor még volt víz, de most nincs. a csatorna lezárva, a helyiek motorcsónakjai szárazra kerültek, mintha megfeneklettek volna. szép látvány, olyan pont, mint amikor egy autót a vízben látsz. bemegyünk a kikötőbe, jön az apály, egy zsilippel lezárják. mások mondják meg, mikor indulhatunk.

nem indulunk semerre. egy helyben vagyunk, nem is ismerjük egymást, egyszer találkoztunk. nem képzelek hozzá semmit, se barátokat, se gyereket és családot és boldogságot, semmit. ülünk egymás mellett egy étteremben, ez van. ülünk, többen, beszélgetünk, nem értem rendesen, amit mond, mesél, viccelődik, én is mesélek. aztán inkább zongorázom neki, az étteremben lehet zongorázni. eljátszom, amit soha senkinek nem merem még, mert nem megy elég jól. f. szereti, azt hiszem, ahogy zongorázom. elmeséli, hogy volt egy dán barátnője, eddig csak belé volt szerelmes egész életében, mert ott nem volt tét, tudták, hogy nyolc hónapjuk van együtt és kész, vége.

inkább mégis hajón vagyok az óceán közepén. nem kötök ki sehol. ■ ■ ■

■ ■ ■

Kupa Júlia: modern magyar irodalom MA-n végzett, francia–magyar tanári MA-ra jár. 2009 óta publikál irodalmi folyóiratokban, előkészületben *Nincs ott* munkacímű rövidprózaötete.





Este nyolckor találkozunk

- Halló! Halló!
- Halló, igen.
- Te vagy az, Lajcsika?
- Igen, igen. Ki az?
- Gizella néni.
- Csókolom a kezét, drága Gizus néni. Hogy tetszik lenni? Ó, milyen kellemes meglepetés!
- Meghalok, Lajcsika. Itt a vég.
- Ó, ne tessék ilyet mondani. Fogok én még Gizus nénivel táncolni a születésnapján.
- Vár az én Uram, Teremtőm, Lajcsika.
- Oda se neki, Gizus néni. Hadd várjon. Jön a nyár, majd elmegyünk csónakázni. Hű, de remek lesz.
- Meghalok, Lajcsika, gyere el hozzám ma este.
- Gizus néni, az Isten áldja meg, ne beszélje be magának ezt a számárságot. Biztosan egy kicsit gyengélkedik, nem kell attól megijedni. Egyébként sajnálom, ma nem mehetek.
- Lajcsika, gyere ide nyolcra, beszéljük meg az örökséget. Eljössz?
- Hát, elmegyek.
- Kivel beszéltél?
- Egy majdnem kilencvenéves csoroszlyával. Szinte naponként telefonál, szétmegy az agyam, ha ezt a reszkető hangot meghallom. Mi vagyunk az örökösei: Frici, Lenke és én. Ez még nem volna baj, de tíz éve osztogatja a bútordarabjait hármunk között. Engem nem érdekel sem a zongorája, sem az ezüst evőkészlete, sem a keresztanyja térdekalácsa, felőlem vihet a sírba mindent. Van egy háza, megér néhány milliót, de az öregasszony nem hajlandó eladni, pedig a lakó megvette volna. Mártír vagyok, hidd el, igazi mártír.
- Ez mind szép, öregfiú, de a lányok várnak, jössz?
- Bolond vagy? Hogy mennék? Vár az én aranyos, drága Gizus néném. Hogy az Isten...



- Lenke, te vagy?
- Én vagyok, Gizus néni.
- Lenkécske, meghalok, itt a vég.
- Gizus néni drága, ne tessék ilyet mondani. Ne tessék. Viszek... viszek egy kis jó leveskét, Gizus néni. Jó?

- Nagyon jó lesz, drágám. Gyere ide nyolcra, beszéljük meg az örökséget.
- Ott leszek, persze, ott leszek, viszem a leveskét is. Jaj, istenem...

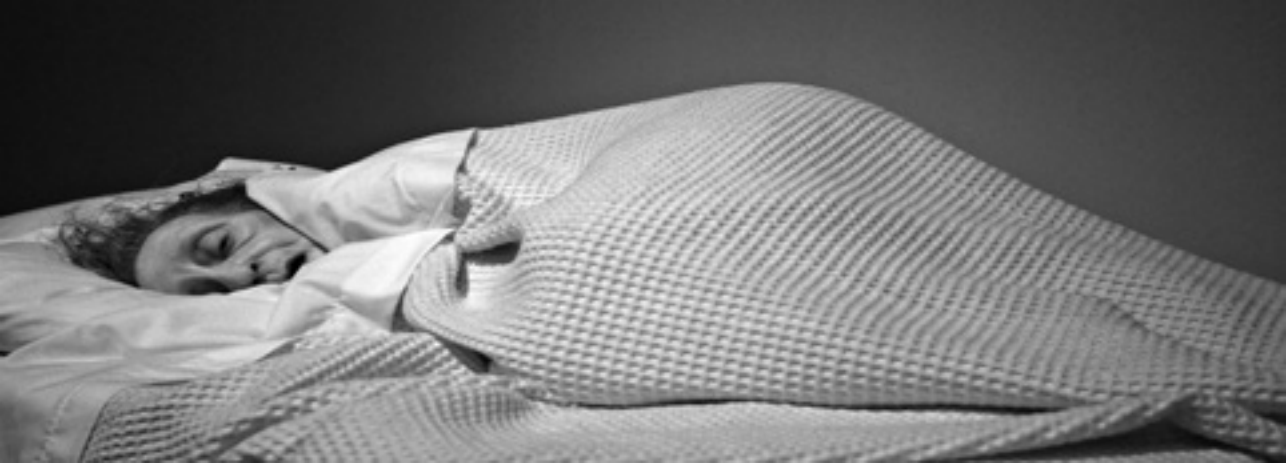
■

- Frici otthon van?
- Nincsen itthon.
- Ha hazjön, mondd meg neki, hogy jöjjön el nyolcra. Itt a vég, Márta. Meg kell beszéljük az örökséget.
- Ugyan, Gizus néni, biztosan képzelődik.
- Nem, nem, alig van már erőm. Nyolckor várom Fricit.
- Gyere, gyere, Fricikém, óriási újság van.
- Mi az a nagy újság? Fáradt vagyok, vacsorázni szeretnék, utána majd elmondod.
- De az istenért, nyolc óra mindjárt. Gizus néni haldoklik. Hát, nem nagyszerű?
- Mit beszélsz?
- Most telefonált. Nyolcra ott kell lenned, megbeszélitek az örökséget. Az örökséget! Végre! Jaj, istenem...
- Te örülsz annak, hogy Gizus néni meghal?
- Szó sincs róla, dehogyis. Csak... Fricikém, a zongorának megvan a helye, igaz? Ott, a sarokban. Milyen jó lesz Jucikának, ha megnő. És az evőkészlet! Ezüst evőkészlettel fogunk enni. Jaj, drága Isten...!
- Hát, akkor megyek szegény Gizus nénihez – adta meg magát Frici.
- Eredj, drágám, eredj.

■

- Itt vagytok? Mind? Lenke, megeszem a levest, hogy legyen egy kis erőm. Adjatok belőle Cucukának is.
- Egy macskának, levest? Hogy gondolja, Gizus néni. Én nem a macskának főztem.
- Elég legyen! – mondja gúnyosan Lajcsi. – Nem látod, milyen éhes Cucuka?! Egyél, drágám. – Kivesz a levesből egy kistányérnyit, s leteszi Cucukának a földre.
- Lajcsika, ugye, te szereted Cucukát?
- Nagyon. Úgy a szívemhez nőtt – mondja Lajcsi undorodva.
- Lajcsikám, nagy dolgot mondok. Tudod, hogy döntöttem? Neked adom Cucukát.
- Köszönöm a bizalmat, drága Gizus néni.
- Fricikém, te kapod a zongorát. Ugye, jó lesz nektek?
- Ó, Gizus néni, ne tessék ilyet mondani. Fog még Gizus néni zongorázgatni.
- Én már nem, nekem már végem.
- Lenkécske, neked mit adjak? Neked mit? Neked adom, ami itt van. A bútorokat, az ezüst evőkészletet, a szőnyeget, mindent.





- Köszönöm, Gizus néni.
– Lajcsi, kérdezd meg... kérdezd meg, mi lesz a házzal?
– Gizus néni, Lenke kérdezteti, hogy mi lesz a házzal?
– A ház az enyém! – mondja Gizus néni határozottan.
– A ház a Gizus nénié – közli Lajcsi a többiekkel, ha nem hallották volna.
– Mi van veletek? Olyan csendben vagytok, mintha meghalt volna valaki. – Gizus néni visszatért az élet.
– Éppen most gondoltam ki. Kártyázhatnánk. Remekül eltelik veled az idő. Itt van a kártya a helyén, a fiókban? – Lajcsi ügyködik.
– Ott, fiam, ott.
– Na, kérem tisztelettel, be lehet szállni. Mit játszunk? Pókerezőnk, jó? Tud Gizus néni pókerezőni?
– Hát, hogyne. Szegény Bandi bácsi, amíg élt, sokat kibiceltem neki.
– Na, tessék, Gizus néni beszél.
– Mit mondjak?
– Hát, Gizus néni drága, nem tetszik emlékezni? Valamit kérni kell – mondja Lajcsi.
– A kert.
– Micsoda?
– A ház körül. Az egész kert.
– Gizus néni, megadom. Tessék vigyázni – fenyegetőzik Lajcsi.
– Jó. Mit adsz érte?
– Mit is? Adom a kertért Cucukát. Cucuka az enyém, igaz?
– Igaz.
– Jó lesz érte Cucuka?
– Persze.
– No, akkor rendben. Tessék, van három királyom.
– Nekem csak három alsóm van
– Hát, akkor nyertem. A kert az enyém, ne tessék haragudni – szabadkozott Lajcsi.
– Nem, nem. A kert a tiéd. A kert teljesen. Az egész, ami a ház körül van.
– Abba kellene hagyni, Gizus néni biztosan elfáradt – javasolja Lajcsi, mintha attól félt volna, hogy valaki elnyeri tőle a kertet.
– Nem, nem, osszad csak – Gizus néni mintha hirtelen megtáltosodott volna.
– Ami itt van: Minden. A bútorok, az ezüst evőkészlet, a szőnyegek... – Lenke tűzbe jött.
– Megadom. A nagszobával megadom – így Gizus néni.
– Én is megadom. A zongorát adom érte. Ezt a zongorát, amit nekem adott Gizus néni – mondta Frici.
– Én is megadom. A kerttel, ami a ház körül van... De felülkérek. – Lajcsi tündökölt.
– Hogy? Mit beszélsz? – Lenke mintha nem hitt volna a fülének.
– Cucukát adom. Ki mit ad érte? – Lajcsi győzedelmes arccal nézett körül.
– Cucuka nem ér semmit – mondta Lenke.
– Mit beszélsz? Mit beszélsz? Halljátok, Cucuka nem ér semmit?! – Gizus néni felháborodottan nézett fel az égre.
– Cucukáért adom a hegedűmet – mondta Frici.

– Én nincs mit adjak. Kilépek – mondta Lenke majdnem sírva.
 – Gizus néni mit kínál? – kérdezte Lajcsi.
 – Cucukáért adom a két szobát. És a fürdőszobát felülkérem. Na, mit adtok érte?
 – Hát, sajnos – mérgelődött Lajcsi is, és lassan ledobja a kártyáit.
 – S te, Frici, te?
 – Nekem sincs mit... nincs mit... – dadogta Frici.
 – Akkor az enyém minden, igaz? Minden az enyém. Cucuka, a kert, a szobák, a fürdőszoba, a zongora, a bútorok, az ezüst evőeszköz, a szőnyegek. Minden!
 – Két kilencese volt, csak kettő! – Lenke vérvörös volt.
 – Blöfföltem – Gizus néni sipítva felnevet. – Segítetek egy kicsit... A zongorához... – Leüt néhány hangot, belekezd egy keringőbe, aztán hirtelen abbahagyja a játékot. – Te, Frici, holnap hozd el a hegedűt. Ha jól emlékszem, megnyertem. Milyen jó lesz, én zongorázom, Lajcsika meg kísér hegedűn. Fricikém, hozd magaddal Mártácskát is, hadd élvezze ő is a zenét.
 – Elhozom, Gizus néni, persze – Frici közben arra gondol, hogy ezek után mi vár reá odahaza?
 – Eljössz, Lajcsika?
 – Szívesen, Gizus néni. Örömmel – mondja Lajcsi fogcsikorgatva, s a fejfájástól szinte már hányingere van.
 – Lenkécske, hozzá holnap is egy kis leveskét, a mai is nagyon finom volt.
 – Hozok, persze, hozok – Lenkének olyan elhaló volt a hangja, mintha a végét járná.
 – Hát akkor, Isten veletek.
 – Kezét csókolom, drága Gizus néni – mondták kórusban az örökösök, és elhagyták a lakást.

Gyilkosok között

Csodálkozott, hogy még nem engedték ki a kórházból, pedig már sikerült segítség nélkül felülnie az ágyból, igaz, egyedül felállni még semmiképpen sem tudott. Dél előtt nem volt, aki segítsen, a családtagok mindegyike foglalt volt, a feleség dolgozott, a kislány egyetemre járt, a szobaasszony után hiába csengetett, egy-egy személy teljesített szolgálatot minden egyes emeleten, annak meg rengeteg dolga volt, mosdatta a betegeket, kivitte az ágytálakat, naponta háromszor hozott ételt és osztotta ki, elvitte a mosatlant a központi mosodába, el-elkísérte a járó betegeket különféle vizsgálatokra a szomszédos kórházakba, elvitte a központi laboratóriumba a napi vér- és vizeletmintákat, elhozta onnan az eredményeket, és ami a legtöbb időt vett igénybe, takarítania kellett mindenütt, felfosta az összes helyiségeket, minden nap megmosta az ablakokat, a professzor megkövetelte a százszázalékos tisztaságot. Ilyen körülmények között elméletileg csak a szobatársak segítségét vehette volna igénybe, ha valamiért fel kellett volna állnia, csakhogy a két szobatárs igen súlyos állapotban volt, szinte mozdulatlanul feküdtek egész nap, az egyik egyfolytában aludt, olyan ájulós alvásnak tűnt, noha a mi betegünk egyáltalán nem értett hozzá, csak azt látta, hogy minden nap többször injekciózzák, jól láthatóan teljesen eredménytelenül. A másiknak ugyan nyitva volt a szeme, de beszélni nem beszélt, mintha haldokolt volna. Eze-



ket soha senki nem látogatta meg, valami távoli faluból kerülhettek ide, a hozzátartozók valószínűleg már rég lemondtak róluk. Az orvosok, alorvosok, asszisztensnők munkaköri feladatai közé nem tartozott a betegek emelése, cipelése, az ágytálak kivitele, úgyhogy a betegek délután kizárólag a családtagok segítségére számíthattak, akik meg is jelentek mindannyian, még a régebben nyugdíjba ment, idős és súlyos reumával küszködő nővére is, ilyenkor még zavaró tényező is volt egyik-másik, hangskodtak és egymás szájából kapkodták ki a szót, nem gondoltak arra, hogy az ébren lévő betegnek esetleg terhére van a hangskodás.

Az egyik szombat délelőtt a nyitott szemű beteg elkezdte szokatlanul hangosan és szagotottan venni a levegőt, erősen fújtatott, nyögött, jól láthatóan rángatózott a paplan alatt. A mi betegünk semmiféle egészségügyi felkészültséggel nem rendelkezett, de a szokatlan légzésvétel és a furcsa vonaglások valamiféle véghelyzetet sugalltak, úgy döntött, hogy segítségért fog csengetni, de hiába csengetett, nem érkezett semmilyen segítség, s noha a csengetést százszor is megismételte, seholy senki. Alig telt el tizenöt perc, a vonagló beteg egyszer csak nem mozdult többet, két és fél méteres távolságból is látni lehetett, hogy a szeme nyitva maradt, de egyáltalán nem pislog. Egy jó óra után bejött a szobaasszony, hogy nincs-e szükség valamire.

– Orvos kellene – válaszolt a kérdező –, azt hiszem, a kolléga végleg eltávozott.

– És maga miért nem csengetett? – kérdezte az asszony.

– Legalább százszor csengettem segítség után, senki sem jött be, senki sem.

– Én nem voltam csengő közelben, egy létra tetején állva mostam a felső ablakokat, de maga a szolgálatos orvosnak kellett volna csengessen, azt a piros gombot kellett volna megnyomnia a feje mellett, senki sem mondta magának, hogy az mire szolgál?

– Nem, nem tudtam róla, és csak magukat szoktam hívni, orvost soha.

A hullát már szombaton, a kora délutáni órákban elszállították a hullaházba.

Hétfőn reggel nyolc órakor a szalonban volt a kórház professzora, a szalonorvos, a szolgálatos asszisztensnő, a szombati szobaasszony és egy ismeretlen férfiú. Utólag kiderült, hogy az illető nyomozótiszt a helyi ügyészségtől.

– Elmondaná részletesen, hogy mi történt? – kérte a professzor.

– Természetesen – mondta a beteg, és aprólékosan, részletesen beszámolt a történetekről, közben azt is hangsúlyozta, hogy ő semmiféle egészségügyi felkészültséggel nem rendelkezik, csak feltételezte, hogy nagy a baj, s amit megtehetett, megtette.

– Hogyhogy feltételezte? Nem létezik, hogy maga soha ne látott volna halottat. Ha nyitva maradt a szeme, nem pislogott, nem mozgott, anélkül, hogy lenne valamilyen egészségügyi felkészültsége, teljesen biztos kellett hogy legyen abban, hogy a szobatárs halálán van, vagy már meg is halt talán. S maga a takarítónőt hívta, ahelyett, hogy a szolgálatos orvos után csengetett volna?!

– Mondtam már, hogy nem tudtam a másik csengőről, senki sem figyelmeztetett rá, hogy az a piros gomb mire való.

– Gondolhatta volna, hogy vészjelző. Magának egyetemi végzettsége van, nem analfabéta.

– Sajnálom, kérem, nem tehetek róla.

– Mondja csak – vette át a szót a nyomozótiszt –, maga haragudott valamiért erre a betegre, azért nem tett meg minden elképzelhető, hogy megmentse?!

– Jézus Mária, hogy képzel rólam ilyesmit?

– Odamehetett volna az illető ágyához, hogy megbizonyosodjék a helyzetről, s ha nem tudott arról a csengőről, senki sem sértődött volna meg, ha addig ordít, amíg bejön valaki, nem gondolja?

– Nem tudok felállni az ágyról, uram, ezt is már mondtam. Ha nem tudná, én is súlyos beteg vagyok.

– Ha saját betegségében állt volna be egy még súlyosabb változás, akkor sem ordított volna? Mit gondol, nem vett volna erőt magán, hogy például lecsúszson a padlóra, elvonszolja magát a kijáratig, kínlódva ugyan, de valahogy kinyissa az ajtót, és addig ordítson segítség után, amíg megjelenik valaki? Egy másik emberért nem tartotta érdemesnek, hogy egy kis erőfeszítéssel esetleg megmentse az életét? Megint kérdezem: haragudott rá valamiért?

– Hogy képzeli? Mit gondol, gyilkosnak jöttem ide? A végén azt is képes lesz feltételezni, hogy jó harminc éve ismertem a pasit, esküdt ellensége voltam egy fél életen át, s most itt volt az alkalom, hogy a halálát ne akadályozzam meg. Maguk egyszerűen rettenetesek!

– Uram, nem tudom, mit mondjak, de valami nem stimmel ebben a különös halálesetben. És akkor azt is meg kell kérdezniem, hogy legalább ismerte régebből is az illetőt?

– Dehogyan ismertem, most találkoztam vele életemben először. Még a nevét sem tudom.

– Ott van a neve az ágy végében csüngő adatlapra felírva. Nem nézte meg?

– Nem, nem érdekelt.

– Hát, mi érdeklé magát?

– A saját életem.

– S mások megdöglhetnek maga mellett? Nem érzi, hogy ez az igen megvetett teória hasonlít valami szörnyűséghez?

– A végén azzal fog megvádolni, hogy neofasiszta vagyok, s az öreg nem halt meg természetes halállal, hanem én fojtottam meg.

– Maga olyasmiket mond, hogy egyre inkább elveti bennem a kétely magvait, úgyhogy kénytelen vagyok arra is rákérdezni, hogy van valamilyen konkrét köze ennek az embernek a halálához?

– Nincs, uram, annyi közöm van hozzá, mint magának.

– Sajnálom, de nem érzem elég meggyőzőnek a szavait.

– Ez egy örület, ami itt történik. Mondja, nem hozott bilincset is?

– Nem, nem hoztam, de látom, feltételezte, hogy hoznom kellett volna. Tudja mit, holnap visszajövök, és hozok magammal bilincset is.

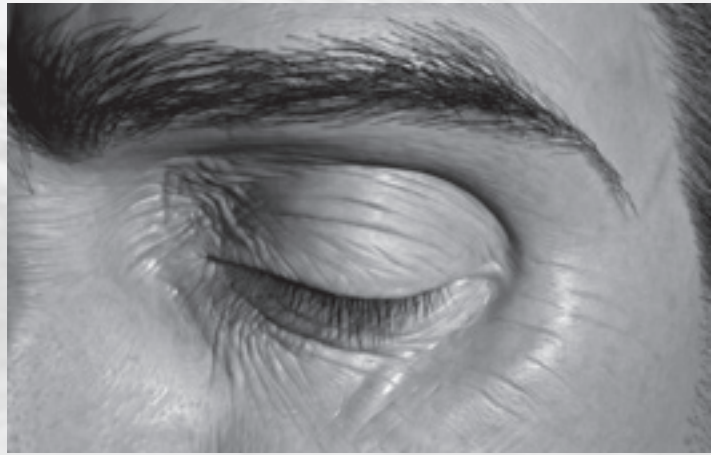
– Professzor úr, Ön mit szól mindezekhez? – kérdezte felháborodottan a beteg. – Itt megvádolják az egyik betegét, aki mozogni is alig tud. Normális dolog ez?

– Kedves uram, egy nyomozótiszt másképp viszonyul egy halálesethez, mint egy orvos. Én ehhez nem értek. Ami minket, orvosokat illet, nekünk az lett volna a feladatunk, hogy életben tartsuk ezt a beteget is, akinek az egészségi állapota rettenetesen elromlott, már nem nagyon lehetett segíteni rajta. De ha szombaton, azokban a kritikus percekben valamelyik orvosunk mellett lett volna, meghosszabbíthatta volna az életét, ebben biztos vagyok.

Az urak és a hölgyek elmentek, a beteg egyedül maradt, a másik beteg is ott volt ugyan, de hát az már olyan állapotban volt, hogy fogalma sem lehetett, hogy az elmúlt napokban mi történt a kórteremben.

Másnap újra megjelent a nyomozótiszt, ezúttal ötödmagával, s a szalonorvos is velük volt.

– Hát, uram – kezdte a nyomozótiszt –, el kellett hoznom a bilincset s ezeket az urakat is. Kihallgattuk a feleségét, és kiderült, hogy a halott fiának maga katonatárs volt, aki többször meglopta a kaszárnyában, ráadásul feljelentette a katonai vezetésnél, hogy orvosi eredményei hamisak voltak, maga másfél évig az irodában teljesített szolgálatot, holott rendes kiképzésen kellett volna részt vegyen, merthogy makkegészséges volt abban az időben, a súlyos szívelégtelenségnek, amellyel eltanácsolták a katonai szolgálattól, nem volt semmi reális alapja. A kolléga még azt is tudta, hogy mennyi pénzt fizetett ezért a hamis



orvosi igazolványért, és ki volt az az orvos, akivel intézte ezt a csalást. Ezek után magát bilincsben kell elszállítanunk az ügyészségre, és ideiglenesen a börtön kórházában fogják kezelni, amíg dűlőre jut a maga ügye. Hívom a szobaasszonyt, hogy öltöztesse fel, a hordágy itt van az ajtó mellett, a kocsi a kapunál. Valahogy boldogulunk.

A börtönkórházban civilizált körülmények fogadták, az ügyészek naponként háromszor-négyszer is kihallgatták, mindig mások, amíg annyira kifárasztották ezekkel a sorozatos tortúrákkal, hogy néhány nap múlva megtört. Megvádolták gondatlanságból okozott emberölésért, kapott két év fogházat, nem fellebbezett, nem látta értelmét. Egy év után átkerült egy cellába, ahol nyolcadmagával töltötte el a hátramaradt egy évet, csakhogy ezzel nem ért véget a kálváriája. Még lett volna egy hónapja a szabadulásig, amikor a börtönudvaron valaki megkéselte. A hátralévő időt azzal töltötte, hogy nap mint nap kutatót a tettes után, pénzt ígért sorban egy csomó rabnak, hogy adják ki neki a tettest, amíg végül sikerült azonosítania az illetőt. Még lett volna egy hete a szabadulásig, amikor végre a tettes közelébe került, és a hátába dőftött egy hatalmas kést, amit nagy pénzért szerzett. Mindkettőjük szerencsétlenségére a tettes a helyszínen szörnyethalt. Jött az újabb tárgyalás, ezúttal gyilkosságért tíz év letöltendő börtönbüntetést kapott. Mire kijött a börtönből, családtagjai sorban meghaltak, barátai elhagyták, egyedül maradt. Új barátokat nem sikerült szereznie, de nem is törte magát érte, aztán meg kinek lett volna kedve egy tizenkét évig börtönben ült gyilkossal barátkozni? ■ ■ ■

■ ■ ■
Sigmond István (Torda, 1936): a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem jogi karán végzett 1959-ben. Dolgozott a kolozsvári IRVA kereskedelmi osztályának vezetőjeként, 1973–1989 között a Kolozs megyei kulturális bizottság színházi szakfelügyelője, közben 1980–1983 között a Kolozsvári Magyar Opera művészeti igazgatója, 1990–2012 között a kolozsvári *Helikon* szerkesztőségi felelős titkára. Megjelent munkái: 17 regény- és novelláskötet, 1 drámakötet, 3 regényfordítás. Díjak: a kolozsvári Írói Egyesület prózadíja (1975, 1985, 2003), Soros életműdíj (1997), a Magyar Írószövetség Év Könyve díja (2003), Magyar Köztársasági Érdemkereszt (1997), a Magyar Művészeti Akadémia tagja (2005).





A MARS lakó

Elképzelhető, mekkora volt a felfordulás, amikor kiderült, hogy a marslakó elmegy. Egyszerre mindenki be akarta pótolni az elmulasztott lehetőségeket, mindenki a marslakót akarta. Meg sem jött, máris elmegy: az ember hajlamos elkeseredni. Egyedül a nők nem voltak nagyon kiakadva, nekik elég megrázkódtatás volt, amikor elveszítették a lehetőséget és azzal együtt minden reményt. Persze voltak, akik titkon még arra számítottak, hogy valami véletlen esemény miatt megismétlik a sorsolást, vagy a kiválasztott visszalép, netán baleset éri vagy meghal, de azért a szíve mélyén minden nő tisztában volt vele, hogy tökéletesen valószínűtlen, hogy több százmillió nőtársa közül éppen ő kerüljön sorra egy második fordulóban. Egyébként is, a kiválasztásba nem lehetett beleszólni, hiszen maga a marslakó bonyolította le összehasonlíthatatlanul fejlettebb módszerekkel, s végső soron az eredményt akár saját szabad döntésének is fel lehetett fogni.

Az űrhajó mindenestre egyre távolodó pályára állt, miután felvette a nőt a Földre könnyen visszaléphető kapszulában, ahol majd az aktusra sor kerül. Noha az egyeztetések korai szakaszában a marslakó a nőre való tekintettel feltételként szabta, hogy örökre magával viszi, de a földi tárgyalóknak végül sikerült kiharcolni, hogy visszatérhessen. Végül is ő juthat legközelebb a földönkívüli technikához, győzködték egymást az emberek, még ha a hajóba ő sem léphet be, nem is beszélve arról, hogy a tudomány számára felbecsülhetetlen értéket képvisel – ez utóbbi érvet különösen azok hangoztatták, akiket valamilyen okból frusztrált, hogy a marslakó látogatása alatt senkivel nem érintkezett, csak sugározta műsorát, egyoldalúan, többnyire választ sem várva. Nyilván megunta az emberek makacskodását, gondolták a legtöbben, azért ment bele ebbe a köztes megoldásba. Viszont mindenki meg volt győződve, hogy csak pozitívan végződhet a dolog. Az örömből végül is lehetetlen túltekezni, a jóba nem szokás belehalni, a testben – és csak a nő testére gondoltak – nincsen semmi rettenetes.

Ha eddig az volt a meglepő, hogy sok ember közül a legtöbb normális, most már azon döbentek meg sokan, mennyire lefoglal mindenkit ez a téma. A csapból is ez folyt: a marslakóval meg a nővel kapcsolatos vad híreszteléseket és spekulációkat nem lehetett kiszűrni, de még a bulvártól elzárkózó rétegek érdeklődését is az aktus határozta meg. A közelgő esemény egy közösségbe terelte a légiforgalmi irányítót a biztonsági őrrrel, a biztonsági őrt a geográfussal, a geográfust a beteggel. Akárhány oldalról is vitatták meg, nem le-

hetett megunni, a folytonos szövegelésnek kitett gyerekek pedig szépen lassan átvettek és a saját világukba illesztettek minden felnőtt szempontot, aminek következtében az óvodákban és iskolákban újragondolt aktus csakhamar a valóságtól teljesen elrugaskodott, mitikus elemekkel gazdagodott.

Az utolsó napokban a fő kérdés az volt, keletkezik-e valami ebből az egészből. A marslakónak az a kikötése, hogy termékeny, tapasztalt nőt vegyen fel magához, néhány emberben megütközést keltett. Elviselhetetlenül korlátolt elképzelésnek tűnt, ám mivel senkinek nem volt befolyása a dolgokra, tehetetlenségükben csak rezignált tiltakozásra futotta. A tehetetlenség apológái viszont elemükben voltak: szerintük a marslakó feltételeit nem megkötéseként, hanem az emberi szabadság és méltóság biztosítékaiként kellett volna értelmezni. Ajándék, bármit tesz, érveltek, örülni kell minden megnyilatkozásának és gesztusának, s ha véletlenül valami létrejön az aktusból, az a lehető legnagyobb megtiszteltetés, ami a nőt és általában az emberiséget érheti. És valóban, rengetegen remélték titokban, hogy minden furcsaságával együtt ez a látogatás valamiféle kegy.



Az ajtónyílásból egyre szűkebb sugárban kiáradó fény felé repülő bogár volt az utolsó dolog, amit a Földből látott. Mint valami verseny szokatlan látószögéből fényképezve, gondolta meglepetten, pillanatig elszórakozva a felismeréssel, hogy olyanokat is lát, amikről azt hitte, csak képernyőn léteznek. Azután hirtelen átvette a helyét a döbbenet, hogy a bogár volt az utolsó dolog, amit a Földből látott. Egy gyümölcsleggyel osztotta volna meg az örökkévalóságot? Aki látta volna ott elterülve mozdulatlanul és márványfehéren, mint aki nem él, biztos azt gondolhatta volna, félelmében kapott sokkot. De cseppet sem félt már: a sorsolás első pillanatától kezdve a marslakóra volt hangolva, lassan rájött, hogy mindent ért, amit a marslakó közvetít, s arra is, hogy ő tulajdonképpen a marslakót akarja, mint-ha csak az ő szándékaitól és választásától függött volna a végeredmény.





Kiválasztása óta többször is megpróbált visszajutni a szüntelenül feléje áramló információ forrásáig, hogy feltegyen pár kérdést, de a zavartalan minőségű adásból nehéz volt eldönteni, a marslakó válaszol-e, vagy csupán a földi zaj szintje változik. Eleinte az foglalkoztatta, vajon lehet-e tapintatos a marslakó vagy nekiesik majd és marcangolja vég nélkül? Az is nagyon érdekelte, mely érzékeit támadja majd a találkozás. Amikor azonban idáig eljutott, szükségképpen saját magáról kezdett gondolkozni. Lesz-e szüksége ruhára egyáltalán? A fájdalmat mivel váltsa ki? Mi lesz, ha végül nem akar visszatérni, még akkor sem, ha a marslakó ezt nem engedi?

Igyekezett erősen kordában tartani képzelőerejét és a kiválasztás után hátralevő idejében teljesen elzárkózott a nyilvánosságtól. Néhány elkapott fordulatból persze sejtette, milyen híresztelések és találgatások keringhetnek, de okosan csak befelé figyelt. Az utolsó nap már nem is evett, csak vizet ivott, de érdekes módon semmire sem vágyott, semmit sem várt, ha valami hiányérzete volt, az csak abból a tudatból fakadhatott, hogy egyszer ez az alkalom is el fog múlni.



Nincs mit bepótolni. Eljössz. Elmegyek. Alig érkeztem meg, máris indulok.

Nem kell hasonlítani. El lehet viselni.

Kimondom, meghallod. Engedem, nem akarsz. Mindegy, mit akarsz.

Nem félsz, nem ígérek semmit. Ha akarsz, fáj. Ha nem, elmúlik.

Következik. Nem kell, nem is adom.



Péti Miklós 1975-ben született Veszprémben. Ez az első megjelent novellája.

SZEGÉNYYSÉG



Amikor irodalmárok

A SZEGÉNYSÉGRŐL

Cziglényi Boglárkának és Nagy Krisztiánnak barátsággal

beszélnek¹

A ROSSZ LELKIISMERET ÉS ANNAK OKAI

Az utóbbi hetekben és hónapokban irodalmi rendezvények sokasága írta programjába a szegénység és a szolidaritás fogalmait. Érzékelhető volt ezeken a rendezvényeken nem kevés bizonytalanság. A bizonytalanság egyik oka ebben az esetben is az volt, hogy a téma, úgymond, túlságosan is szem előtt van, szó szerint az utcán hever, ami egyáltalán nem könnyíti meg, hogy értsük, miről beszélünk. A beszélgetéseket hallgatva néhány pillanat alatt bárki számára nyilvánvalóvá válhatott, hogy az íróknak, kritikusoknak, irodalomtörténészeknek, egyszóval az irodalmi embereknek rossz a lelkiismeretük, és a beszélgetések célja mindezekelőtt a rossz lelkiismeret kompenzációja.

A rossz lelkiismeret egyik oka annyira magától értetődő, hogy úgy tűnhet, kár is szóba hozni. Amióta az európai társadalmak észrevették, hogy tagjai közül sokan „szegények”, vagyis amióta képesek vagyunk – hosszú ideig csak városi környezetben – a szegényt „szegényként” meglátni, és ez a 17. század végén történt meg Angliában, a szegénység mindig problémaként jelent meg, nyomában rossz lelkiismerettel. Minderre ugyanis az a belátás tette képessé a felvilágosodás korának emberét, hogy nem a végzettszerű szükségyszerűség tesz valakit szegénnyé, hanem az el-

osztás, a javakhoz való hozzáférés igazságtalansága. Tapasztalták továbbá, hogy a szegénység olyan állapot, amelybe lesüllyedhet valaki, és kivételesen szerencsés esetekben ki is emelkedhet belőle. A rossz lelkiismeret mélyén, ahogy mondani szokták, valójában inkább a felszínén, jól kitapintható az igazságtalanság okozta felháborodás, amely sokszor gyorsan leleplezi képzetes jellegét, amennyiben nem felel a szegénység követelésére, nem jár együtt az igazságtalanság felszámolására tett kísérlettel.

Jóllehet a szegénység rendkívül heterogén fogalom, jelölhet egyéneket és csoportokat, lehetnek gazdasági, pénzügyi, szociális, esztétikai, kulturális, jogi, etikai, teológiai, történeti tartalmi, tehát a legkülönbözőbb beszédrendek és tudásterületek érintettek általa, az irodalmárok jól láthatóan nem a saját terükön mozognak, amikor ma Magyarországon a szegénységről beszélnek. Akkor sem, ha a szegénységről szóló tudásunkat jelentős részben a modern magyar irodalomnak köszönhetjük.

A szegénység mindenekelőtt az anyagi nélkülözés és a szembeszökő társadalmi igazságtalanság problémájaként áll előttünk. Mivel ezekről a dolgokról ma elsősorban nem a filozófia, nem a teológia, nem a kultúratudomány és még csak nem is a közgazdaságtan, hanem elsősorban a szociológia beszél, Kelet-Európában szinte kizárólagosan, ezért az irodalom számára is a szegénység szociológiai megközelítése számít irány-



adónak. E megközelítés alapkérdése Charles Booth és Seebohm Rowntree óta az, hogy a társadalom tagjai közül kiket nevezhetünk szegényeknek, és miként definiálható mérésekkel a szegénységük. A szegénység fogalma a szociológia számára elsősorban kvantitatív jellegű, amelynek szigorú mérésközpontúságán a relatív szegénység szempontjának bevezetése finomított valamelyest. Mint ilyen, egyéneket vagy egy társadalmi csoportot jelöl, azokat, akik számára elérhetetlenek mindazon javak és szolgáltatások, amelyek a többség számára rendelkezésre állnak. Ezen javak között ott szerepel maga az irodalom is, a könyv, az iskoláztatás, széles értelemben mindaz, amit a felvilágosodás hagyománya szerint kultúrának nevezünk.

Ha a szegénység fogalmának társadalmi meghatározásában ma az irodalom és az irodalomtudomány nem is vesz részt, a saját társadalmi mezejében rá tud és rá is szokott mutatni a jelenlétére, hiszen voltak, és ma is vannak szegény írók. Olyanok, akiknek nincs rendszeres munkájuk, és képtelenek eltartani magukat írásaik megjelentetéséből, az esetleg nekik jutott díjakból. Nekik azonban így is van mit eladniuk, olyasmit, aminek az áru volta bizonyos esetekben éppen azért zavarba ejtő, mert keletkezésében nem mindig teljesíti be a szubjektumnak és a tárgynak a modernség korára jellemző hasadását. Olyasmit, ami önbecsüléssel ajándékozza meg őket, és talán némi presztízst is kölcsönöz nekik, függetlenül attól, hogy meg-

születését a piac igényei befolyásolták-e, egyenesen vélt vagy valós piaci igények hívták-e életre, vagy sem. A nyomtatáson alapuló irodalmi kultúra olyan üzem, amelyből – jóllehet változó mértékben, sokszor igazságtalan eloszlásban, ha igazságosságnak itt van bármilyen bizonytalan mértéke – mindenki pénzt, önbecsülést és presztízst vesz ki, miközben beleteszi az idejét és a tehetségét. A nyomtatás alternatívájaként megjelenő virtualitás kultúrájában ez már nincs feltétlenül így, de ennek taglalását más alkalomra hagyom. A szegénység viszont elsőként éppen az önbecsüléstől és a presztízstől fosztja meg az embert. Ezért, amikor az irodalmi kultúra a szegénységről beszél, még akkor is valami önmagán kívülre irányítja a figyelmet, ha közben rámutat, hogy az irodalomnak is vannak szegényei. Annál is inkább így van ez, mert, bár van szociológiája az irodalomnak is, maga az irodalom, amit goethei értelemben annak nevezünk, elsősorban a nyelvben létezik, a nyelvben, amely nemcsak a kimondottat mondja, hanem rengeteg kimondatlant is, a nyelvben, amely beszél.

Az irodalom felől nézve a szegény elsősorban az, aki nem részesül a nyelvnek ebből a sajátos poétikai működéséből, aki ki van zárva a megértés kultúrájából, akinek nincs története, akinek ezen a nyelven nincs hangja, amely róla is beszél. Így az irodalom soha nem tesz eleget a szegénység követelésének. Még egy katarikus novella sem olyan társadalmi tett, amely magá-

ban hordozza az esélyt annak az igazságtalanságnak a felszámolására, amelyről szól. Ha elragad bennünket a szigorúság, akár gondolhatjuk úgy is, hogy az írás bocsánatkérés vagy önfelmentés a tett elmaradásáért, esetleg abban a reményben, hogy a maga eszközeivel mégis felerősítheti a szegénység követelését.

Kertész Imre *Felszámolásának* Keserűjét, ezt az irodalmi embert olykor elgondolkodtatta, hogy bár a hajléktalanok zord arcán gyakran látta megjelenni a düh kifejeződését, de bánatosat, melankolikust szinte sosem látott közöttük. Ebből ő, aki könyvek és történetek között élte le szerencsésnek semmiképpen sem nevezhető életét, csakis arra a felismerésre juthatott, hogy „ezeknek az embereknek nincs miért melankolikusnak lenniük, hiszen nincsenek emlékeik – elvezítették őket vagy leszámoltak velük –, így tulajdonképpen nincsen múltjuk; igaz, jövőjük sincs. A folyamatos jelennek abban az állapotában élnek, amelyben a puszta létezés közvetlen, egyszersmind kizárólagos valóságként érzékelhető – már akár a gond, az ínség, akár pedig az előlük való megmenekülés pillanatnyi örömének különféle formáiban.”²

Az irodalom, akár tudja, akár nem, mindig ablak mögül néz a szegények világára, egy határ mögül, amelyet a nyelv megléte, a történetek elmesélhetősége jelöl ki. Így nem csupán a 19. században, hanem a 20. században is hajlamos lehet arra, hogy a szegénységbe egyfajta harmóniát, gondtalanságot olvasson bele. Miért gondolja az ablakon át kitekintő Keserű, hogy a hajléktalanok leszámoltak a múltjukkal, hogy elvezítették az emlékeiket? Miért gondolja, hogy csak jelenük van, nincsenek történeteik, még ha pillanatokra összeálló, aztán megint széthulló történetekről van szó? Nem árt gyanakodnunk. A *Felszámolás* idézett bekezdésében pszichológiai fogalmak vegyülnek a kulturális leírás fogalmaival, és a jellemzés olyan mentális állapotokra utal, amelyek alkalmazkodási vagy patológias folyamatok révén alakulnak ki. Miként lehetséges, hogy erre egyáltalán nem reflektál a szöveg? Vajon nem Keserű regényes tekintete fosztja-e meg attól a szegényeket, amivel talán mégis rendelkeznek, a kulturális önreprezentáció még oly töredékes lehetőségétől és képességétől, a bonyolultabb érzelmektől? Biztosak lehetünk-e abban, hogy a szegényeknek nincs nyelvük, irodalom alatti, törmelékes, örökös ismétlésekbe vesző maradéka a teljes megfosztódásnak? Ha a regényes tekintet fosztja meg őket ettől a maradéktól is, mindezt azért teszi az irodalom, hogy a maga eszközeivel és a maga elképzelései szerint hangot, a hang által pedig arcot adjon azoknak, akiknek a társadalomban valóban nincs hangjuk és nincsen arcuk. Az irodalom, ha választ ad a szegénység provokációjára, többnyire humanista hagyományainak keretei között teszi, és a szegény figuráját is felhasználja arra, hogy biztossítsa, újjáépítse e kereteket.

Ennyiben az irodalom egyszerre áll a szegények pártján és a társadalomén, amely megfosztja a szegényeket a történetüktől és az emlékeiktől. Kínos ketősség ez, amellyel már Móricz is szembetalálta magát, amikor megoldást keresett *A boldog ember* írói hitelesítésének problémájára. Mint emlékezhetünk rá, *A boldog ember* írója először nem kevés fensőbbsséggel, a bírósági eljárások nyelvét idézve figyelmezteti az írástudatlan Joó Györgyöt az igazmondás kötelmére, majd a regény utolsó bekezdéseiben Joó György „parasztnyelvén” szólal meg, tőle várva a leírtak hitelesítését, amit aztán nem kap meg.³

A SZEGÉNYSÉG MINT AZ IRODALOMTUDOMÁNY PROVOKÁCIÓJA

Felmerül azonban a kérdés, hogy a szegények megfosztottsága, az a mód, ahogyan a társadalom tekintete elveszi tőlük a történetüket, az emlékeiket, nem tükrö-e magának a társadalomnak. Számos jele van annak, hogy ma Magyarországon sokakban él az igény egy olyan közösségi identitás iránt, amely megszabadult a történelem terheitől. A nacionalizmus mai kultúrája szöveg alapú történeti önértelmezéstől mentes érzelmi viszonyokat kíván létrehozni. Akár azon az áron is, hogy érzelmekben megalapozott történeti tudat alapját ettől kezdve pillanatnyilag összeálló, a szövegkritikán edzett racionalitás számára könnyű célpontot kínál, azzal szemben mégis rezisztens szimbólumok, hamisítványok fogják jelenteni. Amikor az irodalom történeteket mesél a közelmúltról vagy régebbi korszakokról, olyan orgánusként szólal meg, amely esztétikai kompenzációt nyújt a társadalom történelem nélkülségéért, megjelenítve a hatálytalanított történeti és szellemi világot.⁴ De mivel maga is a kulturális modernség hagyományában gyökerezik, a szellemtudományokkal együtt tehetetlenül néz szembe e hagyomány leértékelődésével. Kompenzatorikus védekezésével, erőtlenségének demonstrálásával akarátán kívül még támogatja is az érzelm ezoterikus vagy nacionalista mítoszainak terjedését.

Mégse siessünk ennyire az ítéletalkotással. Tisztában vagyok azzal, mennyire törekeny mindaz, amit előadtam. A következőkben mégis történetalkotáshoz fogok magam is. Először az irodalomtörténet-írás önreflexiójában lezajlott vagy éppen zajló változásokra vetek egy pillantást, hogy azután egy hipotézis megfogalmazásáig jussak el. Meglehet, a mondandóm éppen olyan könnyen és gyorsan hullik majd darabokra a kritikai ész nyomása alatt, mint a pillanatokra összeálló ikonikus hamisítványok.

A 90-es évek Magyarországon dominánsnak számító irodalmi tudatformák szemlátomást idegenkedtek a nyelv mindenfajta szociális csereüzletétől, akkor is, ha azok, miként véleményem szerint Parti Nagy Lajos műveinek esetében, veszélytelenek voltak, és az irodalomnak nyilvánvaló előnyei származtak belőle. A rendszerváltás utáni kelet-európai posztmodernitás neokonzervatív szemlélete fejeződött ki Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténeti feddésében, amely Petri költészetét átléptette ugyan a posztmodernség korszakküszöbén, elismerve, hogy a verseiben megalkotott szubjektum „nyelvi magatartásába konstitutív módon épül be az önmagától való ironikus távolságtartás”, de elmarasztalta amiatt, hogy az esztétikai világszemlélet individuuma mégsem vált nála egészen absztrakttá. Beszédét Kulcsár Szabó Ernő az esztétikai zónán kívülről érkező „szociális”, „politikai” kihívásokra adott válaszként értelmezte, és igényelte, hogy Petri „most már” egyértelmű jeleit adja a versképző szociális-politikai horizont felszámolásának.⁵

A neokonzervatív kulturális szemlélet, amely a posztkommunista tér társadalomtudományában és politikájában ma is a marxizmussal való szembe fordulás főszereplője,⁶ a nyelv retorikai, poétikai működését el kívánta zárni a politika, a történelem és a társadalmi szféra partikulárisnak érzékelt realitásától. A történetileg, társadalmilag, nota bene politikailag szituált individuumok nyelvi megalkotása helyett az „absztrakt individualitás” önreferencialitására bízta volna a kultúra intertextuális hagyománytörténés-ként értett művelését. Nyilvánvaló, hogy ez a követelés sok tekintetben indokolt válasz volt a 60-as, 70-es évek hatalmi ideológiájának sémáira. Ha áldozatokkal járt is, hiszen egy időre hozzáférhetetlenné tett számos, önismeretünk szempontjából fontos, esetenként esztétikailag sem elvetendő alkotást, Esterházy és mások olvasása közben úgy tűnt, ez az áldozat bőségesen megéri. Cserébe részesülhettünk az egységes jelentések felbontásának ironikus játékaiban, és nem volt muszáj észrevenni az Esterházy-prózában elhelyezett kulturális-mentalitástörténeti határjelöléseket, hogy min vagyunk innen, és mi van még mindig túl rajtunk. Az Esterházy-próza egyik legfontosabb határjelölője számomra a *Harmonia caelestis* első könyvének 17. mondata, amelyből kiderül, hogy ha bárki lehet is az „apám”, Bartók Béla nem lehet, akkor sem, ha „szíve szerint Bartókká válnék, Bartók Bélává”,⁷ mert „nincsen más lehetőség”.⁸

Ennek a neokonzervatív értelmezői iránynak az eredményeit előzékenyen figyelembe véve tette meg korrekciós ajánlatait a Móríc *Árvácskáját* újraolvasó Balassa Péter, amikor a szegénységet nem referenciaként, hanem a nyelv problémájaként igyekezett láttatni. Ezért váltak értelmezésében hangsúlyossá az elbeszélő nyelv törései, szakadásai. Mivel az absztrakt in-

dividualitás iránti igény tőle sem állt távol, csak ő ezt a teológiai absztrakció nyelvén közelítette meg, efelé is megnyitotta értelmezését, hogy ezt az absztrakciót azonnal rávetítse az itt és most jelen idejére: „A zsol-tár-jelölés nem egyszerűen Árvácskára vagy a részvétellel telítődő elbeszélői, esetleg olvasói viszonyra érvényes, hanem a mindent és mindenkit átfogó, átjáró megváltatlanság és szabadság nélküliség panaszaként, amely ennek a térnek és időnek, itt és most-nak a névtelen, megmagyarázhatatlan és felfoghatatlan kegyelem nélküliségével perlekedik (megszólított nélkül).”⁹ Balassánál itt is olyasféle határjelölés tanúi lehetünk, mint Esterházy prózájában: „Vajon nem a történet lejegyzésének [...] nyilvánvalóan éles töréseiben, szakadásaiban mutatkozik meg, mennyire felülmúlja a fikció valósága mint igazmondás a létrehozó – különben zseniálisan nagyszabású és reflektáltan – antifiktionalista tudását épp úgy, mint az olvasó-értelmező kompetenciának vélt – tegyük fel – jóakarató rafinériáját?”¹⁰ – kérdezi (és nem állítja) tanulmányának utolsó mondatában.

Az idézett mondat szembeállítja egymással a lejegyzés fikcióját és a létrehozás antifikticióját. Jóllehet nem hivatkozik rá, a művészeti gyakorlat antifikticióként való értelmezését Balassa Odo Marquardnak köszönheti. Marquard történeti indexszel látja el a realitás és a fikció oppozícióját. Ez a szembenállás szerinte a mában legitimatív funkcióval bír, de valójában sehol nem fordul elő tisztán, mert a dolgok pozitív állapota fiktív. Következésképp a fikció csak addig volt kielégítő meghatározója a művészetnek, ameddig tapasztalataink igazolni látszottak, hogy a valóság semmi más, mint pusztán valóság, és nem fikció, de amint a valóságot fikcióként érzékeljük, ez már nem definiálhatja a művészetet. Marquard tézise frappáns és egyszerű: ahol a valóság a fikciók összjátékává változik, a művészet antifikticióként kezd el működni.¹¹ A lejegyzés fikciója, szembeállítva a létrehozás, vagyis a művészet antifikticiójával, ebből következően ráhagyatkozik a fikcióként értett valóságra, hogy ezáltal hűséges maradjon ahhoz a szakadáshoz, hiányhoz, nem-tudáshoz, amely a szegénység tartalékaként és lényegeként nyilvánul meg a ráirányuló tekintettel szemben.

Balassa szövege azonban a maga részéről szintén hatálytalanítja a szegénység problémáját. A teológiai és a narratológiai nézőpont transzcendálja és átesztétizálja az anyagi nélkülözés elemi tapasztalatát, amely azonban ellenáll az ilyen átkódolásoknak, és megőrzi provokatív jellegét. Ezért érdemes idéznünk Heidegger *Brémai előadásainak* azt a helyét, ahol a fájdalomról és a szegénységről beszél. Heidegger itt olyan kijelentéseket tesz, amelyeket némelyek talán szívesen vennének rejtett vallomásnak. Én nem hinném, hogy a lelkiismeret halk konfesszióját kellene kihallanunk a mondatokból, de azt sem hiszem, hogy Hei-

degger náci párttagsága miatt elveszítette volna a jogot, hogy mondhasson nekünk valamit a fájdalomról és a szegénységről: „Mindenütt számtalan és mértéktelen szenvedés szorításában vagyunk. Bennünk azonban nincs fájdalom, a fájdalom lényege nem történik meg. Rettenetes elnyomorodás zajlik. A szegények se-rege egyre nő. De a szegénység lényege elrejtőzik.”¹²

Ezeket a mondatokat, amelyekhez majd még vissza szeretnék térni, figyelemzetésnek veszem. Amikor az irodalmárok a szegénységről beszélnek, tegyék ezt bármennyi részvétellel, akkor lennének hűségesek az elrejtőző lényeghez, ha a lehető legkomolyabban vennék a szakadást, amelyet a szegénység a világ számára jelent, és bevallanák, hogy semmi másban nem lehetnek biztosak, csak abban, hogy a maguk ügyében szólnak. Ez lenne a feltétele annak, hogy másképpen beszéljenek magukról, mint ahogyan korábban tettek. Ebben az esetben a legkevésbé sem tartanám tisztességtelennek az árukapcsolást, amely az irodalmárok ügye és a szegénység között létrejön.

VÁLSÁG ÉS ESÉLY

A nyolcvanas évek közepén Habermas pontosan látta, hogy ahol „az állam, pontosabban annak monarchikus csúcsa fogja össze, juttatja önmagához” „az erkölcsiség szféráját, a családot, a társadalmat és a politikai akaratformálást mint egészet”,¹³ ott az állam szükségszerűen fordul azok ellen, akik összezavarják a tradíciók tekintélyét,¹⁴ amely tradíciók valójában se nem régiók, se nem tekintélyesek. A posztkommunista társadalmakban minél többet hivatkozik az állam a család és az erkölcsiség hagyományosnak mondott elveire, valójában annál védtelenebbül szolgáltatja ki polgárait a gazdaság és az igazgatás funkcionális imperatívuszainak,¹⁵ amelyek a szűk uralkodó elitek érdekeit szolgálják. Ez csakis úgy lehetséges, ha az állam a rendelkezésére álló eszközökkel mindent megtesz azért, hogy leválassza a polgárokat a szövegalapú, tehát a kritikai ész működésének alárendelt történeti rendekről, és helyettük az érzelmekre közvetlenül ható ikonikus konstrukciók segítségével kialakítja a történeti rendek szimulákrumát, amely immár nincs alárendelve a kritikai ész működésének. Ez a folyamat elmélyítette a szellemtudományok válságát. A válság legitimációs problémaként jelent meg. A szellemtudományok nem voltak képesek elfogadtatni a társadalommal a maguk kommunikatív értékfogalmát, nem voltak képesek megvédeni azokkal az értékrendekkel szemben, amelyek mindent lefordítanak a számok nyelvére, és e fordítás univerzális végrehajthatóságát tekintik az értelem egyedüli feltételének.

Nem más, mint Paul de Man volt az, aki az esztétikai világszemléletet megalapozó nyelvfilozófia szempontjából a leghatározottabban kritizálta a számok univerzális csereértékének nagy elbeszélését. „Mi lehetne perverzebb és rombolóbb egy metafora számára, amely a transzcendens totalitás előállítására törekszik, mint az, ha egy végtelen és céltalan felsorolás foglya marad? Ha egy számot csak egy másik szám győzhet le, ha az identitás felsorolássá válik, akkor egyáltalán nem létezik győzelem”.¹⁶

Amikor az irodalomtudományos gondolkodásunkban a 90-es évek folyamán olyan neokonzervatív elképzelések jutottak uralomra, amelyek elmélyítették a megnyugtatóan talán sohasem áthidalható hasadást az esztétikai világszemlélet nyelvi megalapozottsága és a társadalmi valóság között, és úgy próbálták megóvni az előbbi az ideológia túlhatalmától, hogy letiltották mindenféle kritikai kapcsolat létesítését az irodalom nyelvi eseménye és a világ fikatív, tehát szintén esztétikai létmódja között, akkor a nyelvi alakzatok helyét egy steril, semmire sem kötelező felsorolásban jelölték ki. Ennek velejárója volt, hogy az irodalomtudomány békésen, ellenállás nélkül törődött bele abba, hogy a közös identitás képzése leválasztódjék a szövegalapú, a kritikai ész működésének alárendelt történeti rendekről. Akik ezt szorgalmazták, csak nagyon későn – attól félek, túlságosan későn – és töredékesen vették észre, hogy az ellenállás feladásáért a szellemtudományok pontosan azt kapják jutalmul, mint amit ellenállásukért büntetésből kaptak volna: az ellehetetlenítést.

Azt hiszem, a magyarországi irodalomtudományok méltányosan és megértéssel újra kellene gondolnia saját közelmúltját. Folyamatosan megújuló kísérleteket kellene tennie, hogy miközben nyomorúsága nőttön-nő, olyan diszkurzusformákat alakítson ki, amelyek a kvantitatívához kötődő értékfogalommal szemben hatékonyan képviselik a kommunikativitás értéktudatát. Nem elég kompenzálnia a társadalmat történelem nélküliségéért, ami a modernitás korában a jövő felé irányuló időtudatnak is a forrása, hanem érvényre kellene juttatnia ennek a kultúrának a kellemetlen, nem ritkán valóban expozív tartalmait.

Amikor az irodalmárok a szegénységről beszélnek, valójában erre tesznek kísérletet. Visszahelyezik az irodalmat a rejtőzködő szegénység, a szenvedés szám-talanságának és mértéktelenségének előterébe. Ezzel az irodalom és a róla szóló tudomány közös talapzatra helyezkedhet, és mindkettő képessé válhat arra, hogy az elméletekben – fikciók vezetésével – ne csupán nézetek diszciplínáit alapozza meg, hanem valóságos tapasztalatokat.

És éppen ez a lehetőség kényszerít arra, hogy Ballasa Móricz-értelmezéséhez képest is megpróbáljam

meghatározni azt az „itt és most”-ot, amely, mint minden pillanat, magában hordozza az esélyt, hogy az innováció helyévé változzék. Balassa – körülményeskedve, saját nyelvéből kimozdulva – tartalmi indokokat is keresett az *Árvácska* újraolvasásához: „az újraértelmezés esélyeit az a közös felismerés növeli, hogy Móricz elbeszélésművészetének szociális, társadalomkritikai, közösségi jelentésrétegei módosult értelmet kapnak, amennyiben a szegénység, a kiszolgáltatottság, a kifosztottság dimenziói – a jelen szemléleti horizontja felől – az egzisztenciális meztelenség mint poétikai és nyelvprobléma kiemelkedése mentén élednek újra, élnek tovább.”¹⁷ Az „egzisztenciális meztelenség” fogalmában nem nehéz megpillantani Pilinszky „evangéliumi esztétikájának” nyomait, amelyek ebben az esetben Móricz zsoldár-allúzióival összhangban engednek megszólalni a megváltatlanság nagy zenei témáját. Ez az erős összekapcsolódás transzcendálván a szegénység tapasztalatát, még inkább rejtetté teszi a szegénység mai lényegét. Mi a különbség a szegénység huszadik századi írói világai, Kóbor Tamás, Móricz Zsigmond, Gelléri Andor Endre, Mátyás Iván, Fejes Endre és a századvégen alkotó Tar Sándor vagy Krasznahorkai László novellisztikája között? Azt hiszem, az, hogy az utóbbiak kénytelenek voltak számot adni a sze-

génység elnyomorodásáról is, arról, hogy a szegénység mára megfosztott az emberi méltóság dimenzióitól, immár nincsen kultúrája. Amikor az irodalmi kultúra a szegénységre tekint, arra kényszerül, hogy búcsút intsen megalapozatlan humanisztikus reményeinek. Ez a búcsú teheti a szegénységet az értelmiségi beszéd néma másikjává, amely „saját identitásának rejtett oldalához tartozik”.¹⁸ Amikor itt és most feldereng annak a lehetősége, hogy a szellemtudományok által hordozott szubverzív erők létjoga elenyészék a társadalomban, megteremtődik az esély, hogy ez a rejtett oldal megerősödjék, és ezáltal a szellemtudományok megújulva lépjenek túl ezen a korszakon.



Schein Gábor (Budapest, 1969): költő, író, irodalomtörténész. Az ELTE Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének tanára. Legutóbbi kötete a Kalligramnál: *Megölni, akit szeretünk* (2013).

JEGYZETEK

- Schein Gábor, Iverdota György, Devescovi Balázs és Gyimesi Emese írásaai előadasként elhangzottak a 2000 folyóirat *Határon. A szegénység ábrázolása a magyar irodalomban* címmel 2013. május 10–11-én rendezett konferenciáján.
- Kertész Imre: *Felszámolás*. Magvető, Budapest, 2003. 158.
- Ld. erről bővebben: Schein Gábor: *A semleges beszéd problémájának megjelenése Móricz Zsigmond A boldog ember című regényében*. In Uő.: *Traditio – folytatás és áruulás*. Kalligram, Pozsony, 2008. 71–83.
- Joachim Ritter: *Die Aufgabe der Geisteswissenschaften in der modernen Gesellschaft*. In Uő.: *Subjektivität*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1974. 131.
- Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991*. Argumentum, Budapest, 1993. 178.
- Jürgen Habermas: *Filozófiai diskurzus a modernségről*. Helikon, 1998. 60.
- Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*. Magvető, Budapest, 2000. 19.
- Uo. 20.
- Balassa Péter: *Miért a zsoldár?* In Uő.: *Törésvonalak*. Csokonai, Debrecen, 2001. 36.
- Uo. 38.
- Odo Marquard: *A művészet, mint antifekció*. Pannonhalmi Szemle, 1998. 3. 100.
- Martin Heidegger: *Gesamtausgabe*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1994. Bd. 79. 57.
- Uo. 38.
- Uo. 51.
- Uo. 63.
- Paul de Man: *Allegorien des Lesens*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1988. 190.
- Balassa Péter: i. m. 29.
- Nagy Krisztián: „... azok helyett...”. *Szegénység és mű*. Kézirat.



ANAPESZTUSOK A KENYÉRLOPÁSRÓL

A

Ha a hold süt..., a József Attila-líra egyik csúcsteljesítménye indokolatlanul kevés elemzői figyelemben részesült. Még a költő életében egy olyan vita középpontjába került, amely mély belátást nyújt a kései József Attila költészetéről való gondolkodásába. Választott szempontunk, a szegénység-probléma irodalmi megjelenítése nem teszi lehetővé, hogy a vers ezzel kapcsolatos tanulságait levonjuk. A *Ha a hold süt...*-öt azok közé a darabok közé sorolhatjuk, amelyekben a költő élete utolsó éveiben visszatér gyermekkorához, és – mivel ez a gyermekkor nélkülözésekben telt el – gyermekkori szegénységének emlékeihez.

A vers kettős felépítésű. Két égitest: a hold néma, síron túli fénye és az égő nap uralkodik világa fölött. Két évszak: a hideg tél és az előző évszakot szinte brutális gyorsasággal felváltó tavasz adja a meteorológiai atmoszférát. Élet és halál ellentéte ez: a hold fénye „síron túli”, a tavaszi nap pedig az élet lángjába borítja a világot. Két idő szembesül egymással: a múlt és a jelen. A lírai én két alakban: gyermekként és felnőttként nyilvánul meg. Kétféle állapot jellemzi az alanyt: az álom és az ébrenlét állapota. A lelki aktivitás két típusa bontakozik ki: az emlékezés és az észlelés. S ez a kettősség, ha elfogadjuk Németh Andor véleményét, a versalkotásra is kiterjeszhető. „Kafka-lidérc, Mallarmé-esztergályozás.” Azaz szuggesztív, szinte irracionális látomás a vers, ez benne a karkai elem, ugyanakkor a szavak ékszerésének minuciózus, precíziós műszerekkel létrehozott nyelvi kompozíciója, ez

a mallarméi aspektus. Annak bizonyítására, hogy remekművel állunk szemben, alighanem már ezeknek az oppozícióknak a felsorolása is elegendő. Jelenlegi vizsgálódásunk szempontjából közömbös, hogy – a költő állításának megfelelően – ez a nagyszerű építmény az obstipáció feloldódásának őselményéből bontakozott-e ki vagy sem.

A gyermek nemcsak az egyik domináns témája a versnek, de megfelelő kiterjesztés műveletét végrehajtva gyermek-motívumról is beszélhetünk. Motívumon azt a nyelvi formulát értjük, amelynek kulcsszava a gyermek vagy gyerek szó, tegyük hozzá: többnyire rímhelyzetben, s hívó vagy válaszoló rím gyanánt a „vernek” igealak képezi a formula részét. A rímhelyzet hiánya nem kizáró érvényű. A bántalmat elszenvedő gyermek helyzete rím nélkül is képes motívumot létrehozni. A motívum nyelvi szinten megragadható ismétlődő szerkezet, ezért a hangtani hasonlóság alapján a tartalmilag indokolt, a *gyermek*kel rímelő másik szó, a *vernek* igealak behelyettesíthető a többes jellel ellátott főnévvel: a *vermek*-kel. A „vernek” – „vermek” hangalaki közelsége felismerhetővé teszi az ősmintát, és alapot adhat a motívum azonosítására. Csakhogy a *Ha a hold süt...*-ben a *gyermek* hívó ríme nem a *vermek*, hanem egy másik szó, amelynek jelölője, hangalakja a *vermek*-hez hasonlóan közeli a *vernek*-hez: a *termek*. A különbség nagyobb mivolta, „n” helyett „m”, „v” helyett „t”, a kiterjesztés ellen szól, de van egy megfontolást érdemlő körülmény, amely a kiterjesztés végrehajtására bátorít. A három rímzó más József

Attila-versben is összetetallozódik. Ilyen az *Óda* harmadik része: „Szeretek, mint anyját a *gyermek*, / mint mélyüket a hallgatag *vermek*, / szeretek, mint a fényt a *termek*”. E rímhármassal alakváltoztatásával, egy árnyalattal közelebb a gyermek-motívum szorosabban vett alakzatához felbukkan a [*Ha nem szoritsz...*] kezdetű Flóra-versben: „Ha nem ölelsz, falsz, engem *vernek* / a fák, a hegyek, a habok. / Én úgy szeretek, mint a *gyermek* / s épp olyan kegyetlen vagyok: / hol fényben fürdesz, azt a *termet* / elsötétítem – meghalok.” A kiterjesztés folytán tehát a *Ha a hold süt...* például szolgálhat a gyermek-motívumra: „Ha a hold süt, a néma, siron tuli fény, / álmomba' kinyílnak a termek. / Kioson, kenyeret szel a konyha kövén / s majszolja riadtan a gyermek.”

A motívum poétikai-retorikai, a formaképzés körébe tartozó jelenség. Vizsgálódásunkban felkiáltójel-értéke van. Formula-szerűen felhívja a figyelmet a vers egyik vezértémájára, a gyermek-téma fontosságára. Mintha nagyító alá helyezné a „gyermek” szót, mintha szingulárisan rá irányítaná a tekintetünket. Vizsgáljuk tehát meg a *Ha a hold süt...* gyermek-témáját. A gyermek nem önálló, elszigetelt entitásként jelenik meg a versekben, hanem mint egy reláció eleme. A reláció az elemzett vers esetében gyermek-felnőtt viszony, amely kialakulhat a gyermek, és valamely hozzá közel álló személy (anya, apa, testvér, apavagy anya-pótlék), illetve a gyermek és idegen személyek között, de kialakulhat saját felnőtt-énünk és gyermek-énünk között is. Esetünkben a felnőtt én a vers beszélője, aki beszámol egyik álmáról. A reláció másik pólusa, a gyermek az ő álmában jelenik meg. A felnőtt én egyes szám első személyben áll: „álmomba”, a gyermek ellenben mindvégig egyes szám harmadik személyű: „kioson, kenyeret szel, majszolja, les nagy szeme, reszket a térde”, stb.

Álmunkban sokféle személy jelenhet meg. Olyanok is, akikhez közünk volt életünk során, olyanok is, akikről tudunk, de akikkel csak az álom kapcsol bennünket össze, s nem ritkán általunk soha sem ismert alakok szerepelnek valamely álombeli történetben. Az álomnak mi magunk vagyunk a főszereplői. Minden, ami történik, valahogy ránk vonatkozik. Sehol nincs kimondva a versben, hogy az álombeli gyermek én vagyok, azaz, hogy a beszélővel, az álmodóval azonos. A befogadói hagyomány mindazonáltal szinte automatikusan végrehajtja ezt az azonosítást. A referencialitás logikája működik? Ady versében: „Az a kis fiú jár el hozzám / Mostanában, nevetve, holtan, / Aki voltam”, expressis verbis megtörténik a beszélő felnőtt és az álomban megjelölt kisgyerekek azonosítása: „aki voltam”. Azaz, ha egy álombeli alakról van szó, aki az álomban központi szerepet játszik, akkor az az álom sajátos gravitációja folytán nem lehet más, mint a jelenbeli én egyik alakja. Itt

nem a referencialitás, hanem a konvencionalitás elve lép érvénybe. Referencialitásról annyiban eshet szó, hogy az álmodó személyes tapasztalata megerősíti ezt a konvenciót. Egyetlen nyelvi elem található a harmadik strófában, amely a kisgyermeket belülről jellemzi, amelyet tehát csak akkor mondhatunk ki róla, ha azonosak vagyunk vele: a „könyörögne az irgalomért” kifejezés feltételes módja. Kívülről szemlélve senkiről sem állapíthatjuk meg, hogy „könyörögne”. Vagy könyörög, vagy nem. Ha nem könyörög, ezzel kizár bennünket azoknak a belső mozgóerőknek az ismeretéből, amelyek őt cselekvésre buzdítják, vagy amelyek fékezik a cselekvésben. A feltételes módot csak akkor használhatjuk, ha ez a harmadik személy mi vagyunk. A *Ha a hold süt...* alapvető relációja tehát felnőtt én és gyermekkori én viszonya.

A kérdés ilyen szórszálhasogató tárgyalása azért nem pusztán fontoskodás, mert ha nem vigyázunk, összezsúszik két, jellegzetességeit tekintve alapjaiban eltérő lelki tevékenység: az álmodás, az álomlátás és az emlékezés. A gyermek – felnőtt reláció klasszikus formája az emlékezés. Az álom ezzel szemben képzelődés, fantáziaműködés képződménye. Az álom annál álomszerűbb, minél inkább elszakad az emlék reális kötöttségeitől. Az emlékezés azt igyekszik rekonstruálni, ami tényleg megtörtént, és ahogy az tényleg megtörtént. Az álom ellenben szeszélyesen csapong, és ha van emlékbeli alapja, az kisebb vagy nagyobb mértékben elrejtőzik a képzelet képei között, sőt, oly mértékben átalakul, hogy emlékezetbeli kiindulópontja felismerhetetlenül eltorzul. A *Ha a hold süt...*-ben felidézett álom sajátos arculatú. A benne megjelenő esemény egyáltalán nem rendhagyó, a fantázia munkája alig hagyja rajta a nyomát. Az álom emlékezeti funkciót tölt be, illetve az emlékezés álomban történik, és álomszerű jelenségek kísérik. Tehát emlékidéző álomról van szó. Kijelenthető, hogy az álmodó én a beszélő felnőtt énje, a konyhába kiosonó gyermek pedig ugyanannak a személynek a gyermekkori énje. A felnőtt – gyermek reláció ugyanazon személyen belül marad.

Az álomban megtörtént esemény teljesen egyértelmű, világos, szinte banális. Banálisan szörnyű. Egy kisgyermek éhesen fekszik le. Vagy annyira kínozza az éhség, hogy nem bír elaludni, esetleg üres gyomorra ébreszti föl. Vagy ébren megvárja, míg a környezete elalszik, és kilopózdik a konyhába. Kenyeret szel, s azzal csillapítja az éhségét. Első reakciónk az értetlenség. Hát az anyja vagy valamelyik hozzátartozója nem gondoskodott arról, hogy a kiskorú ne éhesen feküdjön le? Nincs más megoldás, mint hogy meglopja a saját családját? Csakhogy – és az álomtechnika itt jut jelentős szerephez – míg az éber állapotban történt emlékezés során fényt kell vetni a kontextusra, addig az álom elhallgatja ezeket a részleteket. Az elhallgatás negatív művelet, de korántsem negatív kö-

vetkezményű. Ami az elhallgatástól megmenekül, az nagy fontosságra tesz szert. Amit a kisgyermek csinál, az mintegy drámai jelentőségre tesz szert. A figyelem gyújtópontjába kerül. Hol van az apa, az anya, a nővérek – a szöveg ezt mind zárójelbe teszi. Rejtélyessé válik, hogyan kerül a kisfiú ebbe a helyzetbe. Csak találgathatunk. Nem lehetséges, hogy a kisfiú nem ott-hon van, hogy nincsenek jelen a szülei? Hogy nem a családtól lop, hanem idegenektől? Akiknek a fenytésétől a lopás felfedezése esetén van oka tartani? Ezek a válasz nélkül maradt, sőt, fel sem tett kérdések csak növelik az ábrázolt jelenet feszültségét.

Több párhuzamos történettel rendelkezünk, amelyek ezt az álombeli jelenetet életszerű magyarázattal láthatják el. Az egyik változat az, amelyet a kutatás, elfogadva József Attila magyarázatát, döntő jelentőségű traumának tart a költő nevelődésében. A buktaevés anekdotájára gondolok. A másik változatban, amelyre ugyancsak József Jolán *József Attila élete* című könyvében hoz példát, a lopás nem a családon belül, hanem a betegen, kórházban fekvő mama nélkül hányódó gyermekekkel történik egy tömegszálláson, ahol másvalakinek az ennivalóját tulajdonítják el a József-gyerekek. S hogy ez nem kivételes, rendkívüli esemény volt, hanem – a mélyszegénység világában megszokott eset, szokványos történet: lopva megenni vagy megdézsmálni más eledelét, arra megint csak József Jolán a tanú: „új tömegszálláson, új emberek között találtuk magunkat. Két-három hét múlva innen is tovább vándoroltunk, azután megint tovább. Mindenhol útban voltunk, mindenhol csináltunk valami galibát. Az egyik helyen leszedtük a finom, vastag fölt a tejről. A másik helyen lerágtuk a kenyér sarkát. A harmadikon kiloptuk a levesből a zöldséget.” Az álom egyébként teljesen fiktív szituációt is megenged, amely szerint a kiskorú idegenek (gyámszülők, mostohák, munkaadók) gondjára van bízva, és itt követi el a lopást. Még azt sem kell eleve kizárnunk, hogy nem személyes emlék, hanem irodalmi olvasmányélmény szolgált alapul a jelenethez. Elvégre Dickensnél, Dosztojevszkijnél rábukkanhatunk hasonló történetekre.

Akarmelyik változat érvényes, a gyermeki szegénység témája még egy elemmel: a bűnelkövetéssel bonyolódik, ahogy a *Kirakják a fát* című versben vagy az *Eszmélet V.* darabjában tüzelőlopással, úgy itt az élelmiszer eltulajdonításával. A gyermekkori jelenet felidézése tehát felébreszti a rossz lelkiismeretet. A buktaevés történetének épp az adja a jelentőségét, hogy József Attila a *Szabad-ötletek jegyzékében* gyötrelmesen viaskodik az emlékekkel. Sérelemként sem bírja feloldozni, elvégre kegyetlen verést kapott, ami miatt orvost kellett hozzá kihívni. Ugyanakkor az anyjával szemben elkövetett kegyetlen gyermeki dacként is jóvátehetetlen fájdalom forrása: „nem én tettem / jaj istenem mit csináltam / elolvassa-e / rájön-e / én et-

tem meg a buktákat”; „úgy szeretném ha nem ettem volna meg a buktákat”; „jaj mama ne tessék bántani”; „anyám kivert engem”; „ha visszaütöttem volna a mamát”; „a verésig minden rendben volt, aztán lett beteg az anyám”.

Az álombeli jelenet középpontjában a „könyörögne az irgalomért” korábban elemzett kifejezésén túl a kisgyermek külső jellemzése áll. Nem azt látjuk, hogyan érez, hanem azt, hogy hogyan viselkedik, mit cselekszik. Az első két versszakban azt látjuk, hogyan győzi le elementáris félelmét, riadalmát az éhség, és hogy kebelez be egy karaj csupasz kenyeret, hogy éhét oltsa. A „riadtan” határozóragos melléknév összefoglalja állapotát, s a járásának módja: „kioson”, a fürkésző, tágra nyitott szem: „les nagy szeme”, a félelem fiziológiai tünete: „reszket a térde” mutatja, hogy kétségbeesett elszántsága mögött készenlétben áll a visszavonulás, a menekülés, a meghátrálás attitűdje. Feltűnik a jellegzetes József Attila-i állathasonlat: a gyermek viselkedése a veszélyben az élelmiszert megdézsmáló egérére emlékeztet. Talán nem érné be a csupasz kenyérral, ezért az élelmiszerek között matat tovább, hátha talál valami fogára valót.

A második két versszak a bekövetkezett fordulót részletezi: a pánikot, amelyet a kis tolvaj átél. Vállalkozása, ezt tapasztalatból tudhatja, kockázattal jár. Ha felfedezik, azért közvetlenül verés és megszégyenítés jár, sőt, súlyosabb következményei is lehetnek: kiteszik a szűrület, mehetnek az utcára vagy új szállást keresni. A siker záloga, hogy a lopás csendben, észrevétlenül menjen végbe. A környezeti tárgyak azonban nem alkalmazkodnak az alanyhoz. A sötét megnehezíti a célirányos mozgást. A kis tolvaj óhatatlanul zajt csap. Az általa akaratlanul okozott hang fölött elveszíti az ellenőrzését. A valóságos észlelés folyamán a zörejekből eredő következmények felbecsülhetők lennének. Az emlékezésből ugyancsak kiderülne, hogy felfigyelt-e valaki a konyhából érkező gyanús zörejekre. És ha nem, akkor nem kell nagy feneket keríteni a dolognak. Itt lép újra közbe az álom logikája. A zaj okozta ijedelem az álomban visszahat magukra a hangokra, aránytalanul felerősíti őket tényleges erejükhez képest. Magában véve jelentéktelen bútorroppanás történik: „belé-belereccsen a... kredenc” a motozásba, az álomban azonban ez a jelentéktelen zörejt „nem szűnve, dühögve növekvő világreccsegéssé” fokozódik.

A „világreccsegés” szó telitalálat. Az álombeli gyermek olyan erősnek érzi az általa okozott zörejt, mint ha a világegyetem összeomlása okozta hanghatást élné át. A versnek ebben a részében József Attila, a csönd és a zaj relációjának felülmúlhatatlan szakértője lép működésbe. Ha e viszonylat kerül tolla alá, abból mindig remeklés születik. Különösebb magyarázatok nélkül néhány példát sorolok föl: „Hallod-e, csont, a csöndet? / Összekoccannak a molekulák.” – olvassuk a *Té-*

li éjszakában. Tudja, hogy a csöndre is és a csöndben váratlanul felhangzó hangra is akkor tudja legnagyobb koncentrátsággal felhívni a figyelmet, ha mondatszóba foglalja őket: „Csönd, – – lomhán szinte lábrakap / s mászik a súroló kefé”; „Vonatfütty. / Nedvesség motoz a homályban” – írja a *Külvárosi éj*-ben. A *Falu* című versben is remek részletet találhatunk a csend és a hang viszonyáról: „...Benne csend van. Mintha valami / elhangzott volna csengve. / Fontolni lehet, nem hallani. / nincs, csak a csendje.” Az *Eszmélet*-ben két emlékezetes helyet is találunk, amelyben a csend és a zaj relációja fontos szerepet kap. Az első példa az *V.* versből való, éppen a szénlopásra készülő gyerek mély hallgatását jellemzi: „úgy lapultam a fa tövéhez, / mint egy darab csönd”. Olyan tömény ez a csönd, hogy szilárd halmazállapotot kap. A *VIII.* versben pedig ezzel találkozunk: „Fülett a csend – egyet ütött.”

A *Ha a hold süt...*-ben olvasható részlet ez utóbbival tart rokonságot: „a csend / zord kürtje a zajt tova-fújja.” A jelenség, amelyet mindkét versrészlet megmutat, abban áll, hogy a mély csöndben a legkisebb zaj is hatványozottan erősnek hat. A gyermek „eszközei” a zaj csillapítására olyan mágikus színezetű cselekedetek vagy cselekvés-felvázolások, amelyek emberek egymás közötti kommunikációjában szerencsés esetben hatékonyak lehetnek, mint a hallgatásra intő ujjmozdulat: „ajkára repül kicsiny ujj”, vagy a könyörögés, de a holt tárgyakkal szemben inadekvátak. Nem beszélve arról, hogy visszamenőleges hatályúak, a már elhangzott zörejt szeretnék meg nem törtéنتé tenni. Ilyen esetben, ha valami, hát a megfutamodás segít. A vereség beismerése, ahogy a gyermeki viselkedés eddigi tünetei, nem-verbális úton történik: „belesáppad a gyermek, elejti a kést”. Az arcszín-változás jelzése annyiban öncélú, funkciótlan, hogy nincs jelzés-értéke. A kívülálló olvasó vagy vers-hallgató számára nyújt információt, de az éjjeli sötétben még az sem észlelné, aki esetleg az eset tanúja volt. A jelenet csattanó nélkül zárul le. A kenyérlopást senki sem veszi észre, a kis tolvaj baj nélkül megússza: „visszalopódzva lefekszik”. Voltaképpen semmi nem történt, vagy alig valami: a kisgyermeknek sikerült néhány falat enni-ülőhöz hozzájutnia a máséból.

Mire ide érkezünk az olvasás vagy az elemzés során, döbbenünk rá, mennyire jelentéktelen, banális a vers első négy strófájának a tárgya, és mennyire az ábrázolás módján múlik az az elementáris hatás, amelyet a költemény az olvasóra gyakorol. A hatásban a főlőleg elhallgatásán, a jelenet drámai felfokozásán túl nagy szerepe van a kisgyermek ábrázolásában megnyilvánuló költői gyöngédségnek. A vers felülmúlhatatlan finomsággal rajzolja meg a kis tolvaj kiszolgáltatottságát, törekenységét. A mozgását keretező igék, illetve igei eredetű szavak: „kioson”, „les”, „reszket”, „surranva”, „visszalopódzva” egyaránt tájékoztatnak az alany

alapcselekvéseinek („kenyeret szel”, „lefekszik”) modalitásáról. A stílushatások közül a kicsinyítés emelkedik ki: „mint az egerke”, „kicsiny ujj”.

Az „álommunka”, amivel József Attila 1931-es *Kasák-kritikájában* Freud nyomán a költészetet általában jellemzi, a tárgy, a gyermekkori emlék feldolgozásának módja, az emlék álomleírásba burkolása folytán meghatározóan érvényesül az első négy strófában. A kezdő sor képe a holdról: „Ha a hold süt, a néma, sirontuli fény”, a cselekmény kettős időpontjára utal: az álmodására, amelynek rendes ideje az éjszaka, és a kenyérlopására, amely ugyancsak éjszaka történik. A hold képe József Attila verseiben mindig jelentőségelteljes látvány. A *Külvárosi éj*, ez az allegorikus nőalak előbb biztosítja az esti világitást: „egy kevés holdat gyújt, hogy égjen”, majd a költő újra visszatér a holdfényhez: „S a szövőgyárak ablakán / kötetge száll / a holdsugár, / a hold lágy fénye a fonál / a bordás szövőszekeken”. A téli éjszaka tündöklése az azonos című versben ugyancsak a holdnak köszönhető: „Ezüst sötétség némasága / holdat lakatol a világra”. A csodálatos töredékben, a [*Tehervonatok tolatnak...*] címűben újra találkozunk vele: „Oly könnyen száll a hold, / mint a főlzabadult”, mint a *Falu* című versben: „Az anyás hold-világa / elé nyújtja kövér tenyerét / egy bodza-ága.”

A *Ha a hold süt...* holdja nem ilyen barátságos. Azok közé a hold-képek közé tartozik, amelyek valami módon a halállal, a túlvilággal vannak összekötésben, mint ahogy *A hetedik* utolsó strófájában: „egy, aki csak néz a Holdra: / Világ sírköve alatt mégy!” A *Ha a hold süt...* holdja is a világ sírköve. Ez a képzet a romantika álomvilágának az alkotóeleme, mint Petőfi *Est* című versében: „Szellőüzött / Felhők között / Merengve jár / holdsugár, / Mint rom felett / A képzelet.” Az álomszerűség benyomásának felkeltésében fontos szerepet játszik a vers második sora: „álomban kinyílnak a termek”. Miféle termekről van szó? – kérdezzük, ráeszmélve arra, hogy a vers a szegénység közegében játszódik. Termek, azaz tágas, több embert befogadó belső terek egy iskolában, valamely más közintézményben, egy palotában vannak. A szegényeknél legfőljebb egy, legfőljebb két szoba jöhet szóba. A „termek” nem a szegénységhez, hanem az álomhoz tartoznak. Az álom térképzete nem alkalmazkodik a realitáshoz. Az álom szereplője üres termeken kel át, amelyeknek az ajtó maguktól nyílnak ki, anélkül, hogy valaki a kilincsre tenné a kezét. Ilyen nyilvánvaló, álom okozta elrugaszkodás a realitástól a hangok már más összefüggésben említett elszabadulását festő részletben érhető tetten: „Ez a zaj, ez a kín, e világrecség / nem szünve, dühöngve növekszik” – olvassuk, holott csak a kredenc reccsent egyet.

A vers első része a kisgyerek lefekvésével (és beleértett módon elalvásával) végződik, a második rész pedig

a kenyérlopásos álmodó felnőtt ébredésével kezdődik: „Mire ébredetek...” Az ébredés József Attila több versében kettős. Egyfelől a nap ébredése a hajnal vagy a reggel megérkezésével, másfelől pedig a természet ébredése a tél elmúltával és az ébredő tavasszal. Ilyen kettős ébredéssel találkozunk az *Eszmélet I.* versében. A *Ha a hold süt...* esetében megvan ez a kettősség, de a hangsúly a második ébredésre, a tavasz megérkezésére esik. Kései költészetében a tavasz hirtelen, váratlanul, nagy lendülettel toppan be. Legszebb példa erre talán a *Flóra* ciklus *Hexaméterek* című darabja, amelyben egy szerelem ébredése, a hajnal és a téli / tavaszi napforduló konstellációjában gyönyörködhetünk.

Van ennek a tavasz-képnek egy agresszív, vagy – mivel a tavasz térfoglalása a vers beszélőjének rokonszenvével találkozik, célszerűbb így kifejeznünk magunkat – offenzív változata. A *Március* című vers egy részletet hozhatjuk föl példa gyanánt: „Zöld robbanásokkal kitört / a kikeleti víg erőszak.” A *Ha a hold süt...* tavasz-képe ezzel rokon, de ennek a képletnek egy fokozottabban agresszív, ha nem is visszatetsző, de ambivalens értékű változatát valósítja meg: „ég a nap, olvad a jég... // Elalél a fagy istene, enged az ég. / Már unja az ördög a poklot, / ideönti a földre kövér melegét – / zöld lángba borulnak a bokrok.” Ha alapesetnek a tavasz-himnuszt, a tavasz-köszöntőt tekintjük, tehát azt a hagyományt, amely üdvözli a természet megújulását, amely ujjongással fogadja a jó idő beköszöntését, a zord, fagyos, fázós légkör feloldódását, akkor a *Ha a hold süt...* tavaszról készített összképét szinte kórismeként értelmezhetjük. A fagy istene aligha tarthat számot az olvasó rokonszenvére, viszont a tavaszi melegnek az unatkozó ördög szeszélyéből való eredeztetése, a tavasznak az a felfogása, mintha az a pokol földre küldésével lenne egyértelmű, a hagyománnyal szembeforduló ellenmitológiának bizonyul. A „zöld lángba borulnak a bokrok” sor egy Van Gogh-festményre emlékeztet, amelyen egy ciprus látható, mely olyan, mint a földből kitörő zöld láng. Alig elviselhető életerés megnyilvánulása.

Ha álomban fölöttébb kínos, kellemetlen tapasztalatot élünk át, akkor kiútként a felébredést választjuk. Fellelegzünk: megmenekültünk az álunkban bennünket üldöző szörnyetegtől. József Attila versében ellenben az ébrenlét sem részeltet a megkönnyebbülés érzésében. A hold síron túli fényéből átlépve a napvilágra, a brutálisan ránk támadó kikeletben épp olyan nélkülöző, szorongó emberek maradunk, mint amilyenek gyermekként voltunk. A vers második része utal a rossz közérzetünk okára: „mint déligyümölcs-kirakat üvegét / öklével a vágy, ha bevágja”. A déligyümölcs a 20. század 30-as éveiben a luxusjavak közé volt sorolható. A felnőtt alany kielégítetlensége tehát a gyermekkel ellentétben, aki csupasz kenyeret majszolt, nem az elemi szükségletekre irányult, ha-

nem finom, minőségi, exkluzívabb igények teljesülésével lenne csillapítható. Ez a vágy azonban legális módon nem teljesíthető, csak a törvény áthágása révén, ahogyan a kisgyermek is más élmét tulajdonította el, hogy éhségét csillapíthassa.

A *Koldusok* című korai vers egyik részlete tér vissza a versben: „Egy kirakatot még ma betörök!” – mondja a fiatal koldus. Az öreg válasza: „Börtönbe jutsz és megvernek. Szamar.” „Egy kirakatot mégis betörök! / Psszt, meghallják, s nem ad, aki erre jár.” Ha a problémát magasabb szinten fogalmazzuk meg, s a déligyümölcsöt a vágy bármely más tárgyával helyettesítjük be, megkapjuk a verset megalapozó képletet. Az alany ki van téve vágyainak, amelyek beteljesítésére nincs módja. Ez a kudarc agressziót szül, a vágy tárgyának akár bűn elkövetése általi megszerzését. Ami egyben azt is jelenti, hogy az alany magamagát is veszélynek teszi ki, mert a törvény áthágásáért büntetés jár. A jelen helyzetnek ez a megoldhatatlansága felidéz egy gyermekkori traumát. A déligyümölcs-kirakat üvegét betörő vágy indítja el az álom cselekményét, a félig sikeres gyermekkori kenyérlopás akciójának emlékét. A vágyaknak kitett, és ezeket kielégíteni képtelen ember számára a kikelet áldása még fokozottabb átkot jelent, mint a hideg téli éj tapasztalata. Ezért fordítja ki fonákjára a költő a téli / tavaszi napforduló pozitív hagyományát.

Nem mehetünk el szó nélkül a vers ritmusa mellett. Gondosan megkomponált versformával állunk szemben. A *Ha a hold süt...* erős, tiszta anapestikus lüktetésű időmértékes-rimes vers. József Attila kései korszakában felerősödött az antik formák használata. A *Két hexaméternek* már a címe is jelzi a versformát. Az *Egy spanyol földműves sírverse* disztichonos formájú epigramma. A *Flóra* ciklus első darabja is, mint a címe: *Hexaméterek* mutatja, görög időmérték szerint tagolódik. Nem sorolom el végig a példákat, csak a *Balatonszárszó* ciklus első darabjára utalok, amely elég bonyolult prozódiajű, de annyiban rokona a *Ha a hold süt...*nek, hogy az anapestikus lüktetés uralkodik benne, valamint a *Reggeli fény* című versre utalok, hasonló okokból.

Az általunk elemzett vers szótagszám szerint 12-es, tiszta anapestusokból, illetve 9 szótagú, spondeuszal és záró csonka verslábbal súlyosbított sorokból álló, ezeket váltakoztató versforma. A hosszú sor négy anapestust foglal magába, a rövid sor pedig spondeuszt, két anapestust és egy csonka verslábbat. A költő egészében igen következetesen tartja magát ehhez a ritmustervhez, amit még azzal is bonyolít, hogy a sorvégeket rímelteti. Bonyolult és mesterséges formai vázat hozott létre. De ez az olvasót nem zavarja, csak az elemzőnek tűnik föl. Erre mondta egyebek között Németh Andor, hogy Mallarmé-esztergályozás. Ez a bonyolult forma szinte spontán, magától

értetődő természetességgel folyik, és ami döntő kérdés: nem erőszakolja meg a vers mondatát. Nyelvtan és verstan kéz a kézben jár. Ebben a bonyolult formai rácsban bomlik ki az a másik vonása a versnek, az álbombeli látomás, amit Németh Andor „Kafka-lidércként” nevezett meg.

A Mallarmé-esztergályozásnál érdemes még egy kicsit időznünk. A harmincas években kibontakozó hagyományörző modernség egyik nagy megvalósítandó programja az antik formáknak a modern nyelvhasználat szabályaival összhangban lévő új megszólaltatása volt. A magyar nyelv alkalmas a görög és a latin időmértékes verselés átvételére, de ehhez pontosan meg kell állapítani és alkalmazni a hosszú és a rövid szótag nyelvi kritériumait. A költőnek a nyelv szabályainak alkalmazása során van bizonyos mozgáster, amelyet egy megadott határig még tágíthat is. Így például a második sorban, ha korrekt módon „álmomban”-t írt volna, akkor a „-ban” hosszú szótagnak számított volna, és az anapesztus nem jött volna létre. A „-ba” szóváltozat aposztroffal a végén nem tilos, a köznyelvi úzus megengedi, így egy minimális eltéréssel meg lehetett menteni az anapesztust. A mozgástér-tágítás másik sztenderd módja a hosszú-rövid magánhangzók nem teljesen korrekt használata. A második strófa harmadik sorának első szava helyesen: „Zsírok” lett volna, de a kezdő szótag rövidege érdekében a költő rövid „i”-t használt: „Zsirok”. A legérdekesebb a harmadik strófa első sorában a „belé-belereccsen” igekötő ismétlése. Vagy az lett volna a következetes megoldás, hogy „bele-belereccsen”, vagy az, hogy „belé-belereccsen”. De ez esetben vagy túl sok rövid szótag halmozódott volna föl, vagy a ritmus nagyot zökkent volna. József Attila megoldásai nem lépik túl a verstani szabályokat, és nem vétnek a nyelv szabályai ellen. Nagyon kreatívak, és nem járnak hátránnyal a vers esztétikai befogadása tekintetében.

Az antik verselés modernizálásának egyik fontos erőpróbája az időmértékes prozódia szembesítése a szókincs olyan rétegeivel, amelyek valamilyen módon a modernség világához kapcsolódnak, és még a 19. században sem léteztek. Ennek a nyelvi rétegnek a meghódítása a tehetséges formaalkotó költők egyik ambíciója volt. Ismerjük Weöres Sándor híres pentameterét, amelyet egy pécsi utcán látott cégtábláról lopott el: „Tóth Gyula bádogos és vízvezeték szerelő”. Ezek a mesterségnevek össze tudtak forni az időmértékkel. József Attila *Hexaméterekjében* ugyanezt a hódítást hajtja végre teljes sikerrel: „cseperészget a bádogeresz már”. A modern nyelvi szókincs és az időmérték találkoztatásának egyik híres terepe Radnóti *Negyedik eclogája*. A *Ha a hold süt...*-ben ilyen hódítással az ötödik strófában találkozunk: „mint déligyümölcs-kirakat üvegét”. A „déligyümölcs-kirakat” kifejezés bizonyíték arra, hogy a költemény nem érzelmek, nem is testi állapotok kifejezése, vagy messze nem csak az, hanem játék, szellemi erőfeszítés terméke. Nem csak azért szerepel a versben a „déligyümölcs-kirakat”, mert a költő ilyen kirakatot látott, mert banánra vagy narancsra vágyakozott, hanem azért is, mert így a harmadik sor egy spondeusszal kezdődik: „mint dé-”, és két anapesztussal folytatódik: „-ligyümölcs-” „kirakat”. Ez utóbbi egyébként nem szabályos anapesztus, mert a „-kat”-nak rövidnek kellene lenni, de az anapesztus érdekében muszáj hosszúnak tekintenünk.

A Mallarmé-esztergályozás ellenére a *Ha a hold süt...* komoly, sőt, komor, talán tragikus hangvételű vers. A játékoság az erősen lüktető anapesztus, a rímelő időmérték ellenére nem üt át a szövegen. Nem teszi derüssé a „Kafka-lidércet”. A vers annak a tipikus példája József Attila költészetében, hogy a szegénységbe beleragadt felnőtt idézi vissza szegénységben eltelt gyermekkorát. ■ ■ ■

Tverdota György: irodalomtörténész. Szakterülete a modern magyar irodalom. József Attila-kutató, a József Attila Társaság elnöke. Emeritus professzorként vezeti az ELTE egyik doktori programját.



A SZEGÉNYSÉG ábrázolása

Eötvös József irodalmi munkáiban

Találkozunk szegénységábrázolással Eötvös József (irodalmi) munkáiban? Úgy vélem, a kérdésre határozott igennel válaszolhatunk, a dolog azonban összetett, még akkor is, ha az ábrázolás leletszerűségével, a magyar irodalomban újdonságként való jelentkezésével csak érintőlegesen lehetséges egy, a témát tudomásom szerint elsőként áttekinthető írásban foglalkozni.

Az összetettség első igazolásaként hadd kezdjem az íróval. Eötvös József 1813. szeptember 3-án, arisztokrata bárói családban született. Nagypja és apja is császárhű, magas hivatalt viselő férfiak voltak: az idősebb Eötvös Ignác koronaőr, királyi főpohárnok-mester, az ifjabb Eötvös Ignác pedig császári királyi kamarás, magyar királyi udvari alkancellár, valóságos belső titkos tanácsos és főtárnok volt. Nem állíthatnám, hogy Eötvös József életrajzírói igazán találtak volna arra magyarázatot, hogy a családi konzervatív, Habsburg-hű hagyományokhoz képest miként vált Eötvösből liberális, a magyar reformmozgalom egyik vezető alakja. Pulszky Ferenc például, Eötvös későbbi barátja és vitatársa azt a sokak által igen nyakatekertnek tartott magyarázatot írja, hogy apja, „a későbbi tárnok, gyanította fiának ezen irányát, s hogy megutáltassa vele a szabadelvűséget, egy szigorú vén republikánust fogadott mellé nevelőül”.¹ Másrészt, a felső arisztokrata nagybirtokos család természetesen egyben jó anyagi körülményeket is jelentett. A *Fővárosi Lapokban* 1871. április 12-én megjelent egy (T. K.) betűkkel jegyzet tárca, amiben így jellemezték Eötvöst: „A harmincas évek közepe felé b. Eötvös József Magyarország egyik legszerencsésebb ifja volt. Születésé-

nél fogva dúsgazdag, és előkelő ifjúságánál fogva vídám, dévaj, sőt talán kissé könnyelmű. Az ifjú Eötvös lovagolt, vívott, táncolt, pezsgőzött és udvarolt, mint a többi fiatal báró.”² Mindezekhez képest Eötvös József nem gazdag emberként élte le élete jó részét, szabadelvű politikus, és író lett, aki ráadásul a szegénységről is többször írt.

Elsőként egy politikai munkában foglalkozott Eötvös a szegénységgel. Az 1836–37-es nagy nyugat-európai útját követően, amin bejárta Itáliát, Svájcot, Angliát, a Németalföldet, Francia- és Németországot, 1840-ben *Szegénység Irlandban* címmel jelentetett meg egy tanulmányt a *Budapesti Szemlében*. Fenyő István a centralistákról készült monográfiájában igen nagyra értékeli ezen korai politikai írást, és azt írja, Eötvös „az első magyar utazó, aki személyes tapasztalatai alapján számol be az írek ínségéről, a kémény nélküli kunyhókról, a hárommillió koldus országáról”.³ *A Szegénység Irlandban* megjelenése előtt Pulszky angliai útikönyve és Szemere Bertalan *Utazás külföldönje* is beszámolt az ír kérdésről, a harmincas években több sajtómegnyilvánulás is felhívhatta erre Eötvös figyelmét, írja Fenyő, azonban szerinte Eötvös, szemben mind Pulszkyval, mind Szemerével, a kérdés gondolati elemzését is elvégzi, nem csupán plasztikusan leírja az írek szegénységét.

Eötvös három nagy, 1848 előtt keletkezett regénye közül kettőben találkozunk szegénységgel. Az 1845-ben megjelent *A falu jegyzője* című regényben a címszereplő mellett van egy másik fontos, néhány értékelő szerint valódi főszereplő, Viola, az alföldi haramia. A történet szerint Viola jómódú paraszt gazdá-

ból („gazdag volt, reá apjától egész telek maradt, háza a nótáriusén kívül legszebb volt az egész faluban, marhája címeres”⁴ – meséli róla felesége, Zsuzsi) válik földönfutó zsvánnyá. Zsuzsi előadása szerint a „fiskális, Isten verje meg [...], gyűlölte férjemet, mert valahányszor a többi parasztnak bajuk volt, ha például illetőségöknél többször hajtottak ki, vagy más valami, mindig őt választák szószólónak; és a főbíró bosszút esküdött, mert a semmirevaló utánam járt, s én becsületes asszony létemre kiűztem házamból, mint kellett”.⁵ Később, felesége második gyermekükkel való vajúdasakor, a már teljesített forspontozáson felüli szolgáltra rendelték, amit Viola megtagadott, ám Nyúzó Pál főbíró pandúrokkal ment házához, és megkötözve vitette őt el – így lett belőle haramia. Zsványként legtöbbször egy Tisza-parti tölgyesben tanyázik, itt fogják el a főbíróék, hogy statárium elé tudják állítani. A zsványok tanyáját, egy nádfödeles kunyhót a narrátor egy egész bekezdésben mutatja be:

„A fal mellett, mindkét oldalon, kevés szalma, mely bundákkal takarva a zsványoknak ágyul szolgált, egy darab deszka négy faragott láb-
ra szegezve, melyet asztalnak használtak, s egy kormos vasbogrács, mely a falon függött – volt egyébiránt a jelenlevők fegyverein s két kulacson kívül minden, mit e szűk hajlékban találunk, s mire a kunyhó közepén pislogó tűz bizonytalan világát veti. A kunyhó nádfödele, mely a falak mellett annyira leereszkedett, hogy alatta egyenesen megállni nem lehetett, a sok tüzelés által koromfeketévé vált, de ámbár a kunyhónak kéménye nincs, s a füst csak a nyitott ajtón s egyes kis lyukakon, melyek a falban e célból csináltattak, megy ki, a bennlét az égő tűz mellett elég tűrhetőnek látszik.”⁶

Az 1847-ben megjelent *Magyarország 1514-ben* című regény a Dózsa-féle parasztháborúról szól, így aztán természetes, hogy sok értékelője úgy véli, a szerző ebben elnyomott népünk jogaiért emel szót. Összefoglaló irodalomtörténetek ismertetői, de egyéb értelmezések is gyakran párhuzamot vonnak a két regény között. Így tesz például a *Spenótban* Sötér István:

„Ez a regény is vádirat, akár *A falu jegyzője*. A »történelmi« oszttal – a történelem vádját szegezi szembe. *A falu jegyzője* megmutatta, milyen a jobbágyság helyzete a feudalizmusban, a vármegyében. Az új regény megmutatja: hogyan vált ilyenné, miféle események vezettek a jobbágyság embertelen elnyomatásához, kiszákmányolásához.

A parasztháború rajzával Eötvös a történelmi múlt távlatát állítja Viola mögé. Ebben a távlat-

ban feltárul az egész osztály múltbeli sorsa, mely megszabja Viola helyzetét, sorsát Taksony vármegyében. A Dózsa-háború monumentális változatban ismétli meg a Violával történeteket. Violát a vármegye kényszerítette zsványságba. Dózsa népét, 1514 jobbágyságait a Rétyk és Nyúzó elődei, a Zápolyák, a Drágfiak, a Báthoriak hajtják bele a kétségbeesett, kilátástalan forradalomba, hisz »a parasztság egymagában, minden hősiessége ellenére sem volt képes felszabadulását kivívni«. A magányos Violának éppúgy el kell buknia, mint a szétforgácsolódott parasztháborúnak. Eötvös együtt érez mindkét lázadással, együttérzésének korlátai azonban a Dózsa-regényben sokkal tapinthatóbbak, mint *A falu jegyzőjében*.⁷

Konkrét szegénységet bemutató sorokat nem találunk a *Magyarország 1514-ben* című regényben, a parasztság elnyomott helyzetét leíró részből azonban jó néhányat igen. Ilyen a regény egyik sokszor idézett részlete, Lőrinc és Bakács egyik párbeszéde:

„– Honnan e gyűlölség? A ház, melyet a jobbágy épít, nem az övé, ura elkergetheti lakából, s ő földönfutóvá lesz; a mező, melyet homloka izsadságával felszántott s bevetett, nem neki termi gyümölcsseit; gyermekei nem az ő öröme nőnek fel; ha a kegyes ég leányainak szépséget ad, remegnie kell, nehogy buja földesura rimájának fogadja gyermekét; ha fiai bátrak s erősek, el fognak ragadtatni apai keblétől, hogy mint csatlósok s huszárok a büszke báró udvarának fényét neveljék s csatáiban vérezenek. Övé semmi a világon, számára nincs biztosság! Ha reményeit arra szorítaná, hogy faluja temetőjében majdan eldődei között fog pihenni: ő még erre sem számolhat, urának ellenségei eljönnek, s őt családjával és szomszédaival elhajtják marhaként, hogy mérföldekre ősi lakától, más úrnak földjét mívelje. Ha ilyenkor ellent nem áll, s ha előbbi urának birtokába visszakerül, nincs kegyetlenség, melyet a szökevény jobbágyon el ne követnének; ha ellentáll s küzdés között agyonütetik: ura huszonöt forint készpénzt kap, melyet néha kegyességéből a hátrahagyott családnak ajándékoz, hogy az elveszett apa vagy fiú helyett a gazdaság folytatására egypár lovat vagy tinót vehessen magának. Tőle még a vallás vigasztalása is megtagadtatott; papjának, kinél azt kereshetné, a patrónus gyermekeket, tudatlanokat, erkölcstelenségök által közmegevetésben állókat nevez ki; sok helyt a lelkipásztorság a gazdasági tisztséggel köttetik össze, hogy a jobbágy még Isten oltárához se tekinthessen föl anélkül, hogy

zsarnokával ne találkozzék szeme. S eminenciád kérdi: honnan e gyűlölség?”⁸

A harmadik regény mellett, hogy keretes szerkezet alakuljon a forradalom előtti írások révén, egy politikai írást is számon kell tartanunk szegénységgel foglalkozó munkaként. A centralistákról szóló monográfiájában Fenyő István ezen időszakot vészhelyzetnek festi. „A galíciai felkelés megismétlődésének lehetősége mindinkább realitássá vált. 1846 végén, 1847 elején a *Pesti Hírlap* számai soha nem látott tömegnyomorról adnak számot; éhező zsellérekéről, az ínség okozta betegségek pusztításairól, a szükségkórházak rendkívüli túltelítettségéről, az utcán összeeső nincstelekekről, a gyermekhalandóság ugrásszerű felszökéséről szólnak. S ebben a vészhelyzetben a *Budapesti Híradó* 1847. január 3-i számában olyan cikk jelent meg, amely a hazai jobbágyság helyzetét felhőtlenül rózsásnak minősítette. A cikkíró szerint a magyar jobbágy előtt csaknem minden pálya nyitva áll, minden terhe mellett is folyvást kenyérrel él, méghozzá búzakenyérrel – jó utak építésével a jobbágyság összes problémája megoldható. E cikkre reagálni kellett – hiszen nemcsak a konzervatívok, de a nemesi ellenzék egy része is szívesen ringatta magát ilyesfajta idillikus álmokban. A feladatra Eötvös vállalkozott – irodalmunk egyik korai szociográfiájában olvasóinak tudatába vésve azt, hogy a fennálló módon a hazai társadalom nem képes élni tovább. A *nyomor és óvszerei* című cikk-sorozatára hivatott, hogy szétzúzza a nemesség illúzióit az itthoni földműves lét biztonságáról és távlatairól, a kapitalizmus bajainak hazai elkerülhetőségéről.”⁹

Mielőtt áttérnék Eötvös 1848 utáni műveire, újra kicsit az íróval kell foglalkoznom. 1841-ben ugyanis jelentős fordulat érte báró Eötvös Józsefet. Ez a fordulat anyagi természetű, jelentőségét pedig talán Trefort Ágoston kéziratban maradt Eötvös-életrajza domborítja ki a leginkább: „ha a kedély, a jellem s az összes szellemi kifejlődésnek több fontosságot tulajdonítunk – úgy azon családi katasztrófa, mely őt 1841-ben szeptemberben érte, s mellyel fiatalága végződött, s az érettebb férfikor nagy küzdelmeivel s törekvéseivel kezdődött, oly pontot képez életében, mely azt tulajdonképpen két külön színnyellett bíró részre osztja fel”.¹⁰ A bécsi pénzválság következtében az Eötvös-családot ért csődöt tényként jegyzik az életrajzok, a családi hajótörésben minden elúszott, apja lemondott összes hivataláról, fia pedig Pestre húzódott Treforthoz, mint ő maga írta emlékirat-tervezetében: „Eötvös e családi hajótörésből saját részére mit sem mentett meg – könyveivel s néhány bútoradarabbal, mely sajátja volt, a budai várból, atyja lakásáról barátjához, Treforthoz, ki Pesten, az akkori Wodianer-házban, Emmerling szomszédságában lakott – költözködött át”.¹¹

Nem ismerjük Eötvös életkörülményeit részletekbe menően. Trefort emlékiratában azt írta, innen-től új egzisztenciát alakított magának. Pulszky Ferenc és Falk Miksa révén ismerünk egy (vagy két, esetleg három, attól függ...) anekdotát, melyek függetlenül attól, hogy azonosak-e vagy sem, Eötvös tiszta erkölcsét bizonyítják, aki nem volt hajlandó pénzügyi műveletekben részt venni, és így gazdaggá sem válhatott. Pulszky és Falk egyformán kommentálja a történetet: „nem lett belőle gazdag ember, hanem lett nagy férfiú, ki hirnevét szeplőtlenül hagyta gyermekeire”,¹² „Eötvös egész életében nem fogadott el egy garast, melyet tisztességes munkájával nem keresett volna és valóban sohasem lőn gazdaggá”.¹³ Ezt erősíti, hogy Gyulai Pál emlékiratában Eötvös életmódját polgáriként festi: „Egy csapás következtében semmit sem örökölt atyjától, csak előjogait, melyek ellen egész életén át küzdött. Szegényen lépett a világba, s a munkában keresett új birtok- és jogcímet. Itt dolgozott velünk, a nép gyermekeivel, csak tehetségével és szorgalmával emelkedve ki közülünk. A finom modoron kívül semmi sem mutatva benne az arisztokratát. Polgár volt élvezeteiben, szokásai és életmódjában.”¹⁴ Eötvös néhány, az 1840-es évek első felében keletkezett kölcsönök kérését említő levele igazolja, csakugyan nem volt könnyű anyagi helyzetben. Szalay Lászlónak írja például 1844. április elején, hogy „minden pénzből kifogytam, s igen leköteleznél, ha csak addig, míg Pesten ismét meglátjuk egymást, 50 fr. p[engő]. p[énzben]. kölcsön adhatnál”.¹⁵ Későbbi naplójegyzéseiben is minduntalan előkerül, hogy munkáiból él meg, és nem valami fényesen. Amikor Berecz Károlyt titkárként foglalkoztatta maga mellett 1843–44-ben, előre szükségesnek tartotta őt felvilágosítani: „Nem tudom, mennyire ismeri ön helyzetemet, ha azonban nem ismerné, biztossá tehetem önt, hogy szülőim megbukása által minden vagyonomtól megfosztva kizárólag munkám szerzeményéből élek, ami minden iparkodásom mellett – s hogy nem henyélek, ön is jól tudhatja – alig elég, hogy magamat a szükségesekkel el-lassam, s adósság nélkül kijőjsek.”¹⁶

Ehhez, persze, másrésztől hozzátartozik, hogy Eötvös Rosty Ágnessel kötött házassága révén földbirtokhoz is jutott. Békés vármegyében 1852-ben örökölt közel 2500 hold terjedelmű birtokot, nem tudjuk azonban, ebből hosszú távon mennyi jövedelme származott.¹⁷ Mivel Eötvös naplói és jegyzetei mindkét kiadásából hiányzik (a Lukinich Imre által 1941-ben sajtó alá rendezettben nem is szerepelhetne, lévén ez az 1864 és 1868 közötti időszak naplójegyzeteit és gondolatait publikálta, a Magyar Helikon *Eötvös József Művei* sorozatának 1977-es *Vallomások és gondolatok* című kötetéből pedig kihagyta Bényei Miklós), ezért egyedül Belia György *Eötvös József pesti és budai lakásai* című írásából lehet tudni Eötvös vagyonáról

valamit: „összes ingatlanainak becsértéke 1859-ben – ő maga jegyezte fel gondosan – mintegy 450 000 forintot” tett ki.¹⁸ Ismereteim szerint senki sem beszél arról konkrétan, hogy nélkülöznie kellett volna Eötvös Józsefnek és Rosty Ágnesnek négy felnőtt gyermekükkel, azt azonban tudjuk, hogy Eötvös sógora, a fiatalabb Rosty lányt, Ilonát feleségül velő Trefort Ágoston hatgyerekes családjá az 1860-as években hosszan anyagi gondokkal küzdött.¹⁹

Békés megye révén egyúttal elérkeztünk Eötvös 1848 utáni szépirodalmi műveire is. Eötvös ugyanis az 1850-es évek közepén a Csengery Antal és Kemény Zsigmond által szerkesztett *A magyar nép könyve* című kiadványban három békési kötődésű, úgynevezett népies elbeszélést publikált, amelyek közül két szövegben történetesen tényleges szegény emberek is szerepelnek.

Az *Egy tót leány az Alföldön* című novella Apostagi Jánosról és az általa befogadott árva, Juliskának elnevezett tót leányról, és e leány beilleszkedéséről, Apostagi Pista nevű fiával való házasságáról szól. A történet elején a szerencsétlenül járt Apostagit látjuk. „Múlt télen, midőn többedmagával a zsidó árendás számára Nagyváradról pálinkát szállított, szekere feldőlt, s összezúzta lábát. A hosszú betegség s a kár, mely szerződés szerint a fuvarosokat illette, vagyonának egy részét fölemészte. Négy lovából kettő, két ökre és sertései rámentek, s negyed telkén és két sárga lován kívül csak jó felesége és gyermekei maradtak meg. Nagyobb bajára még mindig sántikált, s miután saját földjét nagy ügyel-bajjal megszántotta, csak hogy valamit keresen, fiával együtt kukoricamorzsolásra szánta magát.”²⁰ Ebből a szerencsétlen állapotból Apostagi János saját dolgossága és Isten áldása révén kikerül, jómódú gazdaként, akit még bírónak is megválasztottak, látjuk őt a történet végén. A novella azonban igazán azért zárul happy enddel, mert Apostagi fia és Julis mégis összeházashozhat szülői áldással. E házasságot pedig nem más teszi lehetővé, mint Pista tizenöt évvel apja szerencsétlensége után bekövetkező (szerelmi) betegségbe esése, és a betegségből történő felépülése. Szempontunkból Pista felépülése, amit Julis ápolásának köszönhet, azért méltó figyelemre, mert ez egy tanyán, februárban, szerény körülmények közt történik.

Az 1855-ben megjelent *A téli vásár* című elbeszélésben is találunk szegény parasztokat (más kérdés, hogy ők a történet végére szintén jómódúak lesznek²¹). Özvegy Kerekesné és lánya, Vikta a történet szegény szereplője. Kerekesné „kicsiny háza az utca végén állt, melynek még kezdetén is csak szegény emberek laktak”, a történet kezdete előtti nyár pedig igazán megviselte az özvegyet: „Előbb egyetlen tehenének üszöbonya döglött meg, aztán ő maga lett beteg éppen aratáskor, úgy hogy a legnagyobb munka idején leányával együtt semmit sem kereshetett; végre még férjének egy régi tartozását is le kellett fizetnie; szü-

retkor pedig leányával együtt is alig bírt annyit szerezni, amiből csak adóját leróhatta.”²² A cselekmény azzal kezdődik, hogy télre szerencsésükre sikerül kezeset szerezniük, nem szenvednek szükséglet, takarmányra azonban nem marad, a közlegelőt hó borítja, ezért egyetlen jószáguk eladására szánják el maguk. Szegénységük igazán az mutatja: az eladáshoz a tehenet vissza kell táplálniuk („Szegény párának csak csáko-szarva maradt meg régi szépségéből”²³), ehhez viszont erőt nélkülözniük kell: „Kerekesné hús helyett szénát vett, s a fűtőre szerzett szalma nagyobb részét tehenének almozta: s ezzel és egy kevés korpával, amit a molnárné jószívűségéből kapott, a tehenet csaknem egészen helyrehozta.”²⁴ Kerekesné mellett Péter gazda, a tisztaágotai gulyás (akiről a történet csodás fordulatakor megtudjuk, hogy Kerekesné apja) révén ismerünk meg szegényes környezetet. Péter gulyás tudniillik öreg rideg pásztor, aki kizárólag a pusztán érzi jól magát. A narrátor lakóhelyét hétköznapiak nevezik, és így mutatja be: „Körözetében nem volt semmi különös. A putri, melyben a gulyás lakott, s melynek lételet téli időben, midőn a földből kiálló fedelét a hó takarta, csak a kéményéből emelkedő füst hirdeté, tágas és tiszta volt. Péter gazda sohasem keresett házában egyéb kényelmet, mint azt, hogy zord időben meghúzhassa magát alatta. Sőt bútorok tekintetében a gulyás lakása egyszerűsége által tűnt föl. A putriban ő maga lakott. S nem levén fejércseléd, nem látta át az ágynak szükségét sem. A szobában, hová a konyhából ajtó nyílt, s amelynek egyik szögletét a nagy, kenyérsütésre alkalmas kerek kemence foglalta el, egy asztalon s néhány faszéken kívül még csak egy pár láda állott. Egyikében saját holmiját, a többiekben a gulyának szükséges sőt, lovainak abrakát, néhány egyszerű orvosi szert és a bélyegeket tartá. A ládák egyszersmind pad gyanánt szolgáltak. A falon egy új bunda s kalap mellett egy pár fokos, bunkósbot, dupla puská, két pisztoly és ama híres karabin függ, melyet, mióta szerszáma megrozdásodott, nem lehet ugyan elcsütetni, de amelyet Kopogóstól akkor vettek el, mikor fogságba ejtették.”²⁵

Úgy gondolom, a regényekben és a novellákban nem egyformán kerül a szegénység bemutatásra. A regényekben tűnik a szegénység komolyabb jelenségnek (*A falu jegyzőjében* a narrátor nagyjából mindenben ironizál az egyetlen Viola kivételével, *Magyarország 1514-ben* pedig alapjaiban a parasztháborúról, és így a nincstelenség nyomoráról szól), ám ezekben látszik kevésbé mélyen bemutatva – mintha távolságot keltené a bemutatás módja, miszerint az elnyomott rétegek mellett hasonló tirádákból álló nemes szónoklatok sorát kapjuk. A novellákban mellékesebbnek látszik a szegénység jelensége, ezekben mégis olykor apró mozzanatok révén valóságossá válik. Ilyen részlet például az *Egy tót leány az Alföldön* című szövegben

Apostagiék hazatéréskor elköltött szerény ebédjük, ami kenyérből, szalonnából és aludttejből áll, vagy ilyen az az Apostagitól eredő remek narrátori megjegyzés, ami az újabb gyerek Apostaginénak való bemutatásakor olvasható. Apostagi azzal vezetné elő Julist feleségének, hogy a morzsolással keresett harmincnégy forint 25 krajcár révén a jövő vásáron üszöt vehetnek – Apostaginé ezt azzal nyugtázza, hogy a saját öt gyereküknek valóban sok élelemre van szüksége, „ha tej nincs a háznál, nem tudom, mit adjak, főleg a két kicsinek.” A narrátor pedig így magyarázza végül a párbeszédet: „Az már nagy baj volt, hogy Apostaginé ezzel állt elő. A jövő vásárkor veendő üszőnek a kis tót leány bevezetőjének kellett volna lenni, s most a tej elmossa az egész hatást.”²⁶

Így összegyűjtve úgy látszik, Eötvös munkáinak fontos és meghatározó része a szegénység, a vele való foglalkozás. Érdekes azonban, hogy az eddigi szakirodalomban erre a dimenzióra nem jutott figyelem. Szá-

mon tartják Eötvöst a zsidóság „apostola”-ként a zsidótörvények megalkotásáért, a zsidók emancipációjáért folytatott hosszú küzdelme révén.²⁷ Meglehet, analógiásan Eötvös Józseffel a szegények „apostola”-ként is érdemes számolnunk. És minthogy népies figurák, főként szegények nem komikusan ábrázolva alig-alig fordulnak elő eddig a magyar szépprózában, így Eötvös ebben az úttörők egyikének tekinthető. ■ ■ ■

Devescovi Balázs (1972): irodalomtörténész. Az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet oktatója, két legfontosabb kutatási területe a 18–19. századi magyar irodalom, és az irodalom és a természet kapcsolatát vizsgáló ökokritika.

JEGYZETEK

- Pulszky Ferenc: *Báró Eötvös József*. In *Babérlombok Báró Eötvös József műveiből*. Füzte mély hájlája és hódolata emlékéül: Vachott Sándorné. Heckenast Gusztáv, Pest, 1871. XIII.
- (T. K.): Egy jóslat b. Eötvöséről. *Fővárosi Lapok*, 1871. április 12.
- Fenyő István: *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*. Argumentum, Budapest, 1997. 175.
- Eötvös József: *A falu jegyzője*. Unikornis, Budapest, 1995. (A magyar próza klasszikusai 28–29.) 1:221.
- Uo. 1:222.
- Uo. 1:278.
- A magyar irodalom története. III. kötet. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*. Főszerkesztő: Sőtér István. Akadémiai, Budapest, 1965. 623–624.
- Eötvös József: *Magyarország 1514-ben*. Magyar Helikon, Budapest, 1972. 154–155.
- Fenyő István: *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon*. Argumentum, Budapest, 1997. 347–348.
- Gángó Gábor: Trefort Ágoston és Lónyay Menyhért Eötvös-emlékbeszéde, 1872. *Aetas*, 1998/2–3. 209.
- Uo. 209.
- Pulszky Ferenc: *Báró Eötvös József*. In *Babérlombok Báró Eötvös József műveiből*. Füzte mély hájlája s hódolata emlékéül: Vachott Sándorné. Heckenast, Pest, 1871. XXII.
- Falk Miksa: *Báró Eötvös József életéből*. In Uő.: *Kor és jellemrajzok*. Révai testvérek, Budapest, 1903. 221.
- Gyulai Pál: *B. Eötvös József*. In Uő.: *Emlékbeszéddek?*. Franklin, Budapest, 1902. 1:56.
- Eötvös József Szalay Lászlónak. In Uő.: *Levelek*. Magyar Helikon, Budapest, 1976. 142.
- Eötvös József Berecz Károlynak (Töredék). Uo. 142.
- Az örökösödési szerződés hivatalos adatait Elek László közölte *A pusztaszentornyai udvarház nemes lelkű humanistája: Eötvös József* című tanulmányában. Lásd Elek László: *Művelődés, irodalom Békés megyében II. A XIX. század derekától az 1880-as évekig*. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 1982. 212–213.
- Belia György: *Eötvös József pesti és budai lakásai*. In Hatvany Lajos (szerk.): *Beszélő házak*. Bibliotheca, Budapest, 1957. 56.
- Trefort Ágoston és családja anyagi gondjairól, a csabacsüdi aszályos évekről, a kényszerben felvett kölcsönökről Eötvös József naplóbejegyzéseiből tudunk. A gondokról nyíltan beszél Mann Miklós is 1982-es Trefort-monográfiájában, illetve 1991 óta nyomtatásban is olvasható Barsi János fordításában Trefort önéletírása. A fordító megjegyzi a kötet végén, hogy a család maga titkolta az írást: az „önéletrajzi feljegyzéseket Trefort Ágoston egy kulccsal zárodó könyvbe írta, amit leánya, Trefort Edit, főleg a Trefort Ágoston feleségének betegségére és a család akkori rossz anyagi körülményeire utaló személyes bejegyzések miatt a kezéből kiadni nem akart”. (Barsi János: *A fordító megjegyzései*. In Trefort Ágoston *önéletírása*. Kazinczy Ferenc Társaság és Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Sátoraljaiújhely, 1991. 33.) Innen nézve különös, hogy hasonló anyagi gondokról, a két birtok közelsége ellenére, az Eötvös-családnál nincs tudomásunk.
- Eötvös József: *Egy tót leány az Alföldön*. In Uő.: *A nővérek, elbeszélések*. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 533.
- Hasonlóan Petőfi Sándor 1847-es *A fakó leány és pejlegény* című novellájában, aminek az elején elég megrázó szegénységsors bemutatást kapunk.
- Eötvös József: *A téli vásár*. In Uő.: *A nővérek, elbeszélések*. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 563.
- Uo. 564.
- Uo. 564.
- Uo. 577.
- Eötvös József: *Egy tót leány az Alföldön*. In Uő.: *A nővérek, elbeszélések*. Magyar Helikon, Budapest, 1977. 543.
- Vö. Hamvas Levente Péter: Ki volt a hazai zsidóság „apostola”? *Szombat*, 2009/6.



SZEGÉNYYSÉG fogalom

néhány 19. századi útinaplóban

Petőfi Sándor, Erdélyi János, Wesselényi Polixéna, Wesselényi Miklós

Az

útleírások határhelyzetére vonatkozó számos reflexió közös jellemzője a kutatókat óvatosságra intő, a műfajjal szemben táplált gyanakvás. Ennek – lassan közhellyé váló – magyarázata az, hogy az útirajzok a szubjektív túlzások miatt kivonják magukat a történeti és etnográfiai forráskutatás kritériumai alól, az irodalomtörténeti kutatások pedig kevésbé tartják érdekesnek őket, mert nem felelnek meg a magas esztétikai elvárásoknak.¹ Emellett sokszor olyan hitelesítő gesztusokat tartalmaznak, amelyek a szöveg fikcionalitásának kétségbe vonásával zavarba hozhatják az olvasókat.² „Aligha van olyan útleírás, amelyről legalább egyszer el nem mondták volna, hogy többet árul el szerzőjéről, mint azokról az országokról és kultúrákról, amelyek leírásával állítólag foglalkozik” – írja Michael Harbsmeier *Az útleírások mint a mentalitástörténet forrásai* című tanulmányában,³ ahol azt javasolja, hogy az útleírásokra „nem mint a leírt országok, vagy szerzőik fantáziájának forrásaira, hanem egyszerűen mint az íróikra – és közvetetten hazájukra – jellemző gondolkodásmód emlékeire” tekintsünk.⁴ Feltevése szerint az útleírások szemantikájának lényegi jellemzője az „itt – mi – haza”, másrészt az „ott – másik – idegen” közötti duális szembeállítás. Az útleírások mentalitástörténeti kutatásához alaphipotézisként állítja fel a kulturális másság reprezentációjának törvényét, mivel „a

mindenkori »másik« képeivel és a róla alkotott elképzelésekkel folytatott játék szabályainak mégoly töredékes feltárása is lényeges titkokat világíthat meg arról a kultúráról, amely ezt a játékot űzi”.⁵

A magyar utazáselméleti irodalomban nagyon korán megjelent az a gondolat, amely az utazás céljaként a „mátság” megismerését jelölte meg. Forgách Mihály *Beszéd az utazásról és dicsőségéről* című, 1587-es írásában az olvasót így szólította meg: „Olvasó! Ha úgy érzed: tagjaidat bénító álomkór zibbasztja, elméd többet foglalatoskodik a léha mulatságokkal, élvezed a henyélest s a pajzán gyönyöröket, otthon akarsz bortól s élvezetektől megvénülni, ezt a művet olvasd, melyet vitéz Forgách, dicső család sarja, s ami stílusát illeti, valósággal hun Cicero szerzett: itt pusztuljak, ha nem ragad el heves vágy felkerekedni a nagyvilág sokféle tájára s vidékére, hogy lepipáld Odüsszeusz és Aeneast a külföld megismerésének dicsőségében, s e révén elméd oly tudásra tegyen szert, mellyen örködhetsz a közélet felett, s hasznára lehetsz hanyatló hazádnak, hisz érte fáradoalmas utazásoktól vonakodni becstelenség.”⁶

Ugyanakkor az utazási irodalom nem feltétlenül az idegennel való találkozást állítja a középpontba. Számos szöveg nem egy távoli világ bemutatását szolgálja, hanem a saját világ, a hazai tájak bemutatására vállalkozik. Vaderna Gábor Dessewffy József *Bártfai levele-*

íról szóló írásában olyan szöveggel foglalkozik, amelynek szerzője nem első alkalommal fürdőzik Bártfán, hanem évek óta jár oda, számára tehát maga az utazás nem az idegennel való találkozás, ez esetben tehát „bizonyos kulturális világok sajátként bemutatása egy virtuális utazásra hívja az olvasót, s ilyenformán segít sajátját tenni valamit, mely már eleve az övé (vagy legalábbis az övének kellene lennie)”.⁷

Hogyan kapcsolható össze mindez a szegénység tematikájával? Feltételezésem szerint a reformkori útirajzok narratívájában a szegénység más-más formában, de állandó elemként jelen volt. Négy útleírást választottam ki ennek bemutatására, ezek közül két szerző magyar terepet mutat be (Petőfi Sándor és Erdélyi János), kettő pedig külföldit (Wesselényi Polixéna és Wesselényi Miklós). A szegénységre való reflexiók vizsgálata azért lehet célszerű az útleírások elemzése során, mert akár idegenként, akár sajátként viszonyul az elbeszélő a bemutatott tájhoz, a szegénységet akár önmagára, akár a másokra vonatkozóan értelmezi, a rá való reflexió megjelenik a szövegben, így ez a szempont képes az útinaplók sokszínűségének és komplexitásának megragadására.

A nyugati nyomor képei rengeteg 19. századi útleírásban megjelennek. Pulszky Ferenc az írországi nyomorról, Erdélyi János londoni benyomásairól, a pauperizmusról ír, de Szemere Bertalan, Irinyi József, Császár Ferenc és még sokan mások⁸ reflektálnak a szegénységről való tapasztalataikra, a nyugati utazások során észlelt, nyomorral kapcsolatos benyomásaikra.⁹ Gorove István már arra a megállapításra jutott, hogy a gyári munkások élete rosszabb, mint a jobbágyoké, mert ez utóbbiakét legalább a természet közelsége fűszerezi. Pongrácz Lajos *Magyar Útiképek* című, 1845-ös könyvében¹⁰ a felvidéki nyomorról szóló képei arról vallanak, hogy megfogalmazzuk nemcsak a hazai állapotokat fürkészte, hanem tájékozódott a nyugat-európai pauperizmus felől is. Útikönyvében komor színekkel vázolja a körmői pénzverde munkásainak helyzetét, a parasztok nyomorúságos életkörülményeit, amelyek az írországi viszonyokra emlékeztetik: „Meglátogattam egy revuczai parasztot, kinek irlandi nyomorúságú hajlékában levő holmijáért öszesen öt váltó forintot nehezen lehetett volna megadni.”¹¹

Az általam kiválasztott útleírásokban többnyire nem a tömegnyomor leírása a domináns. Ezek a szövegek inkább arra világítanak rá, hogy a szegénység mennyire heterogén, és mennyire relatív fogalom.

„...mint kerülheti ki az ember
azt a kellemetlenséget, hogy haja
bepelyhesedjék?”

(Petőfi Sándor: *Úti jegyzetek; Úti levelek Kerényi Frigyeshez*)

Petőfi Sándor *Úti jegyzetek* (1845) és *Úti levelek Kerényi Frigyeshez* (1847) című alkotásait a műfaj klasszikus magaslataiként tartják számon. A biztos szerkesztői állás elhagyását követő 1845-ös utazás szövegében megjelölt célja a kalandvágy, de Petőfi feltűnően nagy hangsúlyt helyez a kapcsolatépítésre is: elég annyit említeni, hogy szállásadói között találjuk a híres felvidéki költőket, Kerényit és Tompát is. Az 1847-es úti levelek a leánykérés, a mátkaság és a nászút ideje alatt születnek, a *Hazánk* című folyóiratban való megjelentetésük (1847 augusztusa és decembere között) éppen egybeesik Szendrey Júlia naplórészleteinek kiadásával. A párhuzamos publikálás funkciója (a közönség kíváncsiságának felcsigázása és kielégítése a magánélet, a szerelem sikertörténetének feltárása által) megerősíti azt, hogy Petőfi útleírásai nem csupán és nem elsősorban magyarországi tájak, városok bemutatását szolgálják, hanem saját, tudatos imázsépítést. Az *Úti jegyzetek* és az *Úti levelek* újdonsága nem abban áll, hogy hazai tájat mutat be, hiszen ilyen útirajzok már bőven akadtak ekkor (Erdélyi János, Pongrácz Lajos, Vahot Imre), hanem elbeszélői stílusában. Szokatlanságuk abban rejlett, hogy a szövegekben egy központinak beállított szubjektum dominál, aki minden érzését, gondolatát közli az olvasókkal. Mindkét útirajz szövegén érezhető, hogy a publikálás tudatában íródott, s olyan stratégiát követ, amelynek célja az önreklám, a közönség előtti imázs alakulására való állandó reflexió.

Hogyan épül be eközben a narratívába a szegénység tapasztalata?

Az útinaplók jellemzője, hogy az utazók nemcsak a meglátogatott tájakról számolnak be, hanem magáról az utazásról is, a távolságokról, a szállítóeszközökről, a tárgyalásokról, az útítársakról. Az *Úti jegyzetek* a közlekedés módjára, s ezáltal az aktuális anyagi helyzetre való reflexióval kezdődik: „Történt az indulás ápr. 1. 1845. A pest-eperjesi gyorsszekeren. Ezt csak azért mondom el, nehogy valaki azt gondolja, hogy saját alkalmatosságomon utaztam légyen. Nem tartok ekvipázst.”¹²

Az utak, a fogadók minőségén való humorizálás az elbeszélő szegénységre való reflexióinak igen jelentős részét képviseli. Néhány példa:

„Fülektől aztán Losoncig semmi nevezetést nem ér az ember, az utat kivéve. Ez az élő em-

bert halálra s a holtat életre rázza. Én meghaltam, s föltámadtam rajta valami hatszor.¹³

„H. barátom házánál tettem véletlenül egy nevezetes fölfedezést: mint kerülheti ki az ember azt a kellemetlenséget, hogy haja bepelyhesedjék? A pusztá földön kelle hálni. Egy éjjel, későn érvén szállásomra, minden ágyat megnépesedve találtam, s így nem maradt egyéb hátra, mint a földre fekünnöm, mi annyiban meglett jutalmazva, hogy azáltal ama nagy fölfedezésre jutottam. Egyébiránt a következő éjjel jó idején hazafelé tartottam, nehogy ismét kénytelen legyek valamit fölfedezni. A fölfedezések nem magyarnak valók... bajlódjanak azal más nemzetek.”¹⁴

Szintén gyakran előfordul a múltban átélt szegénység említése, s az erre épülő önértelmezés. Több utalást találunk a Nemzeti Színháznál eltöltött statisztaság idejére, a katonaságra,¹⁵ 1843–44 nehéz, Debrecenben töltött telére, az azt követő hegyaljai vándorlásra, amikor gyalog vitte fel Pestre Vörösmartyhoz költeményeit, a fővárosba érkezés körülményeire: „nem törődött velem senki a világon; kinek is akadt volna meg a szemem egy rongyos kis vándorszinészen”.¹⁶ Ezekből a szövegekből érzékelhető, hogy a szegénység ekkor már az elbeszélő múltjának, identitásának szerves része, s a rá való reflexió annak eszközeként funkcionál, hogy az azt követő fordulatot, az azóta elért eredményeket sikertörténetként mutathassa be, ezáltal saját jelenbeli pozícióját, a sajtóban állandóan szereplő (akár közkedvelt, akár kritizált) figura/médiasztár/költő imázsát megtartsa, sőt tovább erősítse. A szegénységet múltba való helyezése, régi énjének identitásába való integrálása eltávolított élménnyé teszi. Humorforrásként való kezelése (az „örszoba meztelen faágyán... az egyik oldalamat aláram tettem derékaljnak s a másikkal betakaróztam”)¹⁷ is ennek az eltávolító gesztusnak része.

„...éhséget jövendölhetnénk
Pesten, ha asszonyt lovat hajtani
nem látnánk...”

(Erdélyi János: *Hazai úti képek és levelek*)

Erdélyi Jánosnak több úti írása is fennmaradt.¹⁸ A kolozsvári *Erdélyi Híradónak* küldött, a főváros politikai és kulturális életéről tájékoztató *Pesti levelekkel*, az 1844–45-ös külföldi utazás dokumentumaival ebben a cikkben nem foglalkozom. 1842-es hazai utazásá-

ról¹⁹ készült *Hazai úti képek és levelek* című sorozatának második, Pesten játszódó, *A tejárusnők* című szövegének szegénységképe meglepően árnyalt, ellentmondásos és ironikus. Érdeemes hosszabban idézni:

„Falun rendesen esőt jövendöl a pórnép, ha asszonyt lovat hajtani lát; mi éhséget jövendölhetnénk Pesten, ha asszonyt lovat hajtani nem látnánk, mert tudnotok kell, atyámfiak, hogy ezen asszony kocsisok, kik naponként kora hajnalban egész karavánokban tódulnak a közel levő faluk s külvárosokból városunkba, szállítják nekünk azon nélkülözhetetlen cikket, mely nélkül reggeli kávénkat s déleesti teánkat el nem költhetnők; kik nélkül éhség és szükség lepné el városunkat, kik nélkül annyit érne városunk, mint a hajdani várak víz nélkül; ha ezeknek vizöket, tőlünk a tejet fognak el, azonnal fel kellene adnunk a várost. A tejesasszony, többnyire soroksári vagy józsefvárosi pórnő, tejét annyira maga kezeli, hogy még kocsiját is, melyen azt a városba szállítja, maga hajtja; így látni őket már kora reggel egy rudassal a városba hajtani... mindegyiknek megvan a maga állomása, utcaszöglet vagy kapualja, hol aztán kirakodik, s elkezdődik a tejmanipuláció, ami semmi egyéb, mint örökös habarás, hogy a tejnek habja verődjék, mi oly könnyen úszkál a tej fölületén, mint szappanhab a vizen, s neve tejföl. De a tapasztalni szerető világ eme kémiai működésnek minden csínyját-bínyját kitanulta; s elhatározólag állítják, hogy a pesti tej következő vegyrésekből áll: víz, hogy több; liszt, hogy sűrűbb; mész, hogy fehérebb, és szappan, hogy habzóbb legyen. Jó étvágyat hozzá! Ki nem emlékszik egy történeti adatra, mikor I. Commenus Manó görög császár a tartományain keresztül vonuló keresztes hadaknak gipsszel és mésszel vegyes lisztet adott? Ezen császár különben dicsértették, s egyedül ravaszága miatt rója meg őt a történetírás. A pesti tejárusnék nem egyszeri, de állandóba vett gyakorlata nem érdemli-e meg hasonló joggal, ha nem a történetírás, de a közhatóság szigorú figyelmét?”²⁰

A szövegben a többes szám első személy használata elenére a kívülálló nézőpontja figyelhető meg. Az elbeszélő szegénységhez való viszonyulásában a távolságtartás dominál. Természetesen itt nem a nyomorként értelmezett szegénységről van szó, hanem Pest mindennapi életének gyakorlatairól, szereplőinek térhasználatáról és szokásairól, amelyeket a narrátor a városlakó, „a bennfentes” biztonságos beszédmódjából szólva kifiguráz.

„A látottakat női érzetek prizmáján át tekintém...”

(Wesselényi Polixéna: *Olaszthoni és schweizi utazás*)

Wesselényi Polixéna (Wesselényi Miklós másodfokú unokatestvére) utazása időpontjában harmincnégy éves, épp válófélben van férjétől, Bánffy Lászlótól, így csupán tízéves kislányával, annak nevelőnőjével és erdélyi inasával indul Olaszországba. Utazása célja bevallottan az élménykeresés: saját életét élni, igazi értelmét megtalálni a művészeti tanulmányútnak álcázott cél mögött.²¹ Évekkel később készített útirajzában Előszavában a szegénységre is reflektál: „A látottakat női érzetek prizáján át tekintém, s azok a hideg érzetek többnyire túlságosok s túlságokra ragadók, bármint nyomja is a társasági illendőség tompító súlya. Azonban, ámbár az érzés és képzetek minden fonákságai mellett is a henyesség, hivalkodás heves szószólója lenni nem akarok, szépnek mondhatom, s ki-ki átláthatja, hogy annak kell lennie azon földnek s azon természetnek, hol a civilizált Európának közepette s az ipar és anyagi érdekek virágzó korszakában rongy, szegénység, rondaság, nyomorúság nem undorítólag szemet szűrő, hanem még poetizálva tűnik előnkbe; s hol századokon át folyt mindennemű lealjasító, elkorcsosító hatások mellett is a természet földben és emberben annyi szépséggel dúszik.”²²

A paratextus és a főszöveg kapcsolatában némi elentmondás feszül, ugyanis az útinaplóban szereplő leírások egyáltalán nem felelnek meg a „poetizált” szegénységképeknek. Sokkal inkább hasonlítanak a 19. század második felének sajtójában és szociális riportjaiban megjelent, hajléktalanokról szóló leírásokra, amelyek rendszerint az otthontalanok másságát hangsúlyozzák. Ezekben a karakterológia alapvető eleme annak kiemelése, hogy a hajléktalanok emberi vonásaikat a nyomor hatására szinte teljesen elveszítették.²³ Wesselényi Polixéna Pompeji-leírásában pontosan megfigyelhető a szegénység ezen megjelenítési módja: „A puszta városból kijövén, egyszerre *nagyszámú sánta, béna, görbe, púpos hátú, kiszáradt, kifacsart tagú, egybelapult, idétlen hülye arcú nyomorult gyermekek bujkáltak csúszva-mászva, hepegve, mint a békák*, a széles levelű áloék közül és falak megül ki, s *károgó, idomtalan üres hangokat bocsátva torkaikon ki, sovány kezeiket nyújtogatták felénk*, tört cserépdarabokkal, felszedett kövecskékkel kínálgattak bennünket, cibálták öltözetünket – s alamizsnát kértek tőlünk. Ezen szomorú, kellemetlen látmány mindenünköt megdöbentette. Ezek a Pompeji mostani lakosai! Ami aprópénz nálunk volt, mind közikbe szórtuk, csak hogy minél előbb távozhassunk.”²⁴ (Kiemelés tőlem – Gy. E.)

A századvégi sajtó szegénységábrázolására jellemző annak hangsúlyozása is, hogy a szegénységben mindenki elveszíti fiatalágát, normális emberi külsejét. A hajléktalan lét megszünteti a korosztálybeli különbségeket, fiatal hajléktalan a leírásokban nem létezik, életkoruktól függetlenül valamennyien öregek.²⁵ Férfi és nő között elmosódik a különbség, mindkét nem esetében kiemelik, hogy eltávolodtak az emberi léttől. Ami ennél is szembeűnőbb, hogy a gyermekek ábrázolása sem különbözik a felnőttekétől, a jellemzők szerint természetük kisebb ugyan, de arcuk ugyanolyan ráncos, megöregedett, mint szüleiké.²⁶ A hajléktalanok mozgását leggyakrabban a „vánszorognak”, „tántorognak” igével jellemzik.²⁷ Figyelemre méltó, hogy a fél századdal korábban született olaszországi útirajz narratívájában már mindeme jellemző elemek megjelennek:

„Paestum most egy nyomorult falu; hajdanában Posidoniának neveztetett, s néhány sybarita szerencsevadász alapította. Alig várhattuk, hogy kis ebédünköt végezzük, s indultunk a vendéglőtől néhány lépésnyire fekvő pompás romok nézésére. Az egész helység nyomorult lakosai már mind a fogadó ajtója előtt vártak, s koldulva kísérték; nem volt mód őket nyakunkról lerázni. *Ennyi nyomorúságot együtt talán sohasem láték. Az öldöklő malária lehelete senyvesztő pusztításai voltak ezen szerencsétlenek hideglelős tekintetiből olvashatók, halál nézett ki béesett szemekből. Fiatal asszonyok, kiket időnap előtti vénség megfonnyasztott, egy-egy ronggyal takart, csontra száradt bőrű, pókhasú gyermek, vállaikra csüngesztve nehéz fejeiket*, melyekből beteges tüzzel csillámló kerek, fekete szemek fénylettek ki búsan, öregek gutaütött, reszelt tagokkal, kiken az idő s betegség legundorítóbb félszégeket szültek – *alig tudtak utánunk vánszorogni.*”²⁸ (Kiemelés tőlem – Gy. E.)

Ugyanakkor a szegénység nem csupán ’nyomor’ jelentsben szerepel Wesselényi Polixénánál, hanem a fogalom jelentésének relativitása is megfigyelhető nála. Egy báli jelenet leírásánál öltözékéhez fűzött kommentárja kapcsán válik világossá számára, hogy a szegénység jelentésének értelmezését, s az erre épülő önértelmezést a térhasználat is befolyásolja: „Egy tükörbe tekintve beh szegénynek tetszik öltözetem, mellyel ott-hon úgy meg valék elégedve!”²⁹ A „Duca” (hercegnő) fényes táncmulatságában, a „minden nemzetbeli néppel” megtöltött termék labirintusában egy pillanatra szegénynek érzi magát, ugyanakkor a „Duca” édesanyja cifra öltözékének leírásakor kigúnyolja a gazdagság túlréprezentálását, amely az önazonosság feladására készlet: „Egyszóval, ha lehetséges, talán még több

drágasággal volt bérakva, mint a Madonna di Loretto. A gazdagság fitogtatásáért önszemélyét ily heroizmus-sal merőben elfelejteni még sohasem látám.”³⁰

Egy palatinustól származó „szegény ördög”

(Wesselényi Miklós: *Útinapló 1821–1822*)

Relatív szegénységfogalom figyelhető meg Wesselényi Miklósnál is, akit – angliai utazására készülvén – környezete óva int attól, hogy „elfelejtkezve egy palatinustól való származásáról, egy Széchenyit kisérgessen s avval kitartassa magát”.³¹ Wesselényi önmagát is szegénynek értelmezi barátjához képest: „Hogy eféléket fognak beszélni, azt előre jól tudtam, hogy azt, amit Széchenyi értem barátságából térszen, azt ugy fogják nézni, mint a gazdag nagyur kezét egy szegény ördöggel szemben, erre el voltam készülve. Barátságom Széchenyihez igen őszinte és bizalmam erős jellemében igen nagy arra, mintsem az álszégny arra vinne, hogy ily buta mende-mondára hallgassak. Hogy Széchenyi gazdag, az épen olyan kevésbé az ő érdeme, mint az én hibám az, hogy szegény vagyok. Tapasztalatai és szelleme, – nem birtokai – adják meg neki tulsúlyát felettem. Mivel az erkölcsi jók országa mindig republica volt és marad, azért tartom őt egészen hozzám valónak és ha jövedelmei, rangja, birtokai tizszer is többet érnének az enyéimnél, hiszen ugy érez és gondolkodik, mint én!”³² Ugyanígy jelenik meg Erdély szegénysége Ausztriához képest: „Reggel jókor menék ki Burghoz s szinte egész délig ott mulattam; egy igaz kedvem szerént való délelőtöt tölték. – Mely hátra van még nálunk a gazdaság. Mennyi hasznos s a kézi munkát véghetetlen kimélő Maschina van már másutt s itt Ausztriában is szinte közönségesen felvéve, melyekről nálunk semmit nem is tudnak. A mi szegény Erdélyünk sok szerencsétlenségének s oly sokban való hátramaradottságának a nagyon

félre való geographiai fekvése is egy nagy oka. Sokszor békételemkedem magamban, hogy miért kell éppen az én hazámnak az egész civilizált világtól oly messzire fekünni, de az a gondolat megvigasztalt, hogy szület-hettem volna Grönland vagy Uj Hollandiában is.”³³ (Kiemelés tőlem – Gy. E.)

A szegénységre való reflexiók olyan elemként jelennek meg az útinaplók narratívájában, amelyek az elbeszélők – Burke szavaival élve – „pillantását” tükrözik. Ezt befolyásolja társadalmi státuszuk, nemük, foglalkozásuk. Peter Burke vetette fel, hogy a pillantások tipológiája legalább olyan hasznos lehet, mint az utazóké: az útinaplókban szerepelhet közgazdász pillantása, egyes tudósok természetbúvár pillantása, a női pillantás vagy az esztétikai pillantás.³⁴ „Valószínűleg mindezek közül a »turista pillantás« a legfontosabb, a kívülálló nézőpontja, aki senkit sem ismer, és aki nem bír felelősséggel. A színházi pillantáshoz lehetne hasonlítani. Ahogy Henry James írta itáliai élményeiről: »Utazni olyasmi, mint színházba menni.« A kívülálló tekintete teszi a helybelieket színészekké. Az utazóknak is megvan a maguk szerepe, és nem egyszer hallottuk már, hogy tevékenységük »forgatókönyvet« követ.”³⁵

Az általam elemzett útinaplókban különböző „pillantásokkal” találkozunk. A szegénység a narrációban szereplő állandó elemként más-más funkciót tölt be a négy szövegben. A szerzők eltérő anyagi helyzete is okozza, hogy rendkívül heterogén és relatív szegénységfogalommal dolgoznak. A szó jelentésének értelmezése az elbeszélők önértelmezését is befolyásolja, hiszen identitásukat meghatározza az, hogy különböző élethelyzetekben, valamint a múlt és a jelen viszonylatában szegénynek tartják-e magukat, vagy sem. Van azonban egy közös jellemzőjük: mindannyian a kívülálló pozíciójából, a „másság” tapasztalatával írják a szegénységről, az elidegenítés (múltba helyezés, humor stb.) különböző eszköztárával. Az önma-ga imázsát tudatosan építő vándorköltő, a városlakó polgár, a „női érzetek prizmájára” reflektáló, utazgató, elvált asszony és a „palatinusi” származású báró tekintetének közös jellemzője, hogy a szegénységet mindnyájan „színházi pillantásokkal” illetik. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Michael Harbsmeier: *Az útleírások mint a mentalitástörténet forrásai. Gondolatok a kora újkori német útleírások történeti-antropológiai elemzése kapcsán.* Korall, 2006/26. 25.
- 2 Vaderna Gábor: *Élet és irodalom. Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében.* Ráció, Budapest, 2013 (Ligatura),

megjelenés alatt. Peter Burke is felhívja a figyelmet arra, hogy az irodalomelmélet kiemelkedő hozzájárulása az utazáskutatás legutóbbi generációjának tevékenységéhez a szövegek irodalmi aspektusának kiemelése volt (amely nem azonos az irodalmi értékkel), „retorikájuké”, „poétikájuké”, más szóval a szerző stratégiái és

a korszak deskriptív vagy narratív konvenciói az útleírás műfajával kapcsolatban. Úgy véli, hogy hasznosabb, ha az útleírást nem egy műfajként, hanem műfajok találkozásaként írjuk le. (Peter Burke: *Útmutatás az utazástörténet számára.* Korall, 2006/26. 17.)

- 3 Michael Harbsmeier: i. m. 25.

- 4 Hasonló következtetésre jut T. Szabó Levente is: „Az útirajz nemcsak leír, hanem beleír is: a tájat a szemlélő előfeltevéseivel, értékeivel és vágyaival tölti fel, s legalább annyira szól a tájat szemlélő kulturális horizontjairól (ennek részeként szemlélve az egyéni előfeltevéseket is), mint amennyire – úgymond – híven »tükrözi« a tájat. Ilyenként az útleírás alapvetően nemcsak leír, hanem értelemadó műfaj is: a régiót nemcsak tükrözi, hanem létrehozza...” T. Szabó Levente: *Erdélyiség-képzetek (és regionális történetek) a 19. század közepén*. In Uő.: *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*. Korunk, Kolozsvár, 2008, 21.
- 5 Michael Harbsmeier: i. m. 31.
- 6 Forgách Mihály: *Beszéd az utazásról és dicsőségéről*. In *Magyar utazási irodalom 15 – 18. század*. (Vál. és utószó: Kovács Sándor Iván, szöveggond. és jegyz. Monok István) Szépirodalmi, Budapest, 1990 (Magyar Remekírók), 7–8.
- 7 Vaderna Gábor: i. m.
- 8 Az útleírások korabeli népszerűségét jelzi az is, hogy az Eötvös József kezdeményezésére indult, Heckenast Gusztávot támogató Budapesti Árvízkönyv köteteknek jelentős részét útirajzok tették ki. Itt jelent meg Pulszky Ferenc *Úti Vázlatok 1836-ból*, Trefort Ágoston *Utazási töredékek* című munkája, valamint Eötvös József első regénye, *A karthauzi* is, amely ebben a kontextusban Devescovi Balázs megfigyelése szerint szintén tekinthető útinaplónak.
- 9 Pándi Pál: „Kísértetjárás” *Magyarországon*. Az utópista szocialista és kommunista eszmék jelentkezése a reformkorban. Magvető, Budapest, 1972, I, 132.
- 10 Pongrácz Lajos: *Magyar Utiképek*. Pest, 1845.
- 11 Uo. 136.
- 12 Petőfi Sándor: *Úti jegyzetek*. In *Petőfi Sándor vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások*. Akadémiai, Budapest, 1956 (*Petőfi Sándor Összes Művei*, V.), 17.
- 13 Uo. 31.
- 14 Uo. 30.
- 15 „... mikor még statista voltam a pesti nemzeti színháznál s hordtam a színpadra a székeket és pamlagokat, s a színészek parancsára kocsmába szaladtam serért, boréért, tormás kolbászáért stb; mikor még strázsáltam vagy főztem a kukoricagombócokat közlegény társaim számára, s mosogattam a vasedényt oly téli hidegben, hogy a mosogatóruha ujjaimhoz fagyott, s mikor a káplár »menjen kend!«-je lehajtott a havat kihordani a kaszárnyaudvarból.” Uo. 21.
- 16 Petőfi Sándor: *Úti levelek Kerényi Frigyeshez, XI. Levél*. In *Petőfi Sándor vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások*. Akadémiai, Budapest, 1956 (*Petőfi Sándor Összes Művei*, V.), 64.
- 17 Petőfi Sándor: *Úti jegyzetek*. 21.
- 18 Erdélyi János: *Úti levelek, naplók*. (Vál., szerk., bev. T. Erdélyi Ilona) Gondolat, Budapest, 1985, 12–13.
- 19 Az útra készítető ok: egyévi boldog házasság után gyermekágyi lázban meghalt Vachott Kornélia, az író felesége. Erdélyi rövidesen elhagyta Pestet. Sógora, Vahot Imre volt az útitársa. 1842. május 1-én indultak, és június 17-én érkeztek vissza Pestre. Uo. 13.
- 20 Erdélyi János: *Úti levelek, naplók*. 31–33.
- 21 Jékely Zoltán: *A XIX. század Murányi Vénusza*. In Wesselényi Polixéna: *Olaszthoni és schweizi utazás*. Magvető, Budapest, 1981, 7.
- 22 Wesselényi Polixéna: *Olaszthoni és schweizi utazás*. (Sajtó alá rend. Győri János, Jékely Zoltán) Magvető, Budapest, 1981, 7.
- 23 Bálint Angelika: *Hajléktalanok Budapesten a városerősítéstől az első világháborúig*. ELTE BTK, Történelem MA, Gazdaság- és társadalomtörténet szakirányán benyújtott szakdolgozat. Kézirat. 61–62.
- 24 Wesselényi Polixéna: i. m. 196.
- 25 Bálint Angelika: i. m. 67.
- 26 Uo. 63.
- 27 Uo. 63.
- 28 Wesselényi Polixéna: i. m. 203.
- 29 Uo. 61.
- 30 Uo. 61.
- 31 Wesselényi Miklós: *Útinapló 1821–1822*. Ad Librum Kiadó, Budapest, 2008, 10.
- 32 Uo. 10. (Kiemelés tőlem – Gy. E.)
- 33 Uo. 35.
- 34 Peter Burke: i. m. 16.
- 35 Uo. 17.

Gyimesi Emese: az ELTE BTK Irodalom- és kultúratudomány mesterszakos hallgatója. Az irodalomtörténet és társadalomtörténet határterületeivel, Szendrey Júlia írói pályájával foglalkozik, róla szóló publikációi az *ItK*-ban és a *2000* című folyóiratban jelentek meg.

GABI GLEICHMANN



Hétszáz éve született az olasz Giovanni Boccaccio. Száftosan erotikus mesterművével, a *Dekameron*nal lefektette az európai regény alapjait, és a földrészen mindenhol élő klasszikusként olvassák. De Magyarországon manapság nincs nagy tülekedés a munkásságért.

Tedd a kezedet a szívedre, és felelj őszintén: olvastál valaha bármit Boccacciótól? Az emberek zöme jó eséllyel nemmel felel. Igen sajnálatos. Ugyanis Boccaccio óriási olvasói élményt kínál, amely végtelenül gazdaggá teszi a befogadót. Ha a mai sikerlistákról választunk valamit az ő jellegzetes történetei helyett, akkor a tudatlanságot és a szegénységet választjuk az élelméjűség és a gazdagság helyett.

De kezdjük máshonnan, hiszen sokan találkoztak már a nevével, de kevesen tudnak róla bármit is.

Ki volt hát Giovanni Boccaccio?

Nézzük a róla készült képet. Már külsőre is lenyűgöző jelenség, egy csepp misztikusság érzéki és megközelíthetetlen vonásokkal. A szemében merev gög és vidám csillogás egyaránt megtalálható. Külseje leleplezi derék, összetett jellemét az embernek, aki kérlelhetetlenül átlátott az emberi ostobaságon, és szenvedélyesen hódolt a dal istennőjének.

1313-ban született Firenze mellett, és ebben a városban halt meg 62 évvel később. Törvénytelen gyerek volt. Az anyja ismeretlen francia nő. Az apja, Boccaccio di Chellino, a Compagnia dei Bardi banknál dolgozott. Azt akarta, hogy a fia kövesse nyomdokait, és amikor a bankban magas posztra nevezték ki Nápolyban, az akkor tizennégy éves Giovannit magával vitte. Akkoriban Nápoly üzleti és kulturális központ volt, egész Európából vonzotta az embereket.

Giovanni négy éven át szenvedett tanoncként a bankban, majd megengedték neki, hogy egyetemre járjon, először kánonjogot, utána irodalmat tanult. Az évek során lenyűgöző olvasottságra tett szert, és közben buzgón belevetette magát a szertelen társasági életbe is. Beleszeretett Maria d'Aquino grófnőbe, és neki köszönhetően belépést nyert a nápolyi udvar-

ba, mint hódolatteljes alattvaló. Itt nemcsak a művészet és költészet kifinomult ünneplésével találkozott, tanúja lehetett a nyers hatalomgyakorlásnak, ármánynak és cinizmusnak is.

Diplomáciai feladatokat teljesítve Boccaccio számtalan utazást tett az Appennini-félszigeten. Mindenhonnan sodródó lelkeket látott, iszákosokat, szajhákat, magas adókat nyögő parasztokat, korrupt hivatalnokokat, megbízhatatlan papokat és fennhéjázó nemeseket. Az egyházi embereket ítélte a legalávalóbbnak. Kapzsi és kicsinyesek voltak, képmutatók és alattomosak, mindig készen arra, hogy hazudjanak és pénz-zé tegyék Istenüket.

Ily módon Boccacciónak alkalma nyílt rálátnia az itáliai társadalom megbúvó szerkezetére, amely bámulatosan keveset változott az évszázadok során. Ezeket a tapasztalatokat adják vissza a *Dekameron* elbeszélései.

Boccaccio 1340-ben tért vissza Firenzébe. Petrarcahoz fűződő barátsága ihlette, hogy olasz nyelvű szerelmes verseket írjon. De a legmélyebb benyomást Dante *Isteni színjátéka* tette rá, semmi nem volt nagyobb hatással műveire.

Ő írta a világirodalom egyik legelső írói életrajzát is, a *Dante életét*, amelyben csaknem szentté avatja bálványát. Dante ebben a műben nemes, nagyvonalú, igazságos, magasztos erkölcsű, zseniális, éles elméjű, tanult, és egy istenadta tehetség, bármibe is fog. A túlzások mindenkinek szemet szúrnak. Ugyanakkor messziről látszik, hogy Boccaccio érti a módját, miként kell tálalni egy jó történetet.

Az *Isteni színjáték* hatásai világosan megmutatkoznak Boccaccio *Dekameron*jában. Egyfelől a szöveg sokat visszhangozza Dantét. Másfelől a szerkezet feltűnő hasonlóságokat mutat. A színjáték 100 énekből áll. A *Dekameron* ugyanennyi elbeszélésből. A színjáték három részből áll: Pokol, Purgatórium, Paradicsom. A *Dekameron* ugyancsak.

Boccaccio a remekművét 1349 és 1352 között írta, miután pestis pusztított Firenzében. A város száz-ezer lakosának háromnegyede odaveszett.

A *Dekameron* annyit tesz, tíz nap, és a kerettörténetre utal, amely magába foglalja a gyűjtemény leleményesen összeszedett száz novelláját. Tíz nemes if-

jú – hét hölgy és három férfi – elmenekül a halál szorításába került városból egy idilli vidéki villába, ahol tíz napon át játékkal, zenével és tánccal ütik agyon az időt, és minden délután a szökökút mellett ülve tanulságos történeteket mesélnek egymásnak, amelyek témáját az adott nap „királynője” vagy „királya” jelöl ki.

Ezek az elbeszélések együtt egy művészien megszőtt vásznot hoznak létre, amelyben különböző hangok állnak egymással szemben: a jámbor vallásosság az istentelenséggel és antiklerikalizmussal, a női látásmód a férfival, a lovagi erényesség a pornográfiával. A szöveget mind nyelvileg, mind stilisztikailag színessé teszi a számos társadalmi réteg ábrázolása. Az elbeszélői stílus váltakozik a fennkölt ünnepélyesség és a vidám groteszk között, de előfordulnak tájnyelvi szavak is Velencéből, Nápolyból, Pisából, Szicíliából.

A történetek jellemzően legyűrhetetlen természeti erőként ábrázolják a szerelmet és az érzékiséget, amelyek felett az embernek nincs uralma. Azonkívül szembevető az antiklerikális látásmód, amellyel kifigurázza a papok és szerzetesek hiszékenységét, és rámutat a papi nőtlenség természetellenes mivoltára.

Az egyik legpikánsabb erotikus történet egy kéjszár szerzetesről szól. Bemagyarazza egy szép ifjú szűzlánynak, hogy azzal szolgálja legjobban Istent, ha meztelenre vetkőzik, és befekszik a barát alá. Ennek a különös istentiszteletnek az a célja, hogy a szerzetes „viszsaüzze az ördögöt a pokolra”. Mint kiderül, a lánynak hallatlanul kedvére van Isten szolgálatának ezen módja, és napokon át mást sem akar tenni. Egy idő után azonban a szerzetes már nem képes behatolni a lány vágyának tüzetől folyamatosan izzó pokolba. Az „ördög” tehetetlenül csüng alá.

Egy másik elbeszélésben Babilon szultánja az egyik lányát odaajándékozta Algarve királyának. Néhány baleset következtében a lány már az odavezető úton „nőül megy” nyolc másik férfihoz. A király örömmel fogadja őt. Amikor a lány, aki már nyolc férfival hált vagy ezer alkalommal összesen, ágyba fekszik a királlyal, ártatlannak tette magát, és elhitheti az urával, hogy így is van.

Ettől a történettől a fiatal hölgyek a szökökút körül elragadtatva nevetnek. Mert a nemes hölgyek számára fontos, hogy reggeltől estig intrikákat szőjenek és megtévesszék a férjüket. Ezért is rejti Petronella – egy másik történetben – a szeretőjét egy hordóba.

A *Dekameron* merész történetei az értelmet, a találékonyságot, a ravaszságot és a szellemet ünneplik, mint az emberi lény legfőbb adottságait. Az olvasó már az első novellában találkozik Cepparallóval, egy gátlástalan üzletemberrel, aki hamis gyónással rászéd egy jámbor szerzetest, mire ő ezt a hitvány gazembert igaz életű férfinak írja le, aminek következtében a halála után szentként tisztelik. Boccaccio a nőket több-

nyire kiemelkedő értelmi képességekkel ruhazza fel, bátornak, önállóan és tetre késznek ábrázolja őket.

A felettébb szórakoztató novellák olvasásával az ember egy nyüzsgő középkori világba lép be. Bolyong Firenze szűk sikátoraiban, érzi egy letűnt kor fuvalatait. A környezet pontos ábrázolásával és a részletesen kidolgozott jellemekkel a szerző eleven és gyakran realista korrajzzal ajándékoz meg minket – a változás koráról, amikor a feudális eszmék helyét fokozatosan átvette a polgárság új értékrendje. Egy olyan társadalmi freskó készült itt el, amely jobban dúskál szereplőkben és jelenetekben, mint a legtöbb mű Boccaccio szellemi örököseinek tollából. Ebben az erdőben éveken át lehet bolyongani, mindig találunk új fákat és növényeket.

Miben rejlik hát Boccaccio nagysága? Hogy ő az európai regény zseniális atyja. Hogy a módfelett eleven és gazdag novellafüzére túlélte a történelem tombolását, és a mai napig megőrizte frissességét. Petrarccal és Dantéval hármásban képviselik a 14. századi világirodalom csúcsát.

Egy mondás szerint, ha az ördög megöregszik, a Bibliát olvassa. Ezt Boccaccióról is elmondhatjuk, akinek élete alkonyán vallásos skrupulusai támadtak, és elhatárolódott a *Dekameron*tól. Inkább azt szeretne volna, ha lovagias szerelmi költészetét és híres nők és férfiak cselekedeteiről szóló latin nyelvű, művelt, jámbor munkáit olvassák, és ha ezeknek köszönhetően marad fenn a neve. Az illedelmesebb művek fölött azonban eljárt az idő, a világ hátat fordított nekik. Erotikus anekdotái ellenben nem szűnnek meg lenyűgözni a közönséget.

Csak remélhetjük, hogy a magyar olvasók tudják, mi jó nekik. Boccaccio nem lehet nehéz választás.

■ ■ ■

Papolczy Péter fordítása

Gabi Gleichmann: 1954-ben született Budapesten. Tízévesen szülei Svédországba költözött, ahol később filozófiát és irodalmat tanult. A 90-es években prominens kulturális újságíróként dolgozott, majd négy éven át (1990–94) a svéd PEN elnöke volt. Jelenleg feleségével és fiaival Norvégiában él, irodalomkritikus és az Agora Kiadó vezetője, többek között Nadas Péter és Esterházy Péter műveit jelenteti meg norvég nyelven. Első regénye, *A halhatatlanság elixírje* (Athennaeum) hetek alatt bestseller lett, több mint 14 országban jelenik meg a norvég kiadást követően.

Papolczy Péter (Budapest, 1972): informatikusként, majd filológusként végzett a Budapesti Műszaki Egyetemen, illetve az ELTE-n. 2003 óta jelennek meg regényfordításai angolból és svédből. 2012 óta a Magyar Műfordítók Egyesületének elnöke.



TEST, BESZÉD, ISZONYAT

Egy Poe-novella tényszerű és képszerű szemiotikai megvilágításban

Nem véletlenül tartják a *Monsieur Valdemar kóresete tényszerű megvilágításban* című, orvosi beszámolóinak álcázott novellát Edgar Allan Poe egyik legrémisszűbb történetének¹. A horrorisztikus hatás épp a műfaji imitációnak köszönhetően kap sajátos nyomatékot és esztétikai színezetet. A tényszerű esettörténet stílusa és a fantasztikus elbeszélés tematikája kerül itt egymással termékeny feszültségbe: a tömörségre, pontosságra és szenttelenségre törekvő tudományos beszédmód és a halottakkal való kommunikáció felkavaró eseménye. Az utóbbi valószínűtlen, irracionális jellegét az előbbi hivatott valamelyest hitelesíteni. Legalábbis egy bizonyos pontig (erről majd később), amikor is egy olyan esemény következik be, ami áttöri a beszámoló tárgyilagos regiszterét, s utat nyit a természetfeletti rettenet előtt.

A cselekmény a 19. század első fele irodalmában oly népszerű, és Poe más novelláiban is felbukkanó (*Történet a Rongyos Hegyekből, Delejes igazságok, A szifinx*) mesmerizmushoz kapcsolódik. A címben megnevezett férfi súlyos beteg, már csak órái vannak hátra, ezért arra kéri barátját (bizonyos P.-t), a történet elbeszélőjét, hogy hipnotizálja őt. Az teljesíti is kérését: néhány kézsimitás és akarat-összpontosítás segítségével sikerül Valdemart a delejes befolyásoltság állapotába juttatnia. A férfi alszik, de képes felelni a narrátor hozzá intézett kérdéseire, melyek tudatállapotára és érzéseire vonatkoznak. A delejezőt és a jelenlévő orvosokat

ugyanis felettebb izgatja az, hogy képes-e a beteg beszámolni a haldoklás, illetve az életből a halálba való átmenet tapasztalatairól. Ahogy haladnak előre a kérdések, úgy fogy Valdemar életereje, mígnem a harmadik kérdésre már, a jelenlévők félelemmel teli megrökönyödésére, halottként válaszol. A delejes álmot szab a halott test felbomlásának, mely hét hónapig marad meg ebben a „frissen holt” állapotában. Mikor némi tanakodás után felébresztik, tragédia következik be: Valdemar teste a szemük előtt rothad szét.

A novella egy, a közeli pusztulásába beletörődött ember agóniáját mutatja be. Ennek egymásra következő szakaszairól a test és a beszéd(hang) változása ad hírt. A haldoklót körbeálló három orvos (D., F. és L. urak) és a hipnózist végző P. egyrészt a külső testi tünetek, másrészt a beszéd tünetértékű módosulásai alapján próbál következtetni a szemnek láthatatlan folyamatokra. Jelfejtésről, gyakorlati célzattal végzett szemiotikai értelmezésről van tehát szó; a test – szó szerinti és átvitt értelmű – faggatásáról, mégpedig azzal a célzattal, hogy a tudomány és az áltudomány emberei nem kisebb titokhoz, mint a halál, a halottság titkának megértéséhez jussanak közelebb. Egy olyan határ áthágását kísérlik meg ezzel, mely legalább két tabut sért: egyfelől a test, másfelől pedig a halál tabuját. A lélek átnemesítő erejétől megfosztott test a maga nyers anyagosságában, romlásra ítélt, majd felbomlott állapotában ábrázolódik. A fiziológiai tüne-

tek egy része az élet, más része viszont a halál mellett szól. Mintha Valdemar megrekedt volna a halál küszöbén, s csak altatójától függne, mely irányba is billen el a mérleg nyelve. A vakmerő kísérlet fél sikere is bizonyítja, hogy ez a tabusértő aktus nem vihető véghez következmények nélkül.

Ahhoz, hogy a cselekmény logikájának felforgató erejéhez és a horrorisztikus hatáskeltés módozataihoz közelebb kerülhessünk, érdemes segítségül hívnunk a szemiotikát. Egyrészt a betegség szimptomáinak fontossága, másrészt a témafelvetést, elbeszélésmódot és nyelvi kidolgozottságot egyaránt magába foglaló stílus differenciáltsága miatt. Az előbbihez az orvosi tünettannal, az utóbbihoz František Miko hatásstilisztikai kiindulású, de interszemiotikai irányba is kiterjeszhető esztétikai elmélete lesz a segítségemre. A művészetközi szempont bevonása azért is elkerülhetetlen, mert interpretációm második felében észrevételeimet a novellához készült illusztrációkkal vetem össze, melynek keretében a nyelvi szöveg, kiemelten a test és a beszéd vizuális átkódolásainak sajátosságait (színek, formák, tekintetek és gesztusok szemiotikája) veszem szemügyre.

A szimptóma fogalma

A jeltudományi szakirodalomban a szimptóma általában olyan elemi, spontán jelként értelmeződik, amely a jelentő és jelentett természetes kapcsolatán alapul. Megjelenése hátterében valamilyen automatizmus, tehát egy kényszerítő erejű kölcsönviszony áll. A szimptomák jelentése egy szükségszerű következtetés eredményeként *adódik*, melynek hátterében egy többé-kevésbé kodifikált tapasztalat² húzódik meg.

Pierce saját rendszerén belül a nem tudatos indexek közé sorolta őket, mivel az ilyen jelek mögött – noha hírt adnak valamiről, mutatnak valami felé – nem húzódik meg semmilyen kommunikációs szándék³. Bühler és Jakobson mellett Umberto Eco is ezen a véleményen van, s épp emiatt különíti el a betegség szimptomáit a másiktól, ugyancsak testi forrásra visszavezethető és jelszerűen is értelmezhető megnyilvánulásoktól, a gesztusoktól. Ezeknek szintén lehet a beszélő akaratától és szándékától függetlenül is valamilyen hírértékük (pl. a gesztikuláció módja elárulhatja az illető nemzetiségét), de sohasem zárható ki teljesen az ilyen esetekben a szándékoltság, a „megjátszás” lehetősége⁴.

A szimptóma leggyakoribb példái az orvostudomány, az állati viselkedést tanulmányozó etológia és a meteorológia köréből kerülnek ki, a fogalom meghatározásában azonban fontos szerepet kapott a kriminológia diskurzusa is, mivel a latin *indicium* (nyom, bün-

jel, nyomravezető vagy bizonyíték értékű jel) gyakran a szimptóma rokon értelmű kifejezéseként használatos.

Minden felsorolt esetben azonban hangsúlyozódik az, hogy itt a szemiózishoz csak egy kezdetleges szintjéről van szó, a jellé válás ígéretéről, mivel a szimptóma önmagában nem jelent, ehhez egy jelbefogadó kell, aki – egy korábban kialakult, kulturálisan meghatározott szemiotikai konvenció értelmében – valami másnak a jeleként értelmezi a lázat, a farokcsóválást, a gomolyfelhőket vagy egy hátrahagyott lábnyomot. De maradjunk a bennünket most leginkább érdeklő orvostudomány területén.

A szimptóma szoros kapcsolatban áll a testi folyamatokkal, erre utal a kifejezés magyar megfelelője, a *tünet* is, mely az orvostudomány beszédmódjából ered. Közismert tény, hogy a betegségek tüneteinek meghatározására irányuló igyekezet (Hippokratész, Galénosz) alapozta meg az ókorban az orvosi tünettant (szimptomatológia), melyet ma a jeltudomány történetének egyik fontos korai előzményeként tartunk számon. (Amennyiben tehát a *test szemiotikájáról* beszélünk⁵, valamilyen módon a diszciplína gyökereihez térünk vissza, még akkor is, ha vizsgálódási objektumunk nem az orvoslással kapcsolatos.) A szimptomatológia mai kidolgozottságában az ún. *erős kódok*⁶ közé tartozik, tehát egy olyan szemiotikai szabályozó rendszerként írható le, mely a jelenségek meghatározását (tünetek értelmezése) nagyfokú, nemegyszer a szükségszerűséggel egyenértékű valószínűség mellett teszi lehetővé.

A Poe-novella elemzése szempontjából a betegség testi tünetei kapcsán két további összefüggés érdemel figyelmet. Az elsőre Thomas A. Sebeok, a másodikra pedig Michel Foucault hívja fel a figyelmet.

A magyar származású amerikai szemiotikus azt írja, hogy a betegség tüneteinek denotátuma általában eltérő a feladó, azaz a páciens, és a vevő, azaz a vizsgálatot végző orvos számára. Az előbbieket szubjektív, az utóbbiakat objektív szimptomáknak nevezi⁷. Elkülöníti tehát egymástól az önvizsgálat privát, és a diagnózis nyilvános világát⁸. Ez utóbbi mindig hármas célt követ: a jelenkori (hic et nunc) állapot felmérését, a kórelőzmény feltárását (anamnézis) és a várható következmények meghatározását (prognózis)⁹.

A francia filozófus a klinikai orvoslás történeti kialakulása kapcsán tér ki a tünetek szemiotizálódásának sajátosságaira. Szerinte a 18. század orvostudományában egy olyan szemléletváltás zajlott le, mely a betegség lényegét jelértékű tünetek összességére redukálta. Ekkorra vált ugyanis általánossá az a felfogás, hogy „a betegség elérhetetlen természetének a tünet az elsődleges átírása”¹⁰, s ezért a betegség nem más, mint tünetek összessége. A betegség lényege tehát feloldódott a fizikailag érzékelhető, mindenekelőtt látható és tapintható szimptomák szintaxisában, melyek ezáltal

önmaguk jelölőivé léptek elő: „Különös kétértelműség ez, mivel jelölő funkciójában a tünet egyszerre utal a jelenségek egymáshoz való kapcsolatára, arra, ami együttes létük formáját adja, és arra az abszolút különbségre, amely az egészséget elválasztja a betegségtől; tautológia útján jelöli tehát mindannak totalitását, ami ő maga, megjelenésével pedig mindannak ki zárását, ami nem ő.”¹¹

A tünetek jellé váló átalakulásában az orvos aktív közreműködésének, mindenekelőtt éberrel figyelő és kalkuláló tekintetnek jutott kiemelt szerep, mely a legkiválóbbak esetében széleskörű ismeretekkel és kiváló következtető képességekkel párosult. Az orvos lett az a személy, mondja Foucault, akinek különbségekre, egyidejűségekre, egymásutániságokra és gyakoriságokra érzékeny szeme a tüneteket jelekké változtatja át, s ennek rögzítéséhez egy, a „kóros tény akadálytalan átlátszósága”¹²-val egyenértékű leíró nyelvi formát is talált. Erre azért volt szükség, mert ekkoriban a betegség már „csak a láthatóság, következésképpen az elmondhatóság elemében létezik”.¹³

A kísérlet első fázisa: a test olvasása

Poe novellájának narrátora részben saját tapasztalataira, részben pedig a kísérletben ugyancsak résztvevő orvostanhallgató, Mr. Theodor L. feljegyzéseire támaszkodva számol be, E/1. személyben a sok vitát kavart különleges kóresetről. Valdemarról (akit barátjaként emleget) csak nagyon kevés életrajzi adatot közöl (a New York állambeli Harlemben lakott, a Biblioteca Forensica szerkesztője, a *Wallenstein* és a *Gargantua* lengyel fordítója), személyiségéről pedig még annyit sem. Filozofikus alkatúnak mondja őt, akit érdekel a delejezés, s miután megtudta, hogy előrehaladott tüdővészben szenved, „úgy beszélt a közeledő teljes bomlásról, mint amin változtatni nem lehet, de sajnálkozni sem érdemes” (419.). Valdemar a történet döntő hányadában mint beteg test jelenik meg, amely/aki a rajta végrehajtott kísérlet miatt érdemel megkülönböztetett figyelmet, mégpedig úgy, mint az élet és a halál változó tünetegyüttesének hordozója. Jellemző, hogy P.-nek a külsejére vonatkozó egyedüli megjegyzése is egy olyan testi jellegzetességet emel ki, mely a később elhatalmasodó betegség összefüggésében előrevetítő funkciót kap: „elsőre rendkívüli soványsága tűnt az ember szemébe (lába olyan vézna volt, mint John Randolphé), aztán pedig a szénfekete hajától elütő fehér oldalszakáll – úgyhogy általában azt hitték, parókát visel” (419.). Míg a haj feketéje a fiatalság, addig a deres szakáll a hajlott kor jele, s ez az inkább derűs, mint nyomasztó kontraszt az élet és halál későbbi zavarba ejtő és ijesztő egyidejűségét készíti elő.

A cselekmény ütemét és feszültségét a delejezés rituáléja, illetve a címszereplő állapotának változása határozza meg. A tünetek folyamatos ellenőrzését a beteghez intézett kérdések és az arra kapott válaszok értékelése kíséri. Mindez már Valdemar első megpillantásával kezdetét veszi: „Tíz napja nem láttam, és megdöbbenő volt, mennyit változott ilyen rövid idő alatt. Arcát ónszín sápadtság borította, szeme tompán fénylett, sorvadása oly nagy fokú volt, hogy bőren átütöttek a pofacsontok. A fokozott köhögési inger nyomán vérköpés jelentkezett. Pulzusa alig volt tapintható. Mindazonáltal szellemi képességeinek és némi testi erőnek is meglepő módon birtokában maradt. Tagoltan beszélt, segítség nélkül ceruzajegyzeteket készített.” (420.) Ezt követi egy részletes kórisme, ami a külsőleg látható tünetek után a belső, szabad szemmel láthatatlan szervek (főként a tüdő) állapotának leírását adja. Ezt P. félrevonulva tanácskozza meg a két orvossal. Ezután veszi csak kezdetét a delejezés, amihez Valdemar már „gyenge, de jól hallható hangon” (421.) adja beleegyezését. A hang és a tekintet, illetőleg a nyelv és a szem változásának érdemes a későbbiekben is figyelmet szentelni.

A delejezőnek néhány avatott kézmozdulat és szugesztív pillantás segítségével csakhamar sikerül hipnotizálnia haldokló páciensét: erre utalnak a jég hideg tapintású végtagok, a szakadozottá váló légzés, a tapintathatatlan pulzus és a tört fényű tekintet is, mely „mint ha kényszerű önvizsgálatra fordult volna befelé, amint az alvajárókon észlelhető” (422.). Amikor már mély, delejes álomba zuhan, s egyedül a tükör által is csak gyengén érzékelhető lélegzése enged következtetni arra, hogy még életben van, megkezdődik Valdemar faggatása. P. három kérdést intéz hozzá, amikre az egyre elhalóbb hangon válaszol is. Idézem:

1. kérdés

„– Valdemar – szólítottam –, feleljen! Alszik? – Választ nem kaptam, de észrevettem, hogy ajka megremeg, ilyenformán tanácsosnak láttam, ha újra meg újra megismétlem a kérdést. Harmadszori kísérletemre egész testén enyhe remegés futott végig, szeme kinyílt, de annyira csak, hogy a két szemhéj között a szemgolyónak csupán keskeny, fehér csíkja látszott, majd ajkainak lusta mozdulása nyomán alig hallható suttogás hagyta el a száját:

– Igen... alszom most. Ne ébresszen! Hadd haljak meg így!” (423.) [„Yes; – asleep now. Do not wake me! – let me die so!” – 269.]

2. kérdés:

„– Érez még a mellében fájdalmat, Valdemar?”

A választ rögtön megkaptam, bár ezúttal kevésbé hallhatóan:

– Fájdalom nincs... meghalok.” (423.) [„No pain – I am dying.” – 269.]

3. kérdés:

„– Még mindig alszik, Valdemar?

Mint első esetben, néhány percig most is várni kellett a válaszra. Közben szinte látszott, hogyan szedi össze erejét a haldokló. Negyedszer feltett kérdésemre azután válaszolt, de oly halkán, hogy alig lehetett hallani:

– Igen... még alszom... meghalok.” (424.) [„Yes; still asleep – dying.” – 270.]

Láthatjuk, hogy ez a kérdezz-felelek a szubjektív szimp-tómák (Sebeok) feltárására irányul. P. alapvetően arra kíváncsi, mit érez a delejezett, a külső, objektív tünetek (ajak- és testremegés, szemhéjak részleges kinyílása) csupán a páciens tudatállapotának, alvási szintjének ellenőrzését szolgálják. Ítéletét nem bízta egyedül a tekintetére, a beteg hangjától vár megerősítést a látottakra. Már csak azért sem elégedhet meg a fiziológiai jelek üzenetével, mert ezek a kísérlet előrehaladtával (ahogy később látni fogjuk) egyre inkább veszítenek megbízhatóságukból. A három felelet, annak a jelentéstartalma és fokozatosan csökkenő hangereje („alig hallható suttogás”, „kevésbé hallhatóan”, „alig lehetett hallani”) a meghalás egymást követő fázisairól ad hírt; az agónia nyelvi leképezése ez, azoknak a belső folyamatoknak a „felhangosítása”, melyek hozzáférhetetlenek a tudományos megismerés számára. Valdemar bizonyos fokig átveszi az orvos – Foucault által említett – kitüntetett pozícióját, amennyiben aktív szerepet vállal a betegség elmondásában. A delejező és az orvosok a tekintet és a tapintás által szerzett tapasztalatokra támaszkodva állítják fel a diagnózist, a következtetések levonását, azaz nyelvi megfogalmazását azonban már a páciens végzi el. Pontosabban: nyilatkozatai felülírják az elhangzó (P. által csak függő beszéd formájában közvetített) tudományos magyarázatokat. Erre viszont már a kísérlet következő szakaszában kerül sor.

A kísérlet második fázisa: a halál hangja

Miután P. újra megkérdezi Valdemart, hogy alszik-e, a delejezett arcán gyökeres változás jelei mutatkoznak; fogalmazhatunk úgy, hogy kiül rá a halál: „Ezenközben szemmel jól követhető változás történt a delejezett haldokló arcán. Szeme kinyílt, és bogarával fölfelé fordult üregében, a bőrfelületet penészszín borította el, nem is annyira pergamenre, mint inkább poros, fehér papírra jellemző halvány árnyalat, s a mellba-

josok körkörös piros foltjai, melyek eddig szinte középpontját alkották két arcfelének, hirtelen kialudtak. Szándékosan választom ezt a szót, mert a foltok hirtelen eltűnése leginkább az ellobbanó gyertyalángra emlékeztetett. Ugyanabban a pillanatban felhúzódott a felső ajak is, és felfedte a mind ez ideig teljesen takart fogsort, az állkapocs pedig szinte hallható roppanással esett le, úgyhogy a tárt szájrészen át tisztán láthatóvá lett a puffedt, üszkös nyelv.” (424.) A látvány, minden hátborzongató hatásán túl („külsője olyannyira viszaborszasztó volt, hogy mindnyájan elhúzódtak tőle” – uo.), szokványosnak mondható a jelenlévők számára. A testi tünetek önmagukért beszélnek: együttesen és egyértelműen a halál tényét jelölik. Valdemart, aki az elbeszélő szerint a „lappangó életerőnek a legcsekélyebb jelét sem mutatta” (uo.), halottnak nyilvánítják. A négy férfi már elhagyni készül a szobát, amikor olyan dolog történik, ami P.-t arra kényszeríti, hogy jelezze: a tudományos „tényszerű” beszámoló itt véget ér, s ezek után már csak az olvasó „iszonyára és hitetlenségére” (uo.) számíthat.

Monsieur Valdemar nyelve váratlanul életre kel: „a nyelvnek mintegy percnyi erős rezgő mozgására lettünk figyelmesek” (uo.). Az igazi rettenet azonban csak akkor következik be, amikor a halott (vagy addig legalábbis annak hitt) férfi megszólal. Mivel a novella értelmezése szempontjából kulcsfontosságú szakasról van szó, teljes terjedelmében idézem:

„Ennek elmúltával a merev szájrészből hang tört elő, amelynek árnyalatos leírására örülség volna kísérletet tennem. Két-három jelzővel mégis megpróbálkozom: elmondható például a hangról, hogy durva volt, töredezett és üres. Ezek azonban meg sem közelítik teljes irtózatát, mégpedig azért nem, mert az emberi fül efféle hangokhoz nem szokott. Két jellegzetessége azonban, mint akkor gondoltam, s tulajdonképpen most is, hozzásegítene a meghatározásához –, és talán földöntúli mivoltát is kellőképpen érzékeltetné. Az első, hogy a hang mintha távolból érkezett volna hozzánk – hozzám legalábbis –, mondjuk valami mély, föld alatti üregből. A második az, hogy énrám úgy hatott (s itt attól tartok, a tényszerűtlennek tetsző észrevétel nem fog megértésre találni), mint valami ragacsos, kocsonyás test érintése.” (425.) P. hangsúlyozza, hogy nem egyszerű zörejről, hanem emberi hangról van szó, mely „iszonytató mivoltában is bámulatos tagoltságával csigázta fel érdeklődésünket” (uo.). Valdemar megkésett válasza csak fokozza az amúgy is megrökönyödött társaság irtózatát: „– Igen... Nem... Eddig aludtam... de most... most... meghaltam.” (425.) [„Yes; – no; – *I have been sleeping – and now – now – I am dead*” – 271. Kiemelések az eredetiben.]

Ki vagy mi beszél itt, és milyen szándéktól indítva? Mi mozdítja a nyelvet szólásra? A szerv mozog, mint ha életben volna, jóllehet épp a halált jelenti be. Ha nincs működő tüdő, honnan és hogyan nyeri a férfi a hangképzéshez szükséges levegőt? A tagolt hang, a beszéd ténye önmagában az élet jele, mely viszont egy halottnak nyilvánított testből jön, a testen diagnosztizált *halál ellenében szól*, azt cáfolja. A megnyilatkozás tartalma ugyanakkor megerősíteni látszik a halál tényét. Vagy ez már nem is Valdemar hangja, s a halál beszél helyette? Esetleg az életerőnek a szervezet, a szervek legmélyén szunnyadó, éppen kihunyó szikrája „üzen”?

Érdeemes megfigyelni, hogyan vált át P. a tényszerű regiszterből egy képszerűbb, figuratív stílusba, mivel a közölni kívánt tapasztalat láthatólag meghaladja az addig követett stílusstartomány kifejezési lehetőségeit. A magyarázó körülírás keretében használt jelzők és hasonlatok egyaránt egy síri vagy síron túli hang képzetét keltik: térbeli érintkezésen keresztül a sírgödörre (mélyből jövő, üreges), szinesztétikusan pedig a felbomló testre (ragacos, kocsonyás) utalnak. Ez utóbbi ráadásul a történet zárlatát vetíti előre. Valdemar teste nem élő, működő organizmusként áll, azaz fekszik előttü(n)k, hanem már egy életfunkciók híján levő kiterjedt dologként¹⁴, ami paradox módon mégis tagolt élőbeszédre emlékeztető hangokat közvetít. Ha abból indulunk ki, hogy az emberi test mint eredendő vagy ősmédium hangkeltő eszköz is, és „a beszédhang a test nyoma a beszédben”¹⁵, akkor a delejezett utolsó szava az élettelen, tehát halott test lenyomataként értelmezhető.

Más megközelítésből pedig a halott test és az élő, azaz aktuálisan szóló beszédhangnak a radikális különbsége okán úgy is szemlélhetjük ezt a jelenetet, mint ami megelőlegezi egy hajdan élt személy hangjának – itt még technikai médium bevonása nélkül megvalósuló – reprodukcióját. Arra a helyzetre utalok, amikor egy elhunyt ismerős már csak a (felvett) beszédén keresztül válik felidézhetővé, mégpedig a testtől véglegesen különvált hang kísérteties megjelenítő (és bizonyos értelemben „megtestesítő”) erejének köszönhetően.

Roland Barthes-ot lenyűgözte az idézett mondat („Meghaltam”). A nyelvhasználat botrányának nevezi ezt a nemcsak hihetetlen, hanem egyenesen *lehetetlen megnyilatkozást*. Szerinte egy olyan rendhagyó performatívumról van szó, mely „két egymással ellentétes dolgot állít egyidejűleg (Élet, Halál)”, hiszen a „jelentő által kifejezett jelentett (a Halál) ellentmondásban áll saját kimondásával”¹⁶. Hangsúlyozza, hogy Poe ezzel egy új kategóriát alkotott, az *igaz-hamis, igen-nem* kategóriáját, mely ebben az esetben a *halál-élet* nem-dialektikus, oszthatatlan egésként való elgondolását teszi szükségessé.

Az elhangzó mondatot követően az orvostanhallgató elájul, az ápolók pedig kirohannak a szobából. Miután az orvosoknak sikerül magához téríteniük a fiatal embert, újra megvizsgálják Valdemart. A testi tünetek még inkább megerősítik a halál tényét: „a tükörpróba nem mutatott ki légzést. Nem sikerült továbbá a karból sem vért vennünk” (425.). A szimptomák összképét csak a továbbra is önálló életet élő nyelv „rontja”, mely mindannyiszor rezegni kezd, amikor P., a delejes befolyásolás keretében, kérdést intéz a beteghez. „Úgy látszott, mintha összeszedné az erejét a válaszhoz, de már az akarata hiányoznék.” (426.) Mindnyájuknak nyilvánvaló a diagnózis: „a halált (vagy amit általában »halál« névvel jelölnek), megállította a delejezés” (uo.). Valdemar, rendszeres orvosi felügyelet mellett, további hét hónapig marad ebben az állapotában.

A kísérlet harmadik, utolsó fázisa: ébredés és felbomlás

A hét hónap elteltével P., az orvosokkal való előzetes konzultáció után, megkísérli felkelteni a beteget – ahogy ő írja, „kísérletképpen”. Ezúttal sikerrel jár, az első testi tünetek biztatónak tűnnek: „Éledésének első jeleként a szembogár lassú ereszkedését figyelhetjük meg. Feljegyzésre méltó ezen felül, hogy a pupillaleszállás kísérőjelensége valamely sárga zizenyő (roppantul kellemetlen, taszító illatú) bőséges kiválása volt.” (426–427.) Dr. F. javaslatára a delejező kérdést intéz a delejezethez („– El tudná mondani nekünk, Valdemar, mit érez avagy mit kívánna?”), aki némi hezitálás után újra megszólal, nem kisebb riadalmat keltve, mint korábban:

„A mellbajosok körkörös foltjai egy pillanatig viszatértek az arcra, a nyelv imbolyogni, azaz pontosabban vadul forogni kezdett a szájüregben (bár az állkapocs és az ajkak merevek maradtak), majd végül a messzeségből feltört az előbbieken jellemzett iszonyú hang:

– Az isten megáldja!... gyorsan!... gyorsan!... allasson el!... de gyorsan, vagy ébresszen!... gyorsan!... mondtam már, hogy halott vagyok!” (427.) [„For God’s sake! – quick! – quick! – put me to sleep – or, quick! – waken me! – quick! – *I say to you that I am dead!*” – 272. Kiemelés az eredetiben.]

Hiába próbálja azonban P. újraaltatni Valdemart, nincs már hatalma felette. Főleg azért, mert képtelen összpontosítani. Így aztán az ébresztés mellett dönt. A delejes simítások után azonban olyan dolog kö-

vetkezik be, amit „józan emberi lény semmiképpen nem várhatott” (uo.); a test a szemük láttára bomlik fel: „egyszerre az egész alkata, egy pillanat alatt, vagy annyi sem kellett: összeesett, elmállott, pontosabban szétrohadt a kezemben. Az ágyon, ott a jelenlevők szeme előtt, szinte folyósan, ott feküdt egy halomban az undorító lucskok.” (427.)

Ezzel a visszataszító képpel ér véget a novella. A dejes erő megszűntével ismételen a természet törvényei kezdenek érvényesülni, a felfüggesztett *holtidő* meglódul, s az addig megvárakoztatott halál kérlelhetetlenül behajtja tartozását a testen. Ami egyébként, normális körülmények között fokozatosan megy végbe, az itt gyorsított ütemben, néhány másodperc leforgása alatt zajlik le.

A borzalom jelei

A *Monsieur Valdemar kóresete tényszerű megvilágításban* olyan rémtörténet, mely nem a félelmetes, baljós latú atmoszféra aprólékos, feszültségfokozó kidolgozásával, nem drasztikus vagy brutális jelenetek kiszámított adagolásával, s alapvetően nem is visszataszító monstorum szerepeltetésével kelt horrorisztikus hatást. Hátborzongatóvá tárgyyszerű pontossága és érzelmi visszafogottsága teszi. Ahogy bevezetőmben már utaltam rá, ez főként abból adódik, hogy egy feletébb színvonalas és hiteles¹⁸ imitációval van dolgunk: E. A. Poe a tudományos stílus regiszterét követve foglalja össze az „eset” leglényegesebbnek tartott „tényeit”. Azt a benyomást akarja kelteni, hogy nem egy fantasztikusnak tetsző történetet mesél, hanem csak egy beszámolót rögzít; egy kórboncnok szűkszavúságával, lehetőleg tartózkodva a személyes reflexióktól és a messzemenő következtetések levonásától.

Mindez persze egy átgondolt írói stratégia része, mely egy szépirodalmi elbeszéléstől idegen műfaj jellegadó elemeinek poétikai célú használatán, ha tetszik, kisajátításán alapul. Mert látni kell, hogy a P. által elmondott esettörténetnek megvan a maga feszültség-íve, a sokkoló befejezést előkészítő, fokozó halogatáson alapuló narratív szerkezete. Olyan novelláról van tehát szó, mely – a szerző által magas fokon művelt műfaj más kiváló darabjához vagy *A hollóhoz* hasonlóan – tudatos, hatásorientált megszerkesztettségével tűnik ki. Ezt a megcélzott hatást leginkább talán *undorral átszőtt szenvtelen borzalomnak* nevezhetnénk. Amennyiben ezt – František Miko szellemében¹⁹ – egy, az olvasóra gyakorolt komplex stílushatásnak, a szöveg egyéni percepcióját kísérő esztétikai élményminőségnek fogjuk fel, akkor ennek, a horrorisztikusság egy megvalósulási formájának vagy változatának meg kell tudnunk nevezni tematikai, szerkezeti és nyelvi kite-



Byam Shaw illusztrációja

vőit vagy jelölőit. Magyarán: szólni kell a horrorisztikus hatáskeltés kifejezőeszközéről.

Eddig főként a tematikai előfeltételekről esett szó: ennek tekinthető a haldoklás, a halál témája, s ezzel összefüggésben a romlásnak kitett test motívumköre. Ahogy azt Roland Barthes lényegbevágóan megfogalmazta, ebben a novellában „az orvosi jelek egyben a borzalom elemei is lesznek; vagyis inkább a borzalom jelenik meg a tudomány alibijében”²⁰.

A cselekmény szerkezete a halogatás kísérte fokozás és a váratlan lezárás útját követi. A narrátor már az első bekezdésben felcsigázza az érdeklődést azzal, hogy – egyelőre még konkrétumok elárulása nélkül – nyilvánvalóvá teszi: egy nem hétköznapi történetet fog elmondani („különleges kóresete vitát kavart” – 418.). S miután felfedi az elvégzett kísérlet tétjét („mennyi ideig késleltetheti a delejezés a halál beálltát” – uo.), a címszereplő bejelentett (vagy legalábbis kezdettől fogva erősen valószínűsíthető) halálának a folyamatos kitolásán, ismételt elhalasztásán „dolgozik” – mind a fizikai cselekvés (delejezés), mind pedig az elbeszélői tevékenység szintjén. Poe ezzel olvasóját a *feszültségteli várakozás* állapotába juttatja: megteremti a szükséges „induló” tenziót, és igyekszik őt bizonytalanságban tartani az *in articulo mortis* végzett delejezés végkimenetelét illetően. A végső választ kétszer halasztja el, mindkettő a testi tünetek és a nyelv – először mint orgánum (nyelvrezgés), másodsor mint megnyilatkozás („Meghaltam”) – ütközéseként realizálódik. Ezek a detenziós csomópontok csak látszólagos feloldást (ideiglenes választ) jelentenek, s ugyanilyenek tekinthető a hét hónapig tartó „hibernáció” is. A szer-

kezet eddig a pontig a későbbi irodalmi és filmes thrillerek suspense-technikáját alkalmazza, mintegy megelőlegezve azt, a záró szekvencia (Valdemar felbomlása) viszont már inkább a horrortörténetek sokk-terápia eljárására hajaz.

A téma és a szerkezet kapcsán érdemes Poe novelláját összevetni a horrortörténetek Andrew Tudor által elkülönített és jellemzett három meghatározó narratívájával²¹. Véleményem szerint a szöveg két horror-narratíva, az ún. *tudáselbeszélés* és a *metamorfózis*-elbeszélés kereszteződésékként határozható meg, miközben egyiknek sem tesz eleget maradéktalanul. Az előbbihez köti az, hogy itt is illetéktelen tudósok beavatkozása következtében egy monstrum, azaz egy normán kívüli, szabálytalan, tisztátalan lény jön létre, ez esetben egy élő halott: Valdemar azonban – e narratíva hagyományaival ellentétben – nem kezd „dühöngésbe”, azaz nem akarja elpusztítani teremtőjét, hanem, mentesen minden gonosz szándéktól, készségesen kommunikál vele egészen „utolsó leheletéig”. A történet tehát igazából e horror-narratívának csupán első, előkészítő szakaszát foglalja magába. Ugyanez a helyzet a metamorfózis-elbeszéléshez való viszony dolgában is: a befogadó szemtanúja lehet egy élő ember halottá való átalakulásának, osztozhat a társaság borzongással vegyes kíváncsiságában, de mielőtt még ez a folyamat kitejesedhetne, és komolyabb cselekményképző erőre tehetne szert, a szörny elpusztul.

A horrorisztikus hatást szolgálja a nyelvhasználat, tehát a szűkebb értelemben vett stílus is. Két eljárásra érdemes ezzel kapcsolatban felhívni a figyelmet: az egyik a stílusterés, a másik a részletező leírás. Ahogy már többször utaltam rá, a szöveg nagy részében a „hidegvérű”, tehát az emócionális és expresszivitást háttérbe szorító tárgyilagos stílus az uralkodó, mely csak a cselekmény részleges és tényleges feloldását jelentő – tehát a feszültség ütemezése szempontjából kulcsfontosságú – pillanatokban bicsaklik meg, s leng ki a figurativitás vagy a személyesebb hangú stilizáció irányába. A kóreset részét képező tünetváltozások aprólékos számbavétele, naturalisztikus részletezése pedig a horror műfajában ugyancsak fontos szerepet játszó undor hatáseffektusát erősíti fel.

A borzalom képei

E. A. Poe azon írók közé tartozik, akinek művei számos képzőművészre hatottak inspirálóan. Kevin J. Hayes példák sorával bizonyítja²², hogy milyen fontos bátorító, ösztönző és felszabadító szerepet játszottak az amerikai szerző novellái és versei új stílusirányzatok (expresszionizmus, szürrealizmus) születésében és kiteljesedésében vagy egyéni vizuális poétikák kialakí-

tásában (Alfred Kubin, Alberto Martini, Max Ernst, René Magritte). Poe hatása olyan további jelentős festők munkáiban mutatható ki, mint Paul Gauguin vagy Edward Hopper.

A különféle technikákkal készült Poe-ihlette festményekhez viszonyítva azonban sokkal több az illusztrált Poe-kiadások száma²³ (az elbeszélés- és versesköteteké egyaránt), ami – egyebek mellett – lehetőséget ad olyan összehasonlító művészetközi elemzésekre is, melyek egy-egy választott szöveg különféle illusztrációit vetik össze. Nem azzal az irodalmi elfogultságból eredő célzattal, hogy az eleve alárendeltnek tartott illusztrációk „hiányosságait” vagy „torzításait” vegyék számba, hanem hogy rámutassanak a kép–kép, illetve a kép–szöveg közt létrehívott esztétikai interakciók kölcsönösen gazdagító és megvilágító hatására.

Ez két, egymással szorosan összefüggő művelet kombinációját feltételezi: a kép(ek) szöveg felőli, illetve a szöveg kép(ek) felőli olvasatát. Mindez a vizuális műfaj természetéből adódik, abból, hogy az illusztráció „a mediális közöttséget játékba hozó műalkotás, amely a befogadás folyamatában megnyitja a folyamatos be- és visszaíródás lehetőségét: szövegtől a kép, de képtől a szöveg felé is – folytonos oszcillációban”.²⁴ Ilyenkor nemcsak arra figyelünk tehát, hogy az illusztrátor mit (mely jelenetet, figurát, motívumot) emelt ki az olvasott műből, és azt hogyan, milyen elgondolás szerint, illetve milyen technikát alkalmazva igyekezett a maga kifejezőközegében újraalkotni, hanem ugyanúgy arra is, hogy a képi ábrázolás esetleg milyen új árnyalatokkal, továbbgondolásra érdemes szempontokkal gazdagítja az irodalmi recepciót. Röviden: nem zárkózunk el attól, hogy a szöveget az illusztrációk irányából érkező impulzusoknak is kitegyük.

Minden illusztráció egy tudatos választás eredménye: a rajzolónak el kell döntenie, hogy az olvasott szövegből mely jelenetet tartja a vizualizáció szempontjából a leginkább kulcsfontosságúnak. Azzal, hogy kiemel egy részletet, egyben jelentőségét is aláhúzza, a szó átvitt értelmében „illusztrálja”. Ugyanakkor elmondható, hogy a szövegtől a kép felé tartó alkotófolyamat több tekintetben a műfordítással rokonítható, abban az általánosabb, szemiotikai értelemben mindenképpen, hogy „egy más közlési csatornára való átültetés”-ről²⁵ van szó (interszemiotikai fordítás, transzmutáció, átkódolás), és hogy ez egy értelmezéssel egyenértékű művelet. Daniele Barbieri a verbális szöveget kommentáló „vizuális glossza”-ként (glossa visiva)²⁶ fogja föl az illusztrációt, mely alapvetően az irodalmi mű egészének vagy bizonyos részletének interpretációjában érdekelt. Ugyanez érvényes szerinte a szövegek ihlette festményekre, a paródiára és az idézetre is, melyek mindig egy pretextust kommentálnak. Véleménye szerinte az illusztráció – minden hasonlóság ellenére – nem sorolható egy kategóriába az irodalmi



Gris Grimly illusztrációja

művek filmadaptációival, képregényes feldolgozásával és a versek megzenésítésével sem. Ezeket a *kreatív fordítás heteromediális formái* közé sorolja. E kategória olyan autonóm, önmagukért, tehát az „eredeti” ismerete nélkül is élvezhető és értékelhető műalkotásokat foglal magába, melyek – a szabadabb átdolgozásokkal ellentétben – tematikailag szorosan kötődnek ugyan a más művészi jelrendszerben vagy médiumban fogant előzmény(ük)höz, de ez nem akadály a annak, hogy alkotó módon teremtsék újra annak világát. Az illusztrációk és az adaptációk között tehát a pretextusra való ráutaltság (nagyobb) mértéke és a kommentár-funkció dominanciája tekintetében van különbség.

Annyiban igazat adhatunk Barbierinek, hogy az illusztrációk döntő hányadának értő befogadásához – az említett mediális közöttségből eredően – szükség van a vonatkozó szöveg(részlet) ismeretére, eltérően az adaptációktól, ahol ez a körülmény csupán lehetőségként és nem szükségszerűségként jön szóba. Ugyanakkor ez a ráutaltság nem jelenti azt, hogy az illusztráció az irodalmi mű valamiféle függeléke, toldaléka vagy szekundér képi olvasata volna csupán, s teljes mértékben alárendelődne a verbális összetevőnek. A magam részéről valahol a *vizuális kommentár és a kreatív művészetközi fordítás határán* helyezném el az illusztrációt.

E rövid, nyilván további árnyalást igénylő elméleti felvezetés után a *Monsieur Valdemar köreseté tényszerű megvilágításban* című novellához készült két illusztrációt veszek közelebről szemügyre. Mindkettő ugyanazt a – fenti elemzésben is kitüntetett szerepet játszó – jelenetet vizualizálja, ám a nézőpont, a szín- és formavilág tekintetében egyaránt eltérő módon.

Byam Shaw (1872–1919) színes rajza egy 1909-ben Londonban megjelent Poe-kötet (*Selected Tales of Mystery*) számára készült. A leginkább szembeötlő benne az, amit nem ábrázol: kitér az élőhalott Valdemar elborzasztó fizikai külsejének megjelenítése elől. Csak a takarón pihenő vékony, csontos keze látszik, arcát függöny rejti el. A körben állók arckifejezése viszont annál beszédesebb. Az orvostanhallgató éppen elájult, a két orvos közül az egyik, a köpcösebb, vörös hajú, támogatja őt éppen, közben pedig tátott szájjal bámul az ágy felé. A bal oldalán álló másik, ősz hajú kolléga összevont szemöldökkel néz, arcán gyanakvás és megdöbbenés ül; ő is Valdemart figyeli. Akárcsak a delejező, aki összefonott karokkal áll, s meredt tekintete éppúgy lehet a hitetlenkedő csodálkozás, mint a művelthez szükséges koncentráció jele. Az ápolónőnek már csak a hátát látjuk, éppen menekülőre fogta a dolgot. Az inas, kinek arca és kézmozdulata iszonyatot tükröz, hamarosan követi őt: erre mutat elhúzódó testtartása. Már a tekintetek és gesztusok szemiotikájából – a szövegből kiemelt idézet nélkül is – nyilvánvaló, hogy az illusztrátor azt a pillanatot örökítette meg, amikor elhangzik a félelmetes mondat („Meghaltam”).

A képzőművészet mediális adottságai nem teszik lehetővé a hangok és a hangzó beszéd közvetlen ábrázolását. Erre csak utalás történhet, mondjuk egy felirat vagy egy gesztus segítségével. Shaw egyik utat sem választja: vörös drapériával takarja el a beszélő testét (a beszédtevékenység jelzése szempontjából kulcsfontosságú arcot is beleértve), s helyette a kommunikációs lánc másik végét mutatja meg: azt, hogyan hat az ominózus mondat a hallgatóra. Az alakok rémületet és megdöbbenést kifejező testbeszéde közvetlenül mutat vissza a delejezett szavainak felkavaró, sokkoló jellegére. Ehhez persze szükségeltetik a szöveg ismerete, hisz nélküle csak találgathatnánk, ki van a függöny mögött, és mi történt ott éppen (legvalószínűbb, hogy halálesetre gyanakodnánk, ami, tudjuk, a novella ismeretében, csak félig-meddig igaz). A kiadvány tartalomjegyzékében az illusztráció mellett képaláírásként az általam is többször idézett részlet olvasható: „Yes; – no; – I have been sleeping – and now – now – I am dead”. A mondat tehát gyakorlatilag az illusztráció címének tekinthető, olyan címnek, amely megdöbbenő jelentéstartalma okán a történetet esetleg nem ismerő nézőket is Poe-olvasásra sarkallhatja.

Shaw tehát nem kel versenyre az íróval: nem konkretizálja a maga elképzelését az agonizáló férfiről, hagyja, hogy a mindenkor befogadó – a szöveg leírásai alapján – saját maga alkossa meg magában az élőholt Valdemar mentális képét. Főként ezzel magyarázható, hogy az illusztráció nem kelti sem a szenttelen borzalom, sem az undor hatását. E diszkrét „hallgatás”, azaz a holtta változott test eltakarása a preraffaeliták hatása alatt alkotó Shaw ízléséről árulkodhat. (Az *Usher-ház végéhez* készített illusztráción is hasonló stratégiát követ: a „feltámadott” lady Madeline visszatérésének pillanatát szemléltetni hivatott kép csak a két férfit mutatja, a hölgy jelenlétére a résnyire nyitott ajtó utal, ő maga nem látható testi valójában.) Magyarázhatjuk ugyanakkor úgy is, hogy a részlet- és színgazdagon ábrázolt polgári szobabelső egy olyan titkot rejt magában, amelyre *van* szó, de nincs kép. A tényszerű megvilágításnak nincs vizuális megfelelője.

Nem úgy Gris Grimlynél, aki portrék és a test különböző részeire fókuszáló „középképek” sorozatán keresztül igyekszik dokumentálni a haldokló férfi átváltozásának egyes fokozatait. A négy Poe-novellát (*The Tell-Tale Heart*, *The System of Doctor Tarr and Professor Fether*, *The Oblong Box*, *The Facts in the Case of M. Valdemar*) magába foglaló *Tales of Death and Dementia* című kötet (2009) nem a hagyományos értelemben illusztrált kiadvány. A verbális és a vizuális elem nem különül el élesen egymástól, egy, közös térben léteznek, ezért az interreferencia helyett a koegzisztencia határozza meg egymáshoz fűződő viszonyukat²⁷. A különféle nagyságú és alakú keretekbe rendezett rajzok rendre bele-

folynak a szövegbe és viszont: a különböző betűtípusokban nyomtatott szavak és mondatok hol felszabdallják a képek terét, hol nyelvi kulisszaként veszik körül. Mindez erősen emlékeztet a képregények struktúrára.

Az elemzésre választott illusztrációt is két oldal találkozásának vonala szeli ketté. Grimly Valdemar eltorzult, monstrumszerű fejét, tátott száját és vibráló fekete nyelvét nagyítja ki, s helyezi a képi kompozíció és egyúttal a két könyvoldal középpontjába. Azzal, hogy függőleges helyzetben ábrázolja őt, olyan, mint ha felült volna az ágyban, és ráordított volna a jelenlévőkre (tudjuk, a szöveg ezt a körülményt nem erősíti meg). A profilból megrajzolt színes portré – a kötet és Grimly más rajzaihoz hasonlóan – ambivalens hatást kelt: egyfelől elborzasztó és undorító, amit látunk (az arcot borosta, szőrök és ráncok borítják), másfelől viszont, a túlzás és a deformáció következményeként, komikus is. Szellemesen ötvöződik benne a romantikus groteszk és a karikatúrák torzító vonalvezetése. Az előbbi az emberi, állati és növényi elemek keveredésében is megnyilvánul: Valdemar szürkésfehér arca kopár, repedésekkel teli sziklára, égnek álló hajszálai kiszáradt kórókra, csontsovány, bütykös keze göcsörtös ágra emlékeztet. A nyelv mozgását jelölő ovális körök pedig a megfeketedett orgánumhoz tartozó mozgó szárnyaknak tűnnek.

A fiatalember ájulását, az ápolók menekülését és a delejező rémült csodálkozását három különálló kéretben rajzolta meg a művész a jobb oldali lapon, amelyek szintén inkább vígjátékszerűek, mintsem rémtörténetre vallóak. Ugyanezen oldal jobb sarkában, valamivel kisebb méretben és fekete-fehéren, Valdemar torz arca köszön vissza, ezúttal szemből.

Amit Shaw elfedett, az Grimlynél kendőzetlenül, a maga nyers, visszatetsző valójában tárul a néző szemé elé – az ábrázolásmód viszont a szövegtől eltérő esztétikai élményminőségeket juttat érvényre. A horrorisztikusságot valamelyest tompító, hol groteszk, hol burleszkszerű hatás felerősítése csak részben magyarázható azzal a körülménnyel, hogy a kiadvány fiatal olvasók számára készült (Atheneum Books for Young Readers). Elég egy röpké pillantást vetni az amerikai művész más munkáira (Frankenstein, Sleepy Hollow, Pinocchio, The Dangerous Alphabet), hogy nyilvánvalóvá váljék: a torz formákhoz, a bizarr és gótikus figurákhoz való vonzódás, s az ezzel párosuló fekete humor rajzainak általánosan jellemző vonásai közé tartozik.

Összegezve elmondható, hogy Shaw alapvetően nem változtatja meg az adott jelenetről vagy a novella egészéről alkotott elképzelésünket. Illusztrációja a szöveghez készült visszafogott vizuális kommentárnak tekinthető, mely a korabeli olvasók világához közelítő ábrázoláson keresztül igyekszik elképzelhetővé tenni a jelenetet. A lakás elrendezése, tárgyai és az alakok

öltözte az ismerőség, az otthonosság érzetét erősíti. Azzal viszont, hogy kitér az élet és halál elkülöníthetőségét felülíró esemény nyílt vizualizációja elől, épp annak radikális idegenségét, normasértő mivoltát húzza alá. A holtában is élőnek ható test, a halált bejelentő előszó meghökentő, abszurd, ezért ábrázolhatóan. Csak annyi látható belőle, amit a körülállók testbeszéde tükröz.

Ezzel szemben Grimly rajza erős olvasatként aposztrófálható, mely nem csak elképzelhetővé teszi a kiválasztott epizódot, hanem egyúttal változtat is rajta, mégpedig azzal, hogy a szöveghez képest egy szokatlan, némileg torzító nézőpontból vetíti azt elének. Az illusztrátor meglátja ebben az áltudományos rém-

történetben (is) a komikust, a test lassú sorvadásában, a felkavaró párbeszédben és a végső felbomlásban a morbid humort. Grimly bizonyos fokig „hatástalanítja” a szöveg horrorisztikusságát, s némi derűt visz e nyomasztó hangulatú történetbe. Ezzel egy meglehetősen eltérő olvasási kulcsot kínál fel nemcsak ehhez, hanem a többi Poe-novellához is. ■ ■ ■

Benyovszky Krisztián (1975): irodalomtörténész, kritikus, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv-és Irodalomtudományi Intézetének oktatója. Legutóbbi könyve a Kalligramnál: *Fosztogatás. Móricz-elemzések* (2010).

JEGYZETEK

- 1 A novellát Bartos Tibor fordításában idézem: Edgar Allan Poe: *Válogatott művei*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1981, 418–428. A szövegre csak oldalszámokkal hivatkozom. A szintén csak oldalszámokkal hivatkozott angol kiadás adatai: *The Collected Tales and Poems of Edgar Allan Poe*. Wordsworth Editions, 2007, 266–272.
- 2 Umberto Eco: *Semiotica e filosofia del linguaggio*. Einaudi, Torino, 2007, 46.
- 3 Pierce vonatkozó nézeteit Thomas A. Sebeok idézi és ismerteti: *Segni. Una introduzione alla semiotica*. Carocci, Roma, 2003, 108–109.
- 4 Umberto Eco: *Trattato di semiotica generale*. Bompiani, Milano, 2002, 31.
- 5 A tanulmány *A test szemiotikája* című konferencián (Eger, 2012. 9. 28–30.) elhangzott előadás bővített, szerkesztett változata.
- 6 Umberto Eco: *Semiotica e filosofia del linguaggio*. 37–40.
- 7 Thomas A. Sebeok: i. m. 89.
- 8 Uo. 106.
- 9 Uo. 89, 113.
- 10 Michel Foucault: *A klinikai orvoslás születése*. In Uő.: *Elmebetegség és pszichológia – A klinikai orvoslás születése*. Ford. Romhányi Török Gábor, Budapest, Corvina, 2000, 200.
- 11 Uo. 202.
- 12 Uo. 206.
- 13 Uo. 206.
- 14 Bernhard Waldenfens: *Az emberi hangról a test összefüggésében*. Ford. Csobó Péter György, Replika 2011/4, 38.
- 15 Sybille Krämer: *A hang negatív szemiológiája*. Ford. Ignác Ádám, Replika 2011/4, 47.
- 16 Roland Barthes: *Egy Edgar Poe-mese textuális elemzése*. Ford. Z. Varga Zoltán. In Bókay Antal – Vilcsék Béla – Szamosi Gertrúd – Sári László (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Osiris, Budapest, 2002, 149.
- 17 Uo.
- 18 Más értelemben, „tünetértékű”, hogy e több címen és különböző kalózkiadásokban megjelent novellát az angol olvasók egy része valóban megtörtént, szenzációs esettörténetként olvasta. Vö. Benjamin F. Fischer: *The Cambridge Introduction to Edgar Allan Poe*. Cambridge University Press, 2008, 8.
- 19 Miko elméletéről legújabbban lásd *A stílus jelei* című írást, mely a témához kötődő rövid bibliográfiai tájékoztatást is tartalmaz: <http://www.szemiotika.hu/feltoltes/2010/12/miko.pdf>.
- 20 Roland Barthes: i. m. 146.
- 21 Az angol médiászociológus három alapvető horror-narratívát különít el. Osztályozása elsősorban a filmekre vonatkozik, de irodalmi művekből indul ki. *A tudáselbeszélésben* (Knowledge Narrative), melynek irodalmi ősmintáját Mary Shelley *Frankensteinje* képezi, valamely speciális tudás válik (általában egy gonosz szándékú vagy örült tudós kezében) az ismerős, rendezett világot fenyegető veszéllyé. Ennek következményeként születik meg a szörny, aki/ amely „dühöngésbe” kezd, de a történet végén a szakértelem és az erőszak kombinációjával általában sikerül őt megsemmisíteni. *Az inváziós elbeszélés* (Invasive Narrative), mely Bram Stoker *Draculájában* találja meg előképét, a legyszerűbb és legelterjedtebb horror-narratíva. A pusztító ismeretlen ezekben az esetekben magától, hivatlanul hatol be az emberi világba, s a vírusfertőzések fenyegető gyorsaságával árasztja el azt. A gyilkos invázió (vampírok, gonosz szellemek, prehistorikus szörnyek, úrlények stb.) megállításának feltétele a speciális tudással párosuló erőszak. *A metamorfózis elbeszélés* (Metamorphosis Narrative) középpontjában egy tartósan vagy ideiglenesen monstrum-
- 22 Kevin J. HAYES: *One man modernist*. In *The Cambridge Companion to Edgar Allan Poe*. Cambridge University Press, 2006, 221–241.
- 23 A Burton L. Pollin által összeállított katalógus 33 ország 700 művészeinek közel 10 000 illusztrációjáról közöl annotált bibliográfiai adatokat (magyar példák is vannak közöttük). Mondanom sem kell, hogy a könyv megjelenése óta eltelt 24 évben ez a szám csak tovább növekedett. Nem véletlenül nevezte őt a szerkesztő az előszóban az illusztrációk „legnépszerűbb modern szerzőjé”-nek. *Images of Poe's Works: A Comprehensive Descriptive Catalogue of Illustrations*. (Compiled by Burton R. Pollin.) Greenwood Press, New York, 1989, 1.
- 24 Vargha Emőke: *Az illusztráció a teóriában, a kritikában, az oktatásban*. L'Harmattan, Budapest, 2012, 26–27.
- 25 Kibédi Varga Áron: *Szöveg és illusztráció. A Kis Herceg ürügyén*. In Uő.: *Szavak, világok*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1998, 153.
- 26 Daniel Barbieri: *Temí rimediati*. In *Remix, remake. Pratiche di replicabilità*. (A cura di Nicola Dusi e Lucio Spaziant) Meltemi, Roma, 2006, 177.
- 27 A fogalmak magyarázatát lásd: Kibédi Varga Áron: *A szó-és-kép-víznyomok leírásának ismerve*. In Bacso Béla (szerk.): *Kép, fenomen, valóság*. Kijárat, Budapest, 1997, 300–320.

HINNI HINNI HINNI HI

Esterházy Péter új regénye nehéz zsákmány. Hiába ismeri az olvasó – tudja könyvről könyvre – Esterházy nyelvét, motívumait, játékait, ez az otthonosság eltakarhatja, amit a regény magából e nyelvből kérdésessé tesz, s az új viszonyt, melyet az idővel létesít.

A regény, akár egy utóbb összerendezett kéziratcsomó, megszámozott (vagy éppen számozatlanként megjelölt) oldalakból és a hozzájuk fűzött csillagos lábjegyzetekből áll. E jegyzetek nem csupán kiegészítik és kommentálják a főszöveget, hanem a legalapvetőbb filológiai értelemben olvashatóvá teszik. Az asszociációk, a közhelyek, a sokszor fordított szólásmondások, a hol pontos, hol pontatlan adatok és a játékba vont irodalmi művek arra utalnak: egy szöveg olvashóságához elkerülhetetlenül hozzátartoznak más szövegek, az olvasáshoz a korábbi olvasások, melyek vezetnek és félrevezetnek, miközben lehetővé teszik azt. Hogy ez a mindig-olvasás nem válik el szorosan az írástól, azt jelzi a lábjegyzetek és a főszöveg tipográfiájának azonossága, bonyolult összefonódásuk; a lábjegyzet olykor megelőlegezi a főszöveg történéseit,¹ vagy közvetlenül reflektál az írásra,² azt sejtetve, mintha az elbeszélő és a jegyzetelő (E. P.) azonosak volnának – tudásuk pedig közös; másutt a jegyzet vitába száll a megjegyzetelt szöveggel,³ vagy éppen kívül reked a főszövegen, nem érti azt:⁴ különbözőségükre, másféle tudásra hivatkozik. Aki ír, az mindig rögtön olvas is. De olvasása sosem fér hozzá tökéletesen az íráshoz.

Csakhogy a szövegek ezen alapvető sajátossága, együttműködése, amely az Esterházy-életmű egyik jellegzetes eleme és kezdetektől játéktere, az imádkozásnál falba ütközik. Imát írva, imát mondva a szövegek többé nem segítik egymás létrejöttét és létét, az mindig önmagában áll, magába záródik – az ima, ha megvalósul, a legmagányosabb szöveg. „Uram, mért kellene szavak

Esterházy Péter: *Egyszerű történet vessző száz oldal – A kardozós változat*
Magvető, Budapest, 2013

az imádkozáshoz?” (139.)⁵ Ezzel birkózik Nyáry Pál föl-fölbukkanó, aka-
dozó szövege.

Hogy létezik-e ez a fajta magányos szöveg, vagy az imádkozás szükségzerűen mindig ima nélkül történik meg, magában a törekvésben, a mondásban, az nem csupán poétikai, de nyelvi kérdése is az *Egyszerű történet*nek, s mint ilyen, nyomot hagy Esterházy mondatain. A rövid mondat, az egyszerűség problémája nem kacérkodás többé, sokkal inkább olyan súlyos önirodia, amely az egyik legfontosabb és legtermékenyebb kérdésévé válhat a következő évek regényeinek. Mindebből az *Egyszerű történet* még keveset mutat, mégis: a gyakran a lábjegyzetekbe szorított önreflexió, a saját jellegzetességekre vonatkozó paródiák, a főszövegben megfékezett játék, a számos érintetlenül hagyott, tömör, nyelvi-
leg a lehetőségességig pontos mondat, és az, hogy Esterházy minden eddigénél nagyobb csöndekkel dolgozik, változást jelez.

*

A regény egyik meghatározó témája az idő mozgása.⁶ A történelmi idő torlódik, dugó módjára megreked ([huszonkilencedik oldal]), a mozdulatlanság látszatát keltve, vagy éppen egy jelentős pillanatba csomósodik össze ([hetvenötödik oldal]), hogy aztán e pillanat a csúcspont elmaradásával kibomoljon. Az Esterházy-szövegek alapélménye, hogy ez a történelem bejárható, sőt, a bejárás maga formálja. Az idő (a 17. századé, a 21. századé, az apáé) „telik, de nem múlik” (151.) – ám ez a „mozgás az *Egyszerű történet*ben már nemcsak mint lehető-

ség és szabadság, hanem mint fenyegetés és nyugtalanság tűnik föl. Megfordítva: nem múlik, de telik, „mindenhol repül a szárnyas idő”, a hasonlatokban is (98.), a nyelvben is.⁷ Bár a jelent a múlttal együtt éljük, rétegesen, az idő kifelé szorít bennünket az életünkbe.⁸

Az ember számára teremtett idővel szemben áll az Isten „irdatlan létezése” (43.), és nincs rá bizonyosság, hogy a halálunk után részesülhetünk-e ebből az időn kívüliségből, az öröklétből. Az idős Nyáry az imádkozás megmeredt idejében ismeri föl (Kertész Imre szavaival), „[n]em élek elég radikálisan. Úgy élek, mintha az öröklét várna, s nem a teljes megsemmisülés.” (58.) Genzwein László halálának két leírása, az anyjához szóló levél és „[egy előző oldal]” utolsó mondatainak párhuzama ebben a feszültségben áll: „Ám mintegy bátorításul megjegyzem, hogy halálom diadal-



mas és egyszersmind szánalmas pillanatában egy új történet kezdődik, s ha nincs is óra, mely mutathatná a következő percet, a következő percben én már asszonyanyám mellett leendek, tekegyelmedhez bújva a tekegyelmed örök melegében. Ez a meleg vezet halálomhoz, nem más.” (190.) Majd: „Halála pillanatában, a halálon kívül, semmi nem történt. Ez a semmi vezette őt a halálához, nem más.” (203.)

Bizonyosság nincs, legföljebb haladék. „Úgy szoktál válaszolni, hogy nem válaszolsz, ezt el is fogadom, mert ez a »nem« időt teremt, időt ad,

új időt, amelyben immár más fény esik a dolgokra.” Mialatt imádkozik, Nyáry „nem vesz részt az idő múlásában” (213.), és új időt jelent, amíg az Úrhoz intézett kérdésekre nem érkezik válasz.

„Most mi lesz.”

*

Az Előversengés szerint az elbeszélő becsvágya beszámolni apja utolsó két évtizedének boldogságáról. Az elbeszélő megelőlegezi zsákmányát, még ha ez a zsákmány *köddé válik* is a vadászat végére: nem tudhat az apa boldogságáról, nem fér hozzá,⁹ de hiszi („Nem hiszem, hogy előtte bármikor is boldog lett volna [...]” – 6.), s lényegében kizárólag ezzel a feltételezéssel válik képessé az elbeszélésre.¹⁰

Az elbeszélés nehézségét nem csupán ez jelenti, illetve az, hogy „olyan pontosan azért nem tudjuk, ki boldog, ki nem” (6.), hanem hogy olvasóként nem tudjuk egyértelműen eldönteni, kihez kössük e boldogságot a regényben. Az *Egyszerű történet* nem egy boldogság történetét beszél el, hanem a boldogság lehetőségéről vagy lehetetlenségéről beszél – anélkül, hogy e boldogságról egyetlen mondatot is írhatna. Esterházy makettet készít, akár a kis Ransmayr: hogyan lehetséges, lehetséges-e egyáltalán a boldogság. A 17. század épp csak annyiban különbözik a 21-től, amennyire egy kicsi, fából faragott modell egy csöndhintótól: kellően elvont megérteni, kellően egyforma rámutatni.

Megérteni, hogy mi a baj, és rámutatni, hogy mit lehet mégis tenni. A regény utolsó, számozatlan oldalán, Bölcs András (aki behelyettesíthető az apával, aki behelyettesíthető az Úrral) makettjén lesz világos, hogy a derűn átüt valami, „[m]intha a bajok mögött volna egy nagyobb baj” (250.) – „Te vagy ez a baj, Uram”, írja Esterházy, az utolsó kép *kifürkészetlen* mozdulatlansága – az Úr a leereszkedő ködben nem közeledik, nem távolodik, hanem messze van. És a közös tehetetlenség: „Az örök életű tehetetlen az idővel szemben” (139.), és a nem örök életű is.¹¹ Csak innen, a tényleges utolsó oldalról tekintve érthető meg a regény első szavául választott, az egész szöve-

gen átszótt felszólítás, az [utolsó oldal] gyűrt papírosra írt üzenete: Örülni.

Nincs boldog, nincs boldogtalan: az élet maga van a boldogtalanság állapotában.¹² Csak a boldogtalanság módja választható, tanulható¹³ – az örülni mint e boldogtalanság derűs hogyanja, hogy „a hit mindenekelőtt derű” (71.), az *Egyszerű történet* legszébb rámutatása.

JEGYZETEK

- 1 Pl. „E történetben is elő fog fordulni – hacsak meg nem feledkezem róla –, hogy valaki majd azt mondja zavarosan és szomorúan: Újra beleszerettem magába – azzal, sitty-sutty, és tényleg újra belé szeret. [...] – E. P.” (15.) „Keczer Samu a becsületes neve, már az apjái is az volt, amiképpen a fiáé (stb.) is az lett, de többé nem szerepelvén a történetünkben, ezt nem tartottam fontosnak megjegyezni. Bár *most* kissé elbizonytalanodtam. Keczer Samu, a névtelen kocsis. – E. P.” (28.)
- 2 Pl. „Jól tudott törökül, de vagy túlságosan magyaros volt aznap a kiejtése, vagy a balcsillagzat egy ritka dialektust használó csapatot” sodort ide [...] – “Nyelvi közösséget, csak ezt oda föl nem írhattam. – E. P.” (109.)
- 3 Pl. „Ekkor még nem találkoztott gróf Schweidenfeldttel.” – “Dehogynem! – E. P.” (54.) „Meglett férfiként is megőrizte testének halk szépét, de nem tudni, én nem tudom,” milyen feszültségek folytán rianás támadt az agyában [...] – “En igen. – E. P.” (249.)

- 4 Pl. „Pá, mucikám.” – “Nem értem. – E. P.” (218.) „[kilencvenedik] oldal] – ‘Igazság szerint, beismerve, hogy ami a számozást illeti, addig kevertem-kavartam, kutyultam, míg elveszítettem a fonalat, azt kéne ide írnom, hogy ez az n. oldal, 85 < n < 100. [...] – E. P.” (207.)
- 5 A többi csupa szóvalan ima: Pázmándi Zsófia tombolással (200.), Gerendás a nő végtelen kétségbeesésének fölfogásával (236.), Genzwein az imának az ima hiánya által kimért helyével (201.) jut el az imádkozásig.
- 6 Hiába a szöveg önnön fölkínálta nyitó- és zárószava („Örülni”), a regény *szöveg szerint* mégis a „múló évtizedekkel” indul, s az „örökre” szóval zárul.
- 7 Még ha az írás ideje *mérhetetlen* is. „Munkámat igyekeztem Kjell Askildsen gyakorlatához igazítani: Az íráskor csak az írás számít, és az írás mágikus, mérhetetlen ideje.” (7)
- 8 Bármennyi utolsó előtti oldal kerül is – az utolsó elé. Vagy másként: Akárhány szívünk is van. (Mottó: „Akárhány második szív, úgy lüktet mell-

kasomban a múlt.” John Banville: A tenger)

- 9 Nem véletlen, hogy az apa megszólalásai mind közvetettek: egy fiktív vasárnapi ebéd, egy barát átadott üzenete, egy papírdarab, egy álom.
- 10 Hit és történetmondás összefüggését éppen az a mondattöredék mondja ki, mely „már kívül esik a történetünkön”: „Mégiscsak hittem én az Úristenben” – mondja Kara Zsigmond – „...másként nem volna semmilyen történet.” (94.)
- 11 „Az idő a betegségem, ezen, Uram, még a te nagy jószágod sem segít.” (138.)
- 12 „...a ballonok igyekezzenek fölfelé, sic itur ad astra, iramodnának a csillagok felé – de nem lehet. [...] Estére elfáradtak a léggömbök, kiment belőlük a villamoság, egyik a másik után esett vissza a padlóra. Olyan volt, akár egy iránytalan, megnevezhetetlen vereség. Nincs vesztes (nincs győztes), a szoba maga volt a vesztes állapotában.”
- 13 „Taníts meg örülni, ezt kértem Tőled” – imádkozza Nyáry (43.).

NYERGES GÁBOR ÁDÁM

Utcára tett FÁJDALOM

„van egy ország / ahol lakom / semmi ágán / lógó flakon”. Aki ilyen erős, bravúros tömörséggel is rendkívül sokat mondó, egyből megjegyezhető sorokat tud írni, rossz költő nem nagyon lehet. Persze csak a nagy(obb) irodalmi közönség az, amely minderről (Erdős Virág kapcsán) feltehetően mostanság értesül. Azért éppen ezekben a hónapokban, mivel Erdős úgymond *áttörése*, ismertségének sok-

Esterházy Péter új regénye nehéz zsákmány, amelynek nagyon lehet örülni. Hogy miként tud még megszólalni, az a további változatokon múlhat. ■ ■ ■

■ **Tóth-Czifra Júlia** (1988): Az ELTE-BTK Összehasonlító irodalomtudomány doktori programjának hallgatója, az MTA-ELTE Kosztolányi-kutatócsoportjának tagja, a *Hungarian Studies* folyóirat szerkesztője.

Erdős Virág: *ezt is el Magvető, Budapest, 2013*

szorossá növekedése (nem is véletlen, hogy a közéleti versboom kiteljesedésével lényegében egy időben) éppen 2012–2013 körülre esett.

Annak fontosságát, hogy Erdős Virág már-már átlépni látszik azt a népszerűségi/ismertségi lélektani határt,

amelynek legjobb szépíróink (tisztet a kivételnek) általában az inenső oldalán állnak, nem győzhetjük hangsúlyozni. Mert, persze, lehet (sok esetben joggal is) fanyalogni azon, hogy az Erdős-versek népszerűsége talán nem másodlagos (s így az irodalomtól független) következmény, afféle kulturális hordalék, hanem gyanús, hogy az erre való törekvés is aktív szövegformáló tényező – Erdős Virág verseinek népszerűsége korántsem probléma. Ellenkezőleg, e versvilág a népszerűség oltárán bár kétségtelenül áldoz (erről bővebben majd a későbbiekben), korántsem mindent. Ismertsége nem akadályozza meg e költészetet abban, hogy jelentékeny és igényes legyen.

Nemcsak arról van szó, hogy Erdős Virág legkiválóbb (s csak ritkán bicsakló) formaérzékkel bíró költőink egyike, hanem hogy (ez még nagyobb szó) tartalmilag is van mit megírnia. Méghozzá bőséggel. Az *ezt is el* ugyanis bámulatosan részletes és pontos látteleletet adja ennek a *semmi ágán lógó* országnak. Mondhatni, a romlás virágoskertjében sétálghatunk vele. Tobzódunk a túlzónak vagy hiteletlennek sosem – viszont néha kevésbé átéltek, inkább az általános értelmiségi fanyalgást illusztrálандónak – ható momentumok közt („*bontott ajtó / kilincs nélkül / földönfutók / bilincs nélkül / áll a posztos / mint a nádszál / bokáig le- / rohadt lábszár*” [„*Ezt is elviszem magammal*”). Olyan helyről olvashatunk a könyvben, ahol az alapvető szabadságjogok elvesztése, a szegénység terjedése, növekedése és (nem egyszer kriminalizáló) megbélyegzése, de akár még az egyén életének veszélyeztetése, elvétele is a normalitás határán belülre került. És mindez egy fikarcnyit sem fikciós – ilyen értelemben kétségtelenül csak a feldolgozás módja lírai: „*mondjátok meg nagyokosok, mi legyen, / ki ne legyen miközülünk maholnap és ki legyen*» *Ezt kérdezi Erdős Virág. Legyen minden Oláh Gergő, és éljen velünk boldogan. Az állatok meg ne legyenek. Sehogyan se. Ezt kell megoldani – de azonnal és bárhogyan!*” – írta a *Magyar Hírlap*ban Bayer Zsolt. Olyan országról olvasunk, ahol a gyűlölet fröcsögésével (ld. egy sorral feljebb)

és a cinikus, szenttelen önös érdekek szemben legfeljebb fásult, unott hangok emelnek szót a veszteségek felsorolhatatlan hosszúságú sorára mutatva – maguk sem túl meggyőzően. Ebben a hangtalan, azaz inkább egykedvűen mormogó, de alapvetően közéleti és zsurnalisztikai masszába hajít Erdős méreletes követ, felkavarandó a már teljes Magyarországot hovatárból ellepő közéleti állóvizet. S a versek (irodalmiakon túl) kvázi *mozgalmi* értelemben aratott sikerei, óriási ismertségük és komoly hatásuk is azt bizonyítja: e szándék nem is maradt eredmény nélküli.

Az is tény, igyekszem is hát leszögezni, hogy az egyes versek/versrészecskék (bőven túlnyomó és jobb többsége) hitelesen ad át indulatot és felháborodást, úgy, hogy közben (bármily lehetetlenségnek tűnjön is ez) szórakoztat és nem egyszer gyönyörködtet. A kötet *slágerversei* méltán lettek azok, nagy ívű társadalmi tablót rajzolnak helyenként megejtő szépségű verseléssel, sok esetben jó, működő humorral. Például: „*szóljatok légyiszi a szomorú / leltári gereblyéknek / lefoglalt kaszáknak lehasznált / nemzeti ereklyéknek*” (*szóljatok légyiszi a*), vagy a kötet egyik legjobbjából (Berzsenyi nyomán): „*Itt nemrég az öröm víg dala harsogott, / s most a Városüzemeltetési Szolgálat / Közrendvédelmi Egységének / éjjelente terepjárója köröz.*” (*Közéleti*). Noha nyilván nem az Erdős Virág verseiben megmutatkozó szociális érzékenység az újdonság, pusztán az a divat új keletű, amelynek eredményeképp a magyar irodalmi élet végre hajlandó (igaz, néha már a ló túloldalára is átesve) értékelni az esetetebb rétegek iránt való (irodalmi) odafigyelést.

Persze, odafigyelés és odafigyelés között is van különbség. Erdős verseinek máshol meggyőző együttérzése egyes szöveghelyeken kevésbé hiteles. Elsősorban azokon a pontokon, ahol a leírtak valóban *hulló díszletekként* viszonyulnak a *hervadó ligethez*. Jellemzően ott érjük olcsó, egyenértelmiségi demagógián a versek beszélőjét, ahol a társadalmon kívül (néha: azon felül) beszél. A bírálata – a mások képviselőjében kelt beszéd – ilyenkor is szimpatikus indítá-

tásokkal és indulatokkal munkál, de már a bölcs megmondóember, a kibicként okos filozofálgató fentről lefelé kelt beszédét halljuk ezeken a pontokon. Lásd: „*csupa dolgos / derék polgár [...] mise után / leszavaztak / beza-báltak / be is basztak / pöri volt tán / isler is / jóllakott az / isten is*” (*van egy ország*); „*szóljatok légyiszi a mobáknak / zuzmóknak harasztoknak / nagyokat álmodó szegény kis / átbaszott parasztnak*” (*szóljatok légyiszi a*); „*viszek egy csúnyán / beszopott mesét / viszem a legesleges- / legutolsó esélyt*” („*Ezt is elviszem magammal*”). Ilyen versrészlet például a következő is, amely „a népet” mint birkák gyülekezetét – nem túl eredeti és leegyszerűsítő sztereotipizá-



lással – éppen hogy az Erdős-versekben (teljes joggal) kifogásolt megbélyegzés módszerével festi meg. A költő enyhe mindent tudó váteszi arroganciával mutat utat népének: „*ha majd minden kiakolbó- / lított birka / beint / ha majd nem kell cuccolni és / dobantani / megint*” (*mikor*). (Az ilyen pontokon érzem vitathatatlanul találonak Lengyel Imre Zsolt megállapítását, miszerint a kötet „...úgy követel empátiát és belátást, hogy ő maga nem gyakorolja ellenfeleivel szemben” – *Bajok és zavarok*, Magyar Narancs, 2013/23.)

Lényegében ugyanezt fogalmazza meg, mégis mennyire másként a kötet egyik legszebb darabjának zárata, az egészen megrendítő *én vétkem*. Holott mind ez, mind a *mikor* valamilyen úton-módon az aktív cse-

lekvés, az ellenállás szükségességét hangsúlyozza, az *én vétkemben* nyoma sincs a fenti pökhendi kioktatásnak: „*hagytam hogy hagyjátok / hadd hagyjam / én is / én vétkem én vétkem igen nagy – / hagytam hogy így legyen / de te ne hagyd*”.

Ugyancsak a versek (az esetek többségében) elementáris erejű hatását ássák alá a gyakran (üditő kivételek például a már emlegetett *Közelítő* vagy a *Korcsolya lófasz*) túlírt, túlvirtuózkodott, különösebb stílári indokoltás nélkül túlszengelt és így hovatovább a gügyögés tartományába kormányzott megoldások. Nehéz például akár nevetni a köznyelvből kölcsönzött banalitáson, akár megrendülni a lomtalanításkor újra és újra kirakott fájdalom egyébként eredeti, szép és plasztikus képén egy ilyen nyelvi konstrukció részeként: „*abány lélek / annyi / lom is / utcára tett / fájdalom is / itt egy kiságy / jaj de / édi / ott egy ülve / alvó / dédi*” (*van egy országnak*). Hasonlóan idegesítő a divatszavak és (még ha érthetően a köznyelvi stílusimitációt szolgálják is a legtöbb esetben) felesleges rövidítések, becézések és erőltetett szleng használat. Már egy-két, versben felbukkanó *pöri, légyszi, gizda, bünti, fikázás, kecé, sulis, parázás, bocsi, üzi, teló, fizu, pari, bealvás* stb. is bőven elég volna – szociolingvisztikai hitel ide vagy oda.

Más esetekben a versek túlírása, illetve egy kaptafára végigvitt mivolta hat már-már bosszantóan. Ennek talán legtalálóbb példái a *Magyar konyha* vagy a *nincs mese* című versek szolgáltatják, melyek (minden olvasói jóindulat ellenére is) inkább hatnak jópofáskodni igyekvő szószaporításnak, mint tényleges költészetnek. E sorok írója az előbbi például csakis kritikus becsületből tudta végigolvasni, *magánszemélyi minőségében* nem jutott volna el a verszárlatig („*icikét / picikét / vegetát / delikát / borsot // hideget / meleget / törököt / trianont / sorsot*”).

Hasonlóan mintha a versek tagadhatatlanul populáris, *könnyed* mivoltát hangsúlyoznák már első benyomásképp is a könyv egyébként ötletes fűszövege – vagyis a helyette álló (stílári regiszterük alapján vélhetően) a fészbuokról származó idézetgyűjtemény.

Tudniillik, mikor arról értesülünk, hogy: „*jaj, most elbögtem magam*”, továbbá, hogy a kötet „...*megint odavág*” és „*Naggyon ott van!*” vagy épp „*Hígfos, mint a másik volt*”, elmerengünk rajta, hogy mi is állhat e hetyke gesztus hátterében. Egyrésztől nyilván az, hogy a szerző, ahelyett, hogy valamely nagynevű szakirodalmárral íratna volna meg legújabb kötetének pársoros dicshimnuszát, inkább „a nép” kezébe adta a minősítés lehetőségét. A megoldás még a maga enyhe demagóg stichjétől függetlenül is lezsernek, lázadónak hat, eredetiségével már az első oldal elolvasása előtt is mosolyt csalhat az olvasó arcára.

Másrésztől viszont mintha épp ebben a megoldásban lepleznék le magát az Erdős Virág-i könnyen fogyaszthatóság. Hiszen nem véletlen, hogy már maga a könyvtárgy is a figyelemfelkeltés szándékát és a könnyed befogadhatóság (egyszerű és egyértelmű közlések) ígéretét sugallja. Elvégre tipikusan olyan szövegekkel találkozunk, amelyek nyíltan vállalják távolságtartásukat az úgynevezett *lila köddel* és a kortárs líra pár évvel ezelőtt még bőven divatos, burkolatlan el is várt apolitikusságával szemben. A kötet verseire ugyanis jellemző a (legtöbbször üdvös) egyszerűség, egyértelműség mellett a panelekből építkezés is. Magyarán, sokak számára (többé-kevésbé egyértelműen kódolható jelentésű) szinte bármely pontjukon jól idézhető, javarészt önmagukat generáló szövegegységeket kapunk, mind a kötet, mind az egyes versek szintjén.

Ennek ellenére és egyben ettől korántsem függetlenül Erdős Virág e mostani könyvével (is – de eddig talán ezzel a leginkább) ékesen bizonyítja, hogy könnyűszerrel lehetne mind generációja, mind egész kortárs líránk egyik legfontosabb szerzője.

Jelenleg azonban (s ez az *ezt is el* talán legbosszantóbb vonása) még nem itt tartunk. Sokkal jellemzőbb, hogy míg a Kistehén legutóbbi lemezének (*Elviszlek magammal*, 2012, EMI) két toronymagasan legjobban sikerült dalszövege valójában eredendően nem dalszöveg, hanem feldolgozott Erdős Virág-vers volt, az *ezt is el* olvasatán úgy tűnhet: (a három-négy legjobb

ban sikerült kivételével) ezek az írások még azért közelebb vannak a dalszövegek, lyricek világához és műfajához. Egyszerűsítő, azaz, *egyszerű* üzenetek frappáns, szellemes és kiváló formaérzékkel kidolgozva. Igazságuk, mely többnyire, még néha átlátszó demagógiájuk ellenére sem megkérdőjelezhető, igaznak ugyan igaz, de ez önmagában még bravúros verseléssel és megdöbbentő erejű képalkotással sem (feltétlenül) elég az úgynevezett *nagy* költészethez – még ha sok, jelenkorunkban nagyra kikiáltott költészetenél gyanúsabban jobbnak is tűnik már így kvázi *félgözzel* is.

Összességében nehéz és skizofrén helyzetben van a kritikus, mivel (kevés kivétellel) igen jól sikerült, szimpatikus és tetszetős verseket olvas (igaza is van a névtelen fészbuokrónak, aki szerint a könyv tényleg „*rohadt jó*”). A megzenésített Erdős-verseket e sorok írója is gyakran dúdolja magába feledkezve, egyes sorokat önkéntelenül is megtanul kívülről már első olvasásra, adott beszédhelyzetekben előszeretettel idézi is őket – elégedettsége, olvasásöröme mégsem ürömnélküli. Folytonosan kompromisszumot orront a háttérben, hol a pusztalustasággal (ha odakent sorokat, zavaró gügyögést észlel), hol (részben túlságosan ismerős értelmiségi egyenszólamok felfedezése, részben a versek komolyságát – igaz, szerencsére csak kevés esetben – aláásás, túlzásba vitt csengés-bongás okán) a popularitással. Egyik sem ördögtől való szörnyűség persze, de mintha mindkettő útjában állna egy nagy(obb) költői teljesítmény létrejöttének. ■ ■ ■

■ **Nyerges Gábor Ádám** (Budapest, 1989): költő, író, szerkesztő (*Apokrif, Villanyspenót*). Legutóbbi kötete: *Számvetésforgó* (2012).

NYAKKENDŐ vagy NYALÓKA

Kemény István sokadik verseskötete a tőle megszokott hangfekvésben, az érett személyiség túlzásoktól mentes, érzelmességében is nagyon szerethető őszinteségével, főként tematikailag próbálja megújítani olykor már fáradtnak tűnő lírai világát. Mégis ez a kötet koncentráltabbnak, súlyosabbnak tűnik az *Élőbeszéd* című előző köteténél, holott nem vagyok biztos benne, hogy értékesebb is. Talán alkatiilag képtelen arra, hogy igazi nagy leleményekkel hitelesítse a benne dúló érzelmi viharokat, mintha a megértés, a belátás túlságosan is a költőisége hitele lenne, s csalódásai nem a vitriolos, szenvedélyes kifakadásokban, hanem mindig az értelemre apelláló csöndes hátrálásokban, empátiára való szüntelen akarásában nyilvánulna meg. Pedig a témái itt aztán igazából a legnagyobb szenvedélyeket hozhatnák mozgásba, hiszen egyszerre két nagyon fontos kérdés kerül kötetének középpontjába, egy házasság felbomlása következtében átélt férfiúi csalódás, s vele szorosan karöltve, a magyarországi állapotok miatt érzett végső és szégyenként megélt szomorúság.

Kemény a két témát egyenrangúként kezeli, s így történhet meg az a ritkán adódó csoda, hogy a közéleti és magánéleti konfliktusok motívumai, verseinek a hangszerelése alig különbözik egymástól, ő maga sem különíti el a kettőt, az egyes verseken belül is, ok-okozati alárendeltségben, egymásba játszanak. Csak korunk szűk keresztmetszete szolgálhat magyarázatul arra, hogy még a legszemélyesebb konfliktusok mögött is a politikai struktúra durva megmerevedésére gyanakodhat az, aki szerelmet, barátokat veszít, aki képtelen a jelen mozgásaiban a saját intellektuális beállítódásának függetlenségét, eredendő jóra valósságát bizonyítani. A más-ság, a néha nüansznai különbözősége,

Kemény István:
A királynál. Versek
Magvető, Budapest, 2012

gek, a családi háttér, a kulturális kötdések hangsúlyeltolódásai, a félmúlt történelmi eseményeinek megítélésében mutatkozó differenciák, ha nem is első rendűen, de a hátérben annál alattomosabban nyomakodnak, verbalizálódnak minden rendű-rangú személyes problémánál. Különösen irritáló és tragikus tényként rögzül költőnkben, ha ő, a jelen állás szerint, mindkét területen alulmarad, ha vélt vagy valós igazát, művészetének habitusát veszélyeztetve látja. A kötetborító festmény (Albrecht Altdorfer: *Alexanderschlacht*) harcba induló „görögjei”, mint hatalmas áradat, egy négyzetcentiméternyi felületet sem engedélyeznek a másként gondolkodók, a konfliktusokat magukba emelők, a küzdelmet bensőleg, erkölcsi drámaként megélik számára. Mint a hangyák nyomulnak az állig felfegyverzett hadak a kísérteties tájban, tökéletesen eltakarva a letarolt mezőket, a szépség és a misztikum csak délibábként lebegő távlat, elérhetetlen meszeségében van jelen.

A nyitó vers (*Elégiácska*) ennek a mélyebb értelmezését megfogalmazó, filozófiai kitekintését nyújtó absztrakt létnek a legszélse vetületeit mutatja, amikor a történelmi távlat elvész, a színpadon senki nincs, mindeme történésnek az ontológiai értelme azonban mindenképpen jelen van: „Aki kilötte, már rég nem él, / a célpont még meg se született. / Nyílvesző süvít át a házon.” Ennek az időtlenségnek a szeparált kinnlevősége a jelen, amely, ezek szerint, sem teleologikus szemlélettel föl nem fogható, sem pedig be nem lakható helyszín, s mint ilyen, még szerfölött ve-

szélyes is. Ez azonban csak egy színpad, olyasmi, ahol Godot-ra várunk éppen, s bár reménykedünk az eljövételében, maga a tér struktúrája rávetül várakozásunk hiábavalóságára. De milyen az a jelen, ahol az efféle tapasztalatokkal rendelkező egyedek élnek a mindennapi életüket? Ok-okozati viszonyban vagyunk-e a múltunkkal és az eddigi tapasztalatainkkal? Érvényes távlatokat őrzünk-e a valódi történelekről vagy csak azt gondoljuk, hogy ez a történet mindenkiben egyféleképpen él? Ha rájövünk aztán, hogy még a hozzánk legközelebb álló barátokban, esetleg a szeretteinkben is egy egészen másfajta megítélése él ennek a történelemként aposztrofált hatalmas vízióknak, amely felénk nyújtja folyton, számon kérőleg, be nem hegedt sebeit, akkor próbálunk magyarázatot találni a jelen bomlasztó jelenségeire, szánalmas ocsúdásként elhatárolódunk mindentől. Kemény István számára az ötvenhatos forradalom, nem utolsó sorban az apja sorsa miatt, meghatározó jelentéssel bír. De ma már látjuk, hogy sokféle ötvenhat létezik, a rendszerváltás után pedig már majdnem tízmilliónyi képzet él róla az átélt vagy a megörökölt családi hagyományokban. Petri Györgynek, aki talán a legtöbbet tette, főként szamizdatban megjelent versesköteteiben, ennek a sokáig, a „létező szocializmus” oidipuszi elfojtásaként leplezett bűnnek a költői hagyományba való visszaemeléséért, ma már érintőleges hatását is alig érzékeljük. Mert mindig újra más és más hitek, ideológiák tapadnak hozzá: „Ami katolikus, megvetted, / ha nem is akartad tönkretenni, / de ha ötvenhatról beszéltem, azt / hitted, nem jelent nekem se semmit, / üres duma, hogy bántsalak, és vélt / erkölcsi fölényem fitogtasam.” (*Ötvenhat*). Ám láthatóan mindenféle hit illúzióknak bizonyul. A mai politikai erőterek sem igazán népmesei köntösben mutatkoznak, a hagyomány és az éppen aktuális politikai színjáték minden egyes szereplőt, magán és közgondolkozót manipulál. A jelenre vetített éles tekintet, amely e kötet leghitelesebb tengelye, értelmezhetetlennek mutatja a különböző politikai délibábok védelmére kelők és a hagyományosan liberális értéke-

ket őrző rétegek közötti, bejárhatatlanul széles mezsgyét. A Parlament előtt tüntetők obskúrus kifestésztái, annak a bizonyos 2006-os évnék őszén, már megkérdőjelezzik költőnk családiról és honfiúként dédelgetett idealizmusát: „Te megmondtad, hogy ilyenek ezek, // de tévedsz, szívem, én mondtam meg, / és sokkal előbb, hogy el fog jönni, / és éppen ilyen lesz, hogy gyűlölhessed.” (*A Kossuth téren*)

A lelkiismereti válság nyilvánvaló és a büntudat is, tenném hozzá, hiszen az a társasági lény, aki körülményeiből, családi kötelekeiből adódóan kénytelen megtapasztalni a mai magyar társadalom belső meghasonlásának minden kereteket szétfeszítő anomáliáit, amikor a legtisztább és a legbefogadóbb, akár konzervatív, akár a baloldalhoz kapcsolódó liberalizmus a politika anyanyelvén szitkoszóvá lesz, s hasonló türelmetlenség és agresszivitás jelentkezik a másik oldalról is, akkor az ország lakosainak lelkéből nehéz kisatírozni a gyilkos szenvedélyeket: „és ha zsidóznak, illő tisztelettel / a tények alapján kijavítod, / és ha embert ölnének, ismerve őket, / azt évekkkel előre zsigerből tudod, / és egy könnyű viccel, vagy egy halk *neőlj*-jel / a jó pillanatban megállítod, / és azt, hogy valaki más bántsa őket / rajtad kívül, azt nem hagyod, / egyrészt azért, mert szereted őket, / másrészt azért, mert így a jobb.” (*Lecke*)

Ez már akár valamiféle szervilizmussal határos engedékenységgé, ha feltételezzük, hogy ebben a politikai katyvaszban egy minőségtől független kultúrát szeretnének a torkunkon lenyomni, ahol Ady Endréről és a kommunizmus legnagyobb ideológiai ellenségéről, Jászi Oszkáról már semmi említődés nem történik, és csak rebegő dallamok emlékeznek József Attila, a „kommunista” költő elementáris fájdalom-opuszairól. *A távoli Olümposz* a mai szemmel leginkább érvényes és ekként visszaálmódásra érdemes világ köznapi értékrendjét próbálja hitelessé tenni. A morális absztrakció itt nem számon kérhető módon lesz indifferens. Az egymást elviselő, társak, a szerelem mindennapjainak mérnökei nem képesek kitalálni a másik számára is elviselhető jót, a világ ellenében fölként szerelmi szö-

vetség felmondása érvényteleníti azt a védőhálót, amely eddig őket látszólag sérthetlenné tette. Olyan kerülő utakat választanak a másik neglígálására, ahol a feltétel nélküli szeretet bizonyossága megkérdőjelezhető, és bekúszik közéjük a tágabb környezet morálja, a szellemi és anyagi gyarapodás több ezer éve tartó, a személyiségeket agyafúrtnak elzüllesztő ideológiáktól függő értékelvűsége. Ma már tényszerűen kimondható, hogy a rendszerváltás hatalmas traumát okozott a magyar társadalomban és



az emberek életében. A magán- és a közéleti viszonyaink olyan mérhetetlenül deformálódtak ezeknek a megdőlni, önmozgó szellemeknek, újra nyilvánosságot kapott ideológiáknak a következtében, hogy a férfi nem ismer rá már édes hazájára, de a polgár is idegen féregként méregeti egykori, számára kedves kamerádjait. Ezek a láthatatlan hajszárperecek vagy tatóngó hasadékok egyre bizalmatlannabbá teszik az embert, hogy lehetséges és szükséges-e egyáltalán bármiféle akarat, amely ezeket a nyílt ellentéteket – még egy szép szó erejéig is – egyetlen közösséggé, hazává lapogassák. *A búcsúlevél* ennek a lehetőségnek a csendes felmondása, a gyermeki hűség megtagadása az elméjé és kultúráját bölcsőjétől felnőtt koráig gyámolító honfiúi érzelmektől, amelyek legújabb keletű vagy régi mezekben vitézkedő sáskái már minden üdítő zöldet lerágtak az egykor harsogóan frissnek és megtartandónak áhított

hazafiúi érzelmekről: „Gonosz lettél, vak és régi, / egy elbutult idegen néni, / aki gyűlöletbe burkolózva még / ezer évig akar élni.” Elgondolkodtató, hogy e sorok olvasásakor Illyés Gyula *Haza a magasban verse* idéződik fel az olvasóban, holott éppen ellentétes lelki-kulturális folyamatról van szó. Itt már nem a tanultak, a morális parancsok emelik ki a valóságosan létezőből a költőt, hanem éppen *végletesen* elkülönülni akar a külső erőktől független, a természetes *belső* folyamatok révén kialakult hazafiúi ideológiáktól, amelyeknek ő csak kárvallottja, elszenvédője, s mint ilyen, hazátlannak érezheti magát ebben a fertőző és önfertőző nagy nemzeti egybeborulásban.

A kötet legsúlyosabb darabja talán mégis a *Nyakkendő* című vers. A kötetlenebb forma Kemény legelegánsabb, leginkább poentírozott vershangja, ahol a maga kissé barokkos körmondataiban ringatja el az olvasóját. Egy egészen apró, számba alig vehető eseménynek, vagy még inkább egy szóbeli legendának hagy a kötetben egy versnyi időt, amelyben megírja a rendszerváltás korának, az akkor egymással szövetségben állóknak, de már potenciális ellenfeleknek az emberi gyöngeségből, hiúságból adódó sérülékenységét, amely, esetlegesen, meghatározója lett az egész közelmúlt félresiklásának, az egykori világnézetileg közelálló gyors és irracionális szemben állásának. „Az érthetetlennek tűnő okokból elpusztult / Magyarország egyik legutolsó / miniszterelnökéről beszélünk...” – kezdi a verset, s ez az ironikus, ugyanakkor Kasszandra-szerű jóslat, amelyben hazája közeli végét jövendőli, illetve közli az elbeszélés visszatekintő múlt idejében. Két meghatározó tábor állt egymás mellett a győztesek csoportjában, a régi „szabadságharcosok”, akik, mint tudjuk, már legalább két évtizede szerveződtek, az egzisztenciális biztonságból magukat kirekesztve, a történelem vak és kiismerhetetlen fordulatait követve, hol bátrabban, hol csendesebben hirdették a marxizmus-leninizmus csődjét, leginkább azonban teljes reménytelenségben és minden politikai józanágnak ellenszegülve. A másik csapat, a most végző egyetemisták, jogászok,

jobbára vidékről felszámazott emnensei, akik még eddig semmit nem kockáztattak, nem is vesztek, de már a résnyire kinyílt ajtónál ők dugták be lelegetőbb az akkor még enyhén kopottas cipőiket (Soros-öztöndíjak és igen komoly nyugati támogatók). Voltak ott persze mások is „talán egy-két / futóbolond is, amint az egy ilyen / nagy jelentőségű eseménynél sem elkerülhető.” Ekkor történt, mert, hogy valaminek történnie kellett, így utóbb, legalábbis az ember morfondíroz, töpreng, hogy mi is történhetett; hiszen – és ez a vers bő lére eresztett, nagy ívű történetmesélésének éppen a kontrapunktja – valószínűleg, a majdnem eposzi felvezetéssel karikírozott, egyre emelkedő történet teteje csupasz: A másik csoportból az egyik „odalépett a tüzebb fiúkhöz, és / az idősebb testvérekre oly jellemző, már-már / önzetlennek látszó, kis híján kedves mozdulattal / megigazította a nyakkendőcsomót az akkor / éppen újjászülető, majd érthetetlennek tűnő / okokból később mégis elpusztult Magyarország / majdani egyik legutolsó miniszterelnökén.” Mondhatnánk, a történet valószínűleg nem is történt meg, csak és kizárólagosan a következményei. Az ország bepusztult a gyűlöletbe: Nyakkendő vagy nyálkafolt, a végeredmény ugyanaz. Az irracionális idegenkedés- vagy gyűlölet-komplexus eredete a homályba vész, maradt csak a belénk-spájzolt mérhetetlen bizalmatlanság, a másiknak mondott tábor minden megnyilatkozásával, idiotának gondolt potentájjaival szemben.

A kötet utolsó harmada már szinte ebből a kameraállásból figyeli az eseményeket. Egy elpusztult, vándorlásra kényszerült nép maradéka vonul ki a sivatagba (*Az egyiptomi csürhe*), vagy egy eredendően nagyra hivatott ember elfordul a sors által számára kijelölt feladattól, és meghátrál a nagyobb közösség számára talán létfontosságú cél előtt (*Csalódott sírfelirat*). A *Lelkes dalocskában* szintén egy népre hajazó nyáj nyomába kél a szerző, de a rendkívül intenzív és a romantika révületét megelevenítő első versszak után („Az elveszett nyáj nyomát keresve, / szétépett vagy megőrzített / bárányokat találva csak, / mégse veszve a részle-

tekbe”) a Keményre nagyon jellemző édesebb, puhább megoldások felé evez, amely nem elég meggyőzően hitelesítik a lendületesen felvezetett tematikát: „Mert bár a világ, amiben éltem, / közömbös arcát mutatta éppen, / varázsígére vár nagyon.” Itt éles ellentmondást vélek felfedezni a kötet eddig megjelenített pontos helyzetelemzése és a „közömbös arc” között, az utolsó sor sem igen tűnik a huszonegyedik század nyálkát szopogató, ajtókat berúgó siserahad tündöklésének és erkölcsi züllésének alternatívájaként. Hiszen már a közbülső versszakok is arra vallanak, hogy őszinteséget, megbánást, a nagyobb közösség számára történő útbaigazítást kár lenne rajta számon kérni: „farkast faggatni, tudva, hogy / hazudni fog, hát hogyné, persze”.

A kötetet záró *John Anderson éneke* már pontosabb és ígéretesebb, mondhatni bonyolultabb képzetét nyújtja a ma szürreális magyar valóságának. Az egész kötet logikájának való megfelelés itt válik teljessé. A magánélet és a tágabb világ kudarcainak folyamánként a valamikori házaspár egy barlangba menekül, itt próbál új életet kezdeni. Űrutások a mennyországban, vagy csak újra be szeretnék rendezni a régi életüket. Egyszerre a magánélet és a tágabb otthonosság utáni vágyakozás pokla és lehetősége, hiszen őrződik még fejükben mindannak az emléke, ahonnan s amiért ide menekültek: „az otthonunknál százszor vidámabb, / mert komorabb helyen nem voltunk soha, / mint az a kiürült gyerekszoba, / ahova beléptünk öregeken / a gyerekek nélkül, ennyien, / ezer éve, de két perce sincs, / ott volt a rajzuk, / nem szólt a hangjuk, / jobb, hogy kijöttünk örökre onnan, / megboldultunk volna benn.” Talán a kötet legfontosabb, legdrámaibb sorai ezek. A meg nem felelés poétikája és morálja kapcsolódik itt össze a minden ismerős dologtól való, becserkészhetetlen távolsággal. A barlang nem idill, hanem feladat a beköltözők számára, ahogy minden hajlék és nagyobb belakni való tér is kihámozza az emberből a magába rejtett értelmét. Az otthonosságától megfosztott üres tér már csak másodrendű lényekké fokozza le a világ nyitva tartásától még

láthatóan szenvedő egyedeket. Ahonnan ebbe a barlangba költöztek, már régen bezárt. S mondhatni úgy is, ha egy emberi közösségnek nincsen meg a legminimálisabb vágya az összetartozásra, akkor már csak egy virtuálisan egybefüggő térben élnek. Kiderül egyszer, kinek volt nagyobb büne s kinek van nagyobb felelőssége abban, hogy ezt a közösséget a túldimenzionált korlátoltság vagy a türelmetlen felelősségtudat acra nem szabott maszkjában még parancsolóan egyben tartsa.

Kemény igen szigorú látéleletet adott korunkról, de épp olyan nehéz elképzelni, hogy ez az egészében köztudott és a mások által is zsurnalisztikusan kifejtett, felelősségtudattól átszellemült költészet a mindennapi érzékenység falát átüthetné. Úgy tűnik inkább, mintha már régóta nem lenne hiteles szavunk mindeme belénk rögzült, kényszerek szülte, az okoskodásokkal teli körpályáról való elrugaskodásra: Nem lenne meg a másokat, ellenségeinket is meggyőző szellemi eleganciánk, a másokat, minket is sterilizáló iróniánk: Blaszfémia és mindentől elrugaskodó, a másik oldal iskolás penitenciáit magunkról önpusztítóan, már-már dionüszoszi-módon lerúgó *pornográf* szellemisség. ■ ■ ■

■ **Sántha József:** 1954-ben születtem Karcagon, az ELTE BTK-n végeztem. Jelenleg Mogyoródon élek. Kritikus vagyok.

